

פירוש אברבנאל לחומש דברים

פרשת כי תצא

מהדורה מקוצרת של פירוש אברבנאל

עיצוב, פיסוק וכותרות: יהודה איזנברג
המהדורה כוללת תיקוני נוסח קלים
השאלות הועברו ממקומם והוצמדו לתשובות
כותרות בסוגריים מרובעים הם הוספת העורך

מבוסס על דפוס ונציה ה' שלט – 1579
המספרים מסמנים את מספר העמוד בהוצאה זו:
<http://www.hebrewbooks.org/44335>
וכן על הספר מרכבות המשנה, דפוס סביוניטה ה' שיא - 1551

אתר דעת תשע"ו

<http://www.daat.ac.il/he-il/tanach>

4..... אברבנאל דברים פרק כא - המשך.

- 4..... דברים כא, י-יד.....
- 4..... סדר המצוות בפרשה
- 5..... [יפת תואר].....
- 5..... הגבלות השומרות על השבועה.....
- 6..... [שיטת הירושלמי מגדילה את זכויות השבועה].....
- 8..... דברים כא, טו-יח.....
- 8..... [דין בכור וזכויותיו].....
- 8..... דברים כא, יח-כא.....
- 8..... [בן סורר ומורה].....
- 9..... [התנהגותו של הבן הסורר].....
- 9..... [עונשו].....

10..... אברבנאל דברים פרק כב

- 10..... דברים כב, א-ד.....
- 10..... [השבת אבדה והקמת הנופל].....
- 10..... [[ההוספות בפרשת כי תצא].....
- 11..... [הקמת חמור שנפל].....
- 12..... דברים כב, ה.....
- 12..... [לא יהיה כלי גבר על אשה].....
- 12..... עניין המצווה הזאת וטעמה.....
- 12..... דברים כב, ו-ז.....
- 12..... [שילוח הקן].....
- 13..... [טעם המצווה].....
- 13..... [באילו בעלי חיים נוהגת המצווה].....
- 14..... דברים כב, ח-יב.....
- 14..... [מצוות מעקה].....
- 15..... [מצוות כלאיים לסוגיהם].....
- 15..... [שור וחמור יחדיו].....
- 16..... [שעטנז].....
- 16..... [מצוות ציצית].....
- 17..... דברים כב, יג-כב.....
- 17..... [תשע מצוות בענייני זיווגים].....
- 17..... [מוציא שם רע].....
- 18..... [אבי הנערה ואמה].....
- 18..... [עונשו של המעליל עלילות].....
- 19..... [ואם אמת היה הדבר].....
- 19..... דברים כב, כג-כו.....
- 19..... [אנוסה].....
- 20..... [הגדרת אונס].....
- 22..... דברים כב, כח - כג, א.....
- 22..... [דין מפותה].....
- 23..... [איסור אשת אב].....

23..... אברבנאל דברים פרק כג

- 24..... דברים כב, ב-ט.....
- 24..... [פסולי חיתון].....
- 24..... וזכר ראשונה: פגועים.....
- 24..... והמין השני: ממזר.....
- 24..... והמין השלישי: עמוני ומואבי.....
- 25..... [דין במעשיהם של עמון ומואב].....
- 27..... דברים כג, י-טו.....
- 27..... [טהרת המחנה].....
- 29..... דברים כב, טז-כו.....
- 29..... [איסור הסגרת עבד בורח].....

- 30..... [אתנן זונה ומחיר כלב]
- 30..... [איסור ריבית]
- 31..... [לנכרי תשיך – מצוות עשה?]
- 31..... [ויכוח עם הנוצרים לעניין ריבית]
- 31..... [ארבע התנצלויות להסבר הפסוק 'לנכרי תשיך']
- 34..... אברבנאל דברים פרק כד**
- 34..... דברים כד, א-ד
- 34..... [דיני גירושין]
- 34..... [חמש סיבות להיות האדם עם אשתו]
- 35..... [כאשר הקשר המשפחתי מתערער]
- 36..... [סדרי גירושין לטובת המבנה המשפחתי]
- 37..... [מדוע צריך גט ממומר?]
- 37..... [לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה]
- 39..... [ויכוח עם הקתולים האוסרים גירושין]
- 39..... [הגירושין אינם נגד הטבע]
- 39..... [איסור גירושין יגרום לתוצאות גרועות]
- 40..... דברים כד, ה-ז י-כב
- 40..... [מצוות הקשורות במשכון – עבות]
- 41..... [לא תעשוק שכיר ולא תלין שכר שכיר]
- 42..... [לא יומתו אבות על בנים]
- 43..... [לא תחבול בגד אלמנה]
- 44..... [מתנות עניים]
- 45..... אברבנאל דברים פרק כה**
- 45..... דברים כה, א-ד
- 45..... [עונש מלקות]
- 46..... [מלקות באים על דברים שבין אדם לחבירו]
- 48..... דברים כה, ה-י
- 48..... [מצוות חליצה ויבום]
- 48..... [מי מיבם?]
- 49..... [יבום יהודה ותמר]
- 50..... [יהודה לא ייבם את תמר]
- 50..... [יבום בועז ורות]
- 51..... [בעז לא ייבם את רות]
- 52..... [מהי הגאולה והתמורה?]
- 53..... [טעם היבום]
- 53..... [המצווה באחים בלבד]
- 54..... [טעם למצוות יבום בדרך הפשט]
- 57..... [חליצה]
- 58..... [ארבעה טעמים לחליצה]
- 60..... דברים כה, יא-יב
- 60..... [כי ינצו אנשים]
- 60..... [ספרי: פרשה זו עניינה דין רודף]
- 61..... [שאלות על הדעה שפרשתנו עוסקת בדין רודף]
- 61..... [פירוש חדש לפרשת כי ינצו אנשים]
- 62..... דברים כה, יג-טז
- 62..... [מאזני צדק]
- 63..... [לצדק את המשקולות]
- 64..... דברים כה, יז-יט
- 64..... [מחיית עמלק]
- 66..... [הנה רשם במה שעשה עמלק ארבעה דברים מגונים]
- 67..... [זכור – בארץ ישראל; לא תשכח – בגלות]

פרשת כי תצא

אברבנאל דברים פרק כא - המשך

דברים כא, י-יד

סדר המצוות בפרשה

כבר הזכרתי מחכמת סדור סדרי התורה שעשה מפרשת ראה אנכי עד שופטים ושוטרים סדר אחד, הגיד בו משה רבנו עליו השלום איך יתנהג האדם לעבוד את בוראו בכל לבבו ובכל נפשו ובכל מאודו כמו שזכרתי.

ועשה סדר אחר משופטים ושוטרים עד פה, להגיד בו ההנהגות הכוללת שהיו בישראל אנשיות ורוחניות כמו שזכרתי.

וסדר סדר אחר בדינים הפרטיים שבין האדם לעצמו ובינו לחברו בסדר כי תצא למלחמה.

והנה המפרשים השתדלו לתת טעם וקישור בזיכרון המצוות אשר בזה הסדר. ואין ספק שבא בטעמים האלה מהחולשה מה שלא יעלם. ועם כל זה אעיר עליהם כפי דברי רבותינו ז"ל בפרק כל כתבי ובברכות פ"ק וב"ר פרשה ר"ו שדרשו סמוכים, ודברי המפרשים היותר מחוורים אצלי וכפי מה שיראה בקשורם יותר מתישב.

והנה במדרש **תנחומא** שנו רבותינו:

מצווה גוררת מצווה, ועבירה גוררת עבירה.

דכתיב וראית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה. מה כתיב בתריה כי תהיין לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנאה. מה כתיב אחריו, כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. מה כתיב אחריו כי יהיה באיש חטא משפט מות והומת. מכאן למדו שעבירה גוררת עבירה.

מצווה גוררת מצווה מניין? דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך, מה כתיב אחריו כי תבנה בית חדש - תזכה בה תעשה מעקה. מה כתיב אחריו, לא תזרע כרמך כלאים. מה כתיב אחריו לא תחרוש בשור ובחמור יחדו. מה כתיב אחריו לא תלבש שעטנז צמר ופשתים. מה כתיב אחריו גדילים תעשה לך. מה כתיב אחריו כי יקח איש אשה - שתזכה לאשה ובנים. לכך נסמכו פרשיות הללו. הרי מצווה גוררת מצווה.

הנה העירו בזה על קצת ממצוות הפרשיות האלה בקישורם. וגם אני אבחר דרכם בקשור מה שאוכל. ומה שלא יעלה בידי אין בזה אשם כי כולם נתנו מרועה אחד, וכולם מתאימות ושכולה אין בהם. וסמיכות המצווה בכאן אינו דבר מחויב, כי כל מצווה עומדת בעצמה, כמו שכתב **ר' אברהם**.

וראוי שתדע **שהרמב"ן** חשב שהמצוות האלו מיפת תאר והבכורה וכן סורר ומורה והתלוי בהן מצוות מחודשות.

ואין כן דעתי. כי הנה בפרשת כי תשא הזהיר על החיתון עם האומות, באומר **ולקחת מבנותיו לבניך וזנו בנותיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן**, ולכן ראה לבאר פה שכבר נוכל להתחתן בהיתר בעניין יפת תאר, שיקחנה בשביה, אבל עם התנאים אשר יזכור. וכן בשאר המצוות נמצא שנזכרו במה שעבר, כמו שהוכיח בכל אחת מהן.

[יפת תואר]

וענין המצווה הזאת, שאחרי שיצורו על העיר ויקראו אליה לשלום ולא תשלים, ויצורו עליה עד רדתה, וישללו הנשים והטף אשר בה, אולי יקרה שיראה בשביה אשת יפת תואר בעיניו, כמו שפירש **ראב"ע**, ויחשוק בה. וזהו אמרו **כי תצא למלחמה על אויביך** ואחר המצור **נתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו**, שהוא אמר למעלה **רק הנשים והטף וגו' תבוז לך**. ויקרה שתראה בשביה אשת יפת תואר. או אפילו שתהיה כעורה, תהיה בעיניך יפה. וחשקת בה באהבה נמרצת, שהוא המכונה בלשון **חשק** עד שלא תוכל להיפרד מחשבתיך ממנה.

הנה יהיה גזרת המאמר **ולקחת לך לאשה**, רוצה לומר שאם יתקפהו יצרו יבעלנה בעילה ראשונה בגיותה, קודם שתתגייר, והוא הנזכר באומרם ולקחת לך לאשה.

אבל אחרי הביאה הראשונה היא לא תוסיף עוד לגשת אליה, עד שתעשה לה שבעה דברים:

הגבלות השומרות על השבוייה

ראשונה שאחרי פטירת רתיחת יצרך והבאתה אל תוך ביתך כי בהיותה ברשותך ותחת ידך יתקרה דעתך ולא יהיה חשקך אליה עצום כמו שהיה קודם אותה ביאה הראשונה. וכבר נמצא בדיני כלה כיוצא בזה בכתובות פרק (קמא דף ד') שאם לא בעל בעילת מצווה היא ישנה בין הנשים והוא ישן בין האנשים אמנם אחר שבעל היא יכולה לישן עמו בחדר.

שנית ציוה עוד וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה בהיות יופי האשה גידול השער כדי שלא יחמוד לדלת ראשה. וגם תגדל צפרניה כדי שתתנוול.

שלישית שציוה שתסיר שמלת שביה המהודר והמפואר וידוע שלא ילבש אותה מיד בגדי רקמה רק מבלאות בגדי אשתו הראשונה וכיוצא בהם.

רביעית ציוה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים שתהיה תמיד מצויה במקום שהוא יושב שם ודמעתה על לחיה נכנס ונתקל בה יוצא ונתקל בה.

חמישית שלא תהיה חשוקתו רק כאחת הנשים הנשואות לבעליהן כדת משה וישראל ויהיה זה כשתתגייר ועל זה אמר ואחר כן תבא אליה ובעלתה והייתה לך לאשה.

ששית והיה אם לא חפצת בה ושלחתה לנפשה ומכור לא תמכרנה בכסף לא תתעמר בה תחת אשר עניתה.

הנה ששה הדברים האלה כולם הם דרכים להסיר חשקו מעליה ושלא יקחה לאשה.

וגם הדין האחרון הוא מכוון לזה, כי כשידע שאם יבוא אליה, שוב אינו יכול למכרה ולא להשתמש בה עבודת השפחות יפרוש ממנה. כי יש כמה אנשים חביבים עליהם ממונם יותר מהשלמת תאוותם. לפי שתאוותם אל הממון היא הגוברת עליהם.

כן ראוי שיפורשו הכתובים האלה כפי דרך **חז"ל** שאמרו במסכת קדושין פרק קמא (דף כ"א) שהוא מותר לבוא עליה ביאה ראשונה שנאמר **וחשקת בה ולקחת לך לאשה**.

[שיטת הירושלמי מגדילה את זכויות השבויה]

אמנם נמצא **לחז"ל** בירושלמי דמסכת סנהדרין דעת אחר, סותר לזה, והוא אמרם שם:

ר' יוחנן שלח לרבנין דתמן תרין מלין אתון אמרין בשום רב ולית אינון כן. אתון אמרין בשם רב, יפת תואר לא הותר בה אלא בעילה ראשונה בלבד. ואני אומר לא בעילה ראשונה ולא בעילה שנייה, אלא לאחר כל המעשים האלו שנזכרו בפרשה, שנאמר ואחר כן תבוא אליה ובעלתה.

[תרגום: ר' יוחנן שלח לחכמים שם, שני דברים אתם אומרים בשם רב, ואינם כן. אתם אומרים בשם רב...]

וכפי הדעת הזו ראוי לפרש הכתובים כן. שאין גזרת המאמר **ולקחת לך לאשה** כדברי המפרשים, אבל תהיה הגזרה **והבאתה אל תוך ביתך**. יאמר: כשתצא למלחמה על אויבך,

ולא תהיה אתה מנצח, אבל יתנם ה' אלהיך בידך, כי הוא הנותן לך כוח לעשות חיל, והוא הנותן ביד האויב. הנה עקר מעשיך שתעשה במלחמה הוא השבי והשלל אשר תיקח בה, וזהו ונתנו ה' אלהיך בידך ושבת שבו, על דרך מה שאמר **ויגרש מפניך אויב ויאמר השמד**.

וכבר יקרה שתראה בשביה אשת יפת תואר, וליפיייה תחשוק בה, כי דיבר הכתוב בהווה, שלא יחשוק האדם כי אם ביופיייה. ולקחת לך לאשה. רוצה לומר ותיקחנה במלחמה לגורלך בכוונה ובדעת לקחת אותה לאשה באחרונה. הנה כשיקרה זה, הזהר שלא תבוא עליה מיד אחרי שתיקח אותה, כמנהג הפחותים שיבעלו נשותיהם בכל מקום צנוע או מפורסם, ולא יחושו על כבודם דבר. אבל תעשה כן: תביאה אל תוך ביתך, כי כן ראוי שתבעל האשה בבית בעלה, לא בשדה ולא בדרכים.

וגלחה את ראשה ועשתה את ציפורניה, רוצה לומר שתתקנם ותכין עצמה להתגייר ולטהר, ותסיר את שמלת שביה מעליה, שהם בגדים רעים ומטונפים כי על כן נקראו שמלת שביה, שהשובים אותם יסירו מעליהם הבגדים הטובים, וילבישום בלויי הסחבות שהם בגדי השביה, על דרך **כלי גולי עשי לך**. וגם לא תכריחה להיות שמחה, כי בהכרח הוא שתרגיש צער פרידתה מקרוביה, ולכן הניחה שתבכה את אביה ואת אמה ירח ימים, כדי שתמצא מנוח לנפשה. כי יש לעצבים מנוחה והשקט בחבלם, כמו שזכר הרב **המורה** בחלק ג' פרק מ"א.

ובזמן ההוא לא תכריחנה להניח דתה, ולא תבעלה, כי אין ראוי לאדם נכבד לקחת את אשתו ולבוא עליה בתוך המלחמה מגואלת בתוך הדם, בהיות צועקת מרה ומתאבלת על מתיה. אבל אחרי טבילתה וטהרתה וחליפת השמלות ובכיית הקרובים, תתיישב דעתה ומתרצה לבעלה, ותשתחוה לו כי הוא אדוניה, ותתגייר ברצונה או בעל כורחה. ואחר זה כלו תבוא אליה ובעלתה, ואז תהיה לך לאשה, ותתחייב אליה בכל הדברים שהאדם חייב לאשתו, והיא גם כן תשמור דיני אשת איש כולם.

ולא ציוה על הטבילה לפי שכבר נצטוו עליה שנאמר אתם ושביכם. והנה נתן לו זמן ירח ימים אולי בתוך הזמן הזה יתחרט ולא יקחנה, כי לא יבחר השם יתברך שאיש מבני ישראל ישא אשה מעם נכרי. ואם התיר אותה כאן, זה היה מפני המלחמה ולשכך יצר הרע. וגם זאת לא תהיה כי אם אחרי הניצחון ושבת השבי, לא קודם המלחמה ובתוכה. כי זה ממה שייכשל העם בה, כמו שעשה בעניין פעור. ולזה אמר **והיה אם לא חפצת בה**, ונתן הסיבה **תחת אשר עניתה**. ואין העינוי בביאה, כי אם בגילוח הראש והטבילה והטהרה שעשתה להינשא אליו.

ו**הרמב"ן** כתב שאמרו והיה אם לא חפצת בה, הוא אחרי היותה לו לאשה, שאם יישאנה - יגרשנה כדין אשה יהודית.

דברים כא, טו-יח

[דין בכור וזכויותיו]

הגדרת בכור: "הוא הבן הזכר, אשר יולידהו האדם ראשונה, ונולד חי".

ואמרנו **הוא** יעמד במקום הסוג.

ואמרנו **הבן הזכר** יבדילהו מהבת. שאין בבת דין הבכורה על האחים.

ואמרנו **אשר יולידהו האדם ראשונה**. יבדילהו מבכור פטר רחם. שהוא בכור לאם. ויבאר גם כן לזה שאין הבכור הנוטל פי שנים הוא הגדול מאחיו, כמו שינהגו קצת האומות, שאם ימות הבן הבכור יישאר דין הבכור לשני בשלמות. אינו כן, אבל הבכור הוא בערך האב להיותו ראשית אוננו. אף על פי שיהיה מאשה גרושה. ולזה אמר כי הוא ראשית אוננו לו משפט הבכורה.

ואמרנו **ונולד חי**. הוא להודיע כי הנפל והבן הנולד מת, לא יפסול את אחיו מהבכורה. אבל עכ"פ הבן האחר אשר יולד אחריו חי, הוא הבכור.

ובהיותו נולד חי בזה האופן, אם ימות אחרי כן, לא יוכל אחרי מותו אחד מאחיו להוריש דין הבכורה, התבאר זה מאשר לא יקרא בשם בן וגדרו כי אם חי.

ואמנם מעלות הבכור הן בכבוד שישב לימין אביו ושאר הבנים יהיו למטה ממנו. כמו שאמר יוסף (פרשת ויחי) לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. ומעלתו גם כן שיכבדוהו אחיו כאשר יכבדו לאביו וכמו שאר"ל בכתובות פרק הנושא כבוד את אביו ואת אמו, את לרבות אחיך הגדול. ומעלתו גם כן בנכסים שיירש פי שנים בהם. ואמנם המלכות לא תחלק כי הבכור יורשו כלו.

דברים כא, יח-כא

[בן סורר ומורה]

באה הקבלה בספרי ובפרק בן סורר ומורה שזה הדין ינהג בבן ולא בבת. שנאמר כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. ושלא ינהג בקטן בשנים, ושלא ינהג בגדול בשנים, כי התורה קראה אותו **בן**.

ולכן הוכיח **הרלב"ג** שימי דין בן סורר ומורה לא יהיו כי אם שלושה חדשים מימיו.

ובארו ג"כ שלא ינהג הדין הזה במעשה העבירות, כי התורה אמר איננו שומע **בקולנו**. ולא אמרה **איננו שומע בקול ה'**. אבל ינהג בהפלטת האכילה והשתייה יותר מדאי. וביארו עוד

שלא יהיה נסקל עד שילקה בראשונה. וזהו שאמר ויסרו אותו, שבית דין היו מייסרים את החוטאים. וביארו עוד, שלא יהיה זה אם לא כשיסכימו אביו ואמו בדבר, ויהיה להם ידים לתפשו, שנאמר ותפשו בו אביו ואמו. ורגליים לבוא לבית דין, והוציאו אותו אל זקני עירו ואל שער מקומו. ולשון לדבר, שנאמר ואמרו אל זקני עירו בננו זה סורר ומורה.

[התנהגותו של הבן הסורר]

ואחרי ידיעת השורשים האלה בעניין המצווה, יהיה ביאר הכתובים בזה. שכאשר יהיה לאיש **בן סורר ומורה**, רוצה לומר סר מן הדרך הישרה כפרה סוררה כנגד ה' יתברך. **ומורה** כנגד אביו ואמו ומקללם. או יהיה סורר ומורה שהוא סר מן הדרך השכל, ולא די שהוא חוטא אלא שהוא גם מחטיא את הרבים ומורה אותם דרך פשעיו. ומלבד סכלותו זה יהיה בלתי שומע בקול אביו ובקול אמו, כאשר יעצוהו בדרך ישר ינחווהו במעגלי צדק. ולא די כל זה, אלא שייסרו אותו בית דין ולא ישמע לקולם, אבל יוסיף וישנה באיולתו. הנה כשיקרה כל זה, ציוה שעם היות טבע האב והאם לרחם על הבן, הם לא יעשו כן. כי הרחמים ברשעים אכזריות היא, וכמו שנאמר **ורחמי רשעים אכזרי**. ויתפשו בו אביו ואמו, ויוציאו אותו אל זקני עירו שהוא בית דין של עשרים ושלושה, ולא יהיה זה בסתר כי אם בפרהסיא כמ"ש אל שער מקומו.

ואמרו אל זקני עירו בננו זה חוטא בארבעה דברים: הא' להיותו סורר. הב' בהיותו מורה כמו שפירשתי. והג' בהיותו בלתי שומע בקולנו, ועובר על מצוות כבוד אב ואם. והד' להיותו זולל וסובא, נמשך לתאוות גם בלא דעת בהמית במזונות, בכמותם ובאיכותם, וכמו שאמר **אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו**.

[עונשו]

וחכמינו זיכרונום לברכה פירשו, שאינו חייב עד שיאכל תרטימר בשר וישתה חצי לוג יין. ושנהרג על שם סופו לפי שסוף מכלה ממון אביו ויעמוד בפרשת דרכים וילסטם את הבריות ולכן אמרה תורה מוטב שימות זכאי ואל ימות חייב. ובמה שאמר ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת יראה לי שכונן לומר שלא יצטרך בדבר הזה עדים ולא חקירה אחרת, כי אם עדות האב והאם, כי לא יסבול השכל שיחייבו בניהם למיתה בהיותו נקי. ולכן אחרי שיאמרו אביו ואמו הדברים האלה, אמר הכתוב ורגמוהו כל אנשי עירו באבנים ומת, כי בזה יבערו הרע הפושע הזה מקרב עם ה' יתברך, וכל העם ישמעו וייראו. כי בהיות האדם בן סורר ומורה הנענש בן י"ב שנה, הנה ייקח כל אדם קל וחומר ממנו ממה שיראו שיהיה באדם גדול.

ואפשר עוד אצלי לפרש, **בננו זה סורר ומורה איננו שומע בקולנו**, שיהיה הבן הראשון ההוא סורר מדרך הישרה ובלתי שומע בקול אביו ואמו. שמדרך הסברא ילמדו הם ויחובו את הבן.

ולא די הוא שהוא איננו שומע בקולם ואיננו מקבל מוסר מהם, אבל יוסיף על חטאתו פשע שהוא ירצה להיות מורה עליהם ומלמדם, שהוא בהפך המנהג הטבעי. שהטבעי והישר הוא שהאב והאם יורו וילמדו את הבן. וזה ירצה להורות לאביו ולאמו ולא ישמע בקולם. ודומה לזה אמר שלמה דור אביו יקלל ואת אמו לא יברך. דור טהור בעיניו ומצואתו לא רוחץ. דור מה רמו עיניו וגו' כי הבן הסורר והמורה שיקלל אביו ואמו הוא טהור בעיניו בהיותו בלתי יודע בין ימין לשמאל, עד שמצואתו לא רוחץ, ועם כל זה הוא בגובה וגאון, וזהו דור מה רמו עיניו וגו'.

אברבנאל דברים פרק כב

דברים כב, א-ד

[השבת אבדה והקמת הנופל]

א לא-תרצה את-שור אחיך או את-שיו נדחים והתעלמת מהם השב תשיבם לאחיך:
ב ואם-לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ואספתו אל-תוך ביתך
והיה עמך עד דרש אחיך אתו והשביתו לו:
ג וכן תעשה לחמרו וכן תעשה לשמלתו
וכן תעשה לכל-אבדת אחיך אשר-תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם:

[ההוספות בפרשת כי תצא]

והנה המצווה לא תראה את שור אחיך נדחים והתעלמת מהם, השב תשיבם לאחיך. באה כבר בפרשת משפטים, שנאמר: כי תפגע את שור אויבך או חמורו תועה השב תשיבם לו. וביאר משה רבנו ע"ה כאן בה דברים:

ראשונה שהעובר על המצווה הזאת מלבד שהוא עובר במצוות עשה כמו שנזכר שם, הנה עוד יעבור על לא תעשה שזכר פה.

ושנית לדעת הרמב"ן אמרו נדחים. וזה, כי שם לבד חייבו כשיפגע בדרך, ששיבהו. שבמעט מהעמל יוכל להשיבו אליו אחרי שפגע בו, וכאן יחייבהו שאף בנדחים מן הדרך ומרוחקים ממנו, שיקשה להשיבם אליו, שלא יתירשל ללכת אחריהם להשיבם מרוב העמל, אבל ישתדל ללכת אחריהם ולהשיבם אליו.

ואפשר לפרש והתעלמת מהם גם כן על זה הדרך עצמו, שיהיו כל כך נדחים ומרוחקים ממנו עד שיתעלמו ממנו לרחקם, והוא סוף המאמר, בכל זה השב תשיבם. רוצה לומר, אף על פי שיהיו נדחים מן הדרך נעלמים ממך, עכ"פ תשתדל לחזר אחריהם כדי להשיבם לאחיך.

ולפי שלא יקשה עליו איך ילך לבקש את בעל האבדה להשיבה, ואולי תהיה דירתו רחוקה

ממנו מאוד, לזה אמר **ואם לא קרוב אחיך ולא ידעתו**, שהוא על דרך ומקלל אביו ואמו. שהרצון בו ומקלל אביו **או** שמקלל אמו. וכן בזה העניין שהם שני תנאים: [א] שלא יהיה בעל האבדה קרוב אליך ומעריך אף על פי שתכירהו. [ב] או שלא ידעתו כלל, אף על פי שאפשר שהוא קרוב. הנה בכל אחד מהצדדים האלה לא תלך לבקשו, אבל יהיה הדבר עמך עד דרוש אחיך אותו. רוצה לומר עד שאחייך יבא לשאול עליו ויתן סימנים בדבר, כדי שיתאמת שהוא שלו, ואז אל תכנס בלבבך חמדה בדבר ההוא, אבל והשבותו לו מבלי עיכוב כלל.

וזכר שכן יתחייב לעשות לחמורו, עם היות הבהמה טמאה ואינה חשובה. וגם לשלמתו, שאין בה רוח חיים. וכן לכל אבדה אחרת שתהיה, ירמוז אל כלי הבית ושאר המיטלטלין. והיה סוף המאמר לא תוכל להתעלם.

[הקמת חמור שנפל]

ד לא-תראה את-חמור אחיך או שורו נפלים בדרך והתעלמת מהם הקם תקים עמו:

וכמו שצויה בעניין האבדה כך הזהיר בעניין הנפילה: **לא תראה את חמור אחיך או שורו נפלים בדרך וגו'.** והמצווה הזאת גם כן באה בפרשת משפטים, שנאמר **כי תראה חמור שונאך רובץ תחת משאו.** ולפי ששם לא זכר כי אם חמור, ביאר כאן **או שורו.** כי החמור והשור הנה הם אשר מדרכם שיפלו תחת משאם. וביאר כאן עוד, כי המצווה הזאת תהיה כשהיו נפלים בדרך כי אז יתחייב לעזרו להקימם, אבל אם נפלו ברשות היחיד או בתוך הבית, לא יתחייב לזה. כמו שביארו **חז"ל** בספרי ובפרק אלו מציאות.

וביאר כאן עוד אמרו **והתעלמת מהם**, רוצה לומר שיהיו בדרך מרוחקים מאוד ממנו, עד שייעלמו מעיניו לרוחק המקום, יתחייב ללכת לעזרו.

וכבר אמרו **חז"ל** פעמים שאתה מתעלם. וזכרו תנאים לפטור את האדם מהשיב את הנידח ומלהקים את הנופל. וכבר הביאם וקבצם **הרלב"ג** בפירושו.

ואמנם אמרו הקם תקים עמו, ירצה שאם בעל השור והחמור לא ירצה להתעסק בהקמתו, לא יתחייב האדם להקימו. אבל כאשר הבעל יתחזק להקים את הנופל, יסייעו חברו. וזהו אמרו **הקם תקים עמו** רוצה לומר בחברתו וסיועו.

והכוונה באלו המצוות לעורר הרחמים והחמלה לאחים, והעזרה, ושלא יהיה אסור בהנאה לשום אדם. כי אחר שהשלים לזכור המצוות המתגלגלות בעבירה גוררת עבירה, זכר ההפכיות אליהן, שמצווה גוררת מצווה. ולכן זכר השבת הנידח והקמת הנופל ושאר המצוות שיזכור.

דברים כב, ה

ה לא-יהיה כלי-גבר על-אשה ולא-ילבש גבר שמלת אשה כי תועבת ה' אלהיך כל-עשה אלה:

[לא יהיה כלי גבר על אשה]

ענין המצווה הזאת וטעמה.

לפי שהזהיר פעמים רבות על איסור ערות אשת איש ועל איסור עריות, הזכיר שלא יתחכמו בני אדם ללבוש האשה בגדי האיש, כדי שתלך אצלו ואיש לא יכירה. וזה באמת ימצא בנשים הנשואות כי כאשר ירצו להיבעל לחשוקיהן וללכת לבקשם, הנה ילבשו בגדי בעליהן כדי שלא ירגישו בהן. וילכו כאיש ההולך לבקש חברו. גם האנשים המבקשים משכב הזכור, ילבשו בגדי אשה להדמות אליה ולעורר לב הזונים. ולכן הזהיר על זה.

ואין הזהרת העריות מצווה מחודשת. כי כבר הזהיר עליה פעמים רבות, אבל הוסיף וביאר כאן שלא יעשו מתחבולות האלה, כי האדם ראוי שיהיה ניכר באנושותו, והאשה בנקבותה. ולכן אמר כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה. ולא הייתה התועבה במלבושים, כי אם בהרבות הזנות ובבעילות האסורות הנמשכות שכבר הזהיר עליהן. ואפשר שנשמכה הפרשה הזאת למצוות הטעינה, לומר כי כמו שלא יאותו כלי גבר ותכסיסיו ומנהגיו לאשה, כן לא יאותו תכסיסי האשה ולבושיה לאיש, גם לא דרכי האשה. וידוע שאין דרך הנשים לעזור אל טעינות ופריקות מן המשאות וכיוצא בזה. ולכן יאות אל האדם שלא ינהג מנהג הנשים ודרכיהן, לבלתי נתון זרוע לאחיו לעזרו בזה. אבל יאזור כגבר חלציו ויעזור למי שיצטרך אליו. שלמה יהיה כעטויה יושב ובטל ואחיו מצטער.

דברים כב, ו-ז

[שילוח הקן]

ו כי יקרא קן-צפור לפניך בדרך בכל-עץ או על-האץ אפרחים או ביצים והאם רבצת על-האפרחים או על-הביצים לא-תקח האם על-הבנים: ז שלח תשלח את-האם ואת-הבנים תקח-לך למען ייטב לך והארכת ימים:

כבר זכרתי שבמדרש תנחומא נתנו טעם בהקשר המצווה הזאת וביאור המצוות הנמשכות אליה. והוא ששכר מצווה - מצווה, כמו שבמצוות שנמשכו בתחילת הסדר היה טעמם וקישורם ששכר עבירה - עבירה.

ורבי אברהם כתב, שנשמכה בעבור מלת בדרך. רוצה לומר כי אחרי שזכר למעלה המצוות המתייחסות לדרך: לא-תקאה את-חמור אחיך או שורו נפלים בדרך. זכר זאת אחריהם שהיא

ג"כ בדרך.

והנה המצווה הזאת כבר התבאר דרכה ג"כ מאותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד.

וכן כתב הרמב"ן, אם לא שחשב שהטעם בשניהם לבד, לבלתי היות לנו לב אכזרי ולא נרחם.

וכתב הרב המורה [ח"ג פרק מ"ח] בטעם המצווה הזאת, כי יש לבהמות דאגה גדולה כשיראו מיתת בניהם. ואין הפרש בין דאגת האדם לדאגת הבהמות על בניהם, כי אהבת האם וחיבתה לפרי בטנה אין זה מפאת השכל והדיבור. אבל היא מכוח המחשבה המצויה בבהמות כאשר היא מצויה באדם.

והרמב"ן כתב עליו שאמת הוא שיש במצוות טעם ותועלת ותיקון באדם, אבל אין לומר שטעם המצווה הזאת הוא להגיע רחמיו ית' אל בעלי החיים הללו. אך הטעם הנכון הוא להשלים תכונת האדם ומידותיו, ולהרחיק פעולות האכזריות ממנו.

והנה על האמת דברי הרמב"ן ז"ל אין להרהר עליהם כי אמת יהגה חכו. אבל אומר אני שבכלל דברי הרב המורה, דבריו, ושלא חידש בזה דבר עליו.

[טעם המצווה]

ונראה לי שמלבד הרחקת האכזריות ותיקון התכונה מאתנו, הנה כוונה התורה בזה עוד להרחיק ההפסד האפשרי להיות קודם זמנו, ושתתמיד הוויית ההווה כל מה שאפשר מאשר תקן הווייתו לעשות פרי, שהם הבנים, כמו העץ העושה פרי. וציוה הקדוש ברוך הוא שלא נשחית הדבר המוליד ועושה פרי. אבל כמו שהותרה כריתת הפרי ונאסרה כריתת העץ, כמו שכתוב כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות. ככה ציוה שניקח הבנים שהוא הפרי, שאם נותנת בהיותה רובצת עליהם, ולא נשחית עץ בלחמו, אבל נשלח את האם כדי שאנחנו ניזון מן הבנים או האפרוחים, והאם תעשה פרי אחר, ותתמיד ההויה וההטבה.

[באילו בעלי חיים נוהגת המצוה]

ואמנם חז"ל הקדושים בקבלתם במס' חולין פרק שלוח הקן, ובספרי, ביארו ששלוח הקן נוהג בדבר שאינו מזומן. אבל אווזים ותרנגולים שקונה האדם להביא לביתו לאכילה, אינו חייב בהם לשלוח את האם. התבאר זה באומרו כי יקרא קן צפור לפניך בדרך, שהוא הדבר הבא דרך מקרה ובדרך, לא בבית. והסיבה בזה מבוארת, כי המזומן לאכילה בבית איננו מוכן אל הויה אחרת, ולא להתמיד ההויה כי אם לאכילה והפסד.

עוד קבלו שאין חיוב המצווה כי אם בעוף טהור וביצים ואפרוחים טהורים, לא בטמאים. והתבאר זה מאמרו **כי יקרא קן צפור** שהוא עוף טהור. ודיבר הכתוב בהווה, שהוא הנמצא בדרך.

וכן אמרו **ואת הבנים תקח לך**, רוצה לומר הדבר הראוי לאכילה לך. והטעם בזה הוא כמו שזכרתי, מאשר אין החיוב בהתמדת ההויה כי אם בעופות הטהורים. ואמנם הטמאים הם כעץ אשר לא עץ מאכל הוא, שמותר לכתו. לפי שאין הרחמים על בעלי החיים ועל העצים כי אם על האדם שנברא הכל לתועלתו.

עוד אמרו (שם) מה אפרוחים בני קיימא אף כל ביצים בני קיימא, יצאו ביצים מוזרות שאין הציפור רובץ עליהן, שהוא פטור מלשלח. והתבאר זה מאמרו **אפרוחים או ביצים**, והטעם בזה הוא, לפי שאינה אז בעלת פרי, והם אינם צריכים לה, והיא אין ביצתה להועיל, אבל תדמה לעץ שאיננו עץ מאכל כמו שזכרתי.

וכבר באו דינים אחרים במצווה הזאת יעויינו במקומם, כי הנה הבאתי אלה להוכיח מהם שטעם המצווה וענינה הוא כמו שזכרתי. ולזה היה סוף המאמר **למען ייטב לך והארכת ימים**, רוצה לומר, שלא הייתה המצווה הזאת לתועלת בעלי החיים, כי אם למען ייטב לאדם כשתמיד בהם הויתה, למען יאכל ממנה פעמים אחרות. וזהו **והארכת ימים**, רוצה לומר כיון שאתה עתיד להאריך ימים בארץ, הנה אתה צריך אל התמדת ההויה במזונות, כדי שיספיקו אליך בהזנת ימים רבים.

דברים כב, ח-יב

ח **כִּי תִבְנֶה בַּיִת חֹדֶשׁ וְעִשִׂיתָ מַעֲקָה לְגִגְנְךָ וְלֹא-תִשִׂים דָּמִים בְּבֵיתְךָ כִּי-יִפֹּל הַנֹּפֶל מִמֶּנּוּ:**

[מצוות מעקה]

גם המצוות האלה בכלל שכר מצווה – מצווה, כמו שזכרתי. ואם כבר נזכרו במה שקדם, הנה מצוות המעקה מבוארת **מלא תעמוד על דם רעך**, וביאר כאן ענין המעקה, כדי שלא ישים דמים בביתו.

וטעם המצווה הזאת הוא דומה לטעם שלוח הקן, להרחיק ההפסד האפשרי להיות קודם זמנו, וכדי שיתמיד התהוות בהויה זמנו הראוי. ולכן הזהירו **ועשית מעקה לגגך**. ואמר שכאשר יעשה זה, לא ישים דמים בביתו, ולא יהיה מוכן לנפול הנופל משם.

ולכן אסרו **חז"ל** בספרי ובב"ק סוף פרק השואל, בכלל המצווה הזאת כל דבר שיש בו סכנה. ואמרו שהדין הזה ינהג כשיבנה בית חדש, או יקנה או יירשנו או ינתן לו, בין שיהיה שלו לבדו או עם שותפים, יתחייב לעשות מעקה.

ומה יפו דברי **חז"ל** בשבת פרק ב' ב' **כי יפול הנופל ממנו** - ראוי היה זה ליפול, ואף על פי כן

לא יתגלגל על ידך, שמגלגלים חובה ע"י חייב, הנה דייקו מלת הנופל, שהיה די באומרם ולא ייפול אדם ממנו. אבל לכן אמר הנופל, לפי שהיה ראוי שייפול, וזה ממה שיחזק שתי אמונות יקרות: אמונת הבחירה האנושית, ואמונת הידיעה האלהית בקצות האפשרי מבלי שיכריחו.

ויש מפרשים כי ייפול הנופל ממנו, שהמעקה יועיל למי שיהיה נופל מאליו מבלי כונה אלהית, אבל מי שראוי שייפול על דרך ההשגחה מצד רוע פעולותיו, לא יוכל להינצל בשום פנים. וגם הוא פירוש נכון.

[מצוות כלאיים לסוגיהם]

ט לא-תזרע כרמך כלאים פן-תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם:

[765] ואמנם מצוות לא תזרע כרמך כלאים כבר נזכרה גם כן בפרשת קדשים, **שדך לא תזרע כלאים**.

וביאר כאן המצווה הזאת, שאין האיסור בלבד בשדה אשר זכר שמה, כי ג"כ ינהג האיסור בכרם, ולכן לא תזרע כרמך. וידענו עם זה שהאיסור כולל לשדה, כמו שנזכר שם, ולכרם כמו שנזכר כאן. ובמשמע כל דבר הנזרע,

וביאר בזה עוד כי אם יזרע הכרם כלאים, לא די שיהיה אסור בהנאה תבואת הכרם היוצאת מן הכלאים שזרע, אבל גם הזרע שיזרע והתבואה שיצא ממנו כולו יהיה אסור בהנאה. וזה שאמר **פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם**, רוצה לומר, פן יהיה קודש המלאה, שהוא הזרע אשר תזרע, וגם יהיה קודש תבואת הכרם היוצאת מאותו זרע, כי שניהם יהיו קודש.

וטעם המצווה הזאת, שיהיו הפעולות כולם שלמות ופשוטות, מבלי עירוב וזיוף. אבל כל דבר ודבר יהיה נוכר במינו הפשוט, בעניין שלא תהא האמת נעדרת ולא תיפסד ולא תשתנה אל זולתה.

[שור וחמור יחדיו]

י לא-תחרש בשור ובחמור יחדיו:

אמנם המצווה האחרת, לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו, כבר נזכרה גם כן: **בהמתך לא תרביע כלאים**.

וביאר שני דברים:

האחד, שלא יחשוב שיהיה האיסור במי שירביע כדי להוליד, כי הנה גם בחרישה יאסור שותפות.

והשני, אמרו בשור ובחמור יחדיו, רוצה לומר שלא יאסור החרישה בשתפו בעלי החיים, כי אם בהיות אחד מהם טהור ואחד טמא כמו השור והחמור, וכן כל טמא וטהור זולתם.

והמצווה הזאת סמוכה גם מקושרת אל מצוות הכלאים, כי ענינם אחד. **וראב"ע** אמר, שחמל ה' יתברך על כל מעשיו, כי אין כוח החמור ככוח השור לחרוש שניהם יחדו.

[שעטנז]

יא לא תלבש שעטנז צמר ופשתים יחדו:

אמנם המצווה הזאת, **לא תלבש שעטנז**, כבר ביארנו בה גם כן, באומרו ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך. וביאר בזה שני דברים: **הביאור האחד**, שעם היות שאמר שמה **ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך**, אין האיסור נוהג בעליה בלבד, אבל האיסור הוא בלבישה, ולפי שהוא עולה על האדם, אמר **לא יעלה עליך**. וביאר זה כאן באומרו לא תלבש שעטנז. **והביאור השני**, שהאיסור הזה אינו כי אם בשני המינים האלה, צמר ופשתים, לא בשאר מינים. וגם ענין המצווה הזאת וטעמה דומה לטעם הכלאים והחרישה בשור ובחמור יחדו, ולכן באה אחרי כן.

[מצוות ציצית]

יב גדלים תעשה לך על-ארבע כנפות כסותך אשר תכסה-בה:

אמנם המצווה האחרת שהיא **גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך**, כבר נזכרה גם כן מצוות הציצית בפרשת שלח בשלמות. אבל ביאר בה הנה שני דברים: **הביאור האחד**, באומרו על ארבע כנפות כסותך, להגיד כי אף על פי שהיה הלבוש מכנפים הרבה, לא יחויב בציצית כי אם בבעל ארבע כנפות. **והביאור השני**, אמרו **אשר תכסה בה**, להגיד שאם אין הלבוש כדי לכסות בו, אינו חייב בציצית. ונסמכה מצווה זו למצוות שעטנז להגיד שאין מצוות הציצית נוהגת כי אם בבגדים שהם של צמר ופשתים, לא בשאר. והיה תכלית כל המצוות שזכר, להגיד שראוי לאדם שיתנהג כפי השלמות, ויהיו פעולותיו אמיתיות מפורסמות וגלויות, בענין שיהיו ניכרים החסרונות והשלמויות כל אחד כפי מה שהוא. ולכן הזהיר על כל ערוב וזיוף אשר לא יעשה, אבל יהיו הדברים נפרדים גלויים וניכרים בעצמם כפי אמיתתם. ולכן אמר **גדילים תעשה לך על ארבע כנפות כסותך**, רוצה לומר שיוליך עמו סימנים להראות את העמים כולם שהוא איש ירא את ה', במצוותיו חפץ מאוד,

ובזה מההיגלות וההוראה והפרסום. ולכן סמך לזה מצוות המוציא שם רע, שהוא מזייף האמת, ואומר מה שאינו כן בבתולי אשתו – שייענש. ואם אמת היה הדבר שיהיו כלאים באשה תסקל כמו שיתבאר.

דברים כב, יג-כב

[תשע מצוות בענייני זיווגים]

[765] ראוי שתדע, שבאו הנה תשע מצוות רצופות זו אחר זו בעניין הזיווגים:

אחד דין מוציא שם רע על אשתו,

ב' דין שוכב עם נערה מאורשה,

ד' דין השוכב עם הפנויה,

ה' שלא יקח איש את אשת אביו,

ו' לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה'. ובא בקבלה בפרק ח' דיבמות (ד' ע"ו) ובספרי

שלא ישא אשה מבני ישראל,

ז' לא יבוא ממזר, רוצה לומר שלא ישא אשה מבנות ישראל,

ח' לא יבא עמוני שהוא גם כן שלא ישא מבנות ישראל,

ט' לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי, שעניינם גם כן שלדור השלישי יישאו נשים מישראל.

והמצוות האלה כבר בא זכרונו בתורה. והנני מפרש אותם.

[מוציא שם רע]

ואומר שהמצווה הראשונה ממוציא שם רע, עניינה כן שכבר ייקח איש אשה עם קדושין, ובא אליה ושנאה, אם שלא נתערבה אליו בזוג, ואם להיותה כעורה. ומצד שנאתו אותה ירצה להיפטר ממנה, ולקחת אשה אחרת. ומצד יראתו לפרוע אליה הבתולים, ישים לה עלילות דברים, כדי לפטרה בלא כתובה.

והנה זכר הכתוב בכאן שלשה לשונות:

האחד, ושם לה עלילות דברים,

השני, והוציא עליה שם רע,

השלישי, ואמר את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים.

והכוונה בהם, שהוא ישים לה עלילות דברים. רוצה לומר, שאשתו תדבר כאחת הנבלות, ותחרפהו ותגדפהו, מבלי היות לה דרך נשים לכבד בעליהן, וזהו עלילות דברים.

ומלבד זה יוציא עליה שם רע, רוצה לומר שיפתה אנשים ונשים שיאמרו עליה שאינה צנועה ולא בעלת ענוה כבנות ישראל, אלא כל ענייניה כדרך אשה מנאפת, כי זהו המכוון במה שאמר והוציא עליה שם רע.

ומלבד כל זה יאמר בבית דין: **את האשה הזאת לקחתי ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים**, רוצה לומר שלקחה בחזקת בתולה, ושאחרי היותה אשתו מזומנת לו ומאורשת לו זנתה תחתיו. וארז"ל בפרק נערה שנתפתתה ובספרי, שצריך עם זה שיביא עדים אשר יעידו שזנתה אחרי היותה מאורשת אליו.

[אבי הנערה ואמה]

הנה כאשר יקרה זה, יקחו אבי הנערה ואמה - אם יהיו בחיים, או אחרים במקומם - השמלה אשר שכבו בהם החתנים מיד השושבינים, והם העדים שזכרו רז"ל בפ"ק דכתובות, שמכניסין החתן והכלה לחדר ומשמרים לה בחוץ, ונכנסים שם אחרי הזיווג, ויראו הדמים וייקחו השלמה, שהיא שלמת הבתולים, ואותה יביאו אביה ואמה לפני בית דין.

ועם היות האב והאם שניהם לפני בית דין, מביאים השמלה, הנה האב מדבר בפניהם, כי אין ראוי לאשה שתדבר במקום שבעלה עומד בדיון. ויאמר אל הזקנים, שהם בית דין מהעיר, את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה, רוצה לומר שכל זה שעשה היה מפני השנאה, לא להימצא בה שמץ דבר. ויגיד ג"כ מרשעתו, ששם לה עלילות דברים, שהייתה בפיה ובלשונה רעה וסרת טעם. לא להיותו כן, כי אם להעליל עליה באחרונה, ולומר אחרי כן לא מצאתי לבתך בתולים. וזהו אמרו ושם לה עלילות דברים לאמר לא מצאתי לבתך בתולים.

והנה לא השיב לשם רע שהוציא עליה, לפי שהיה דברי אחרים ולא דברי הבעל בגלוי, כי אם לעלילות דברים שדבר הבעל בעצמו. ולענין הבתולים שדבר גם כן בעצמו, שלא מצא לה. ואז יוכיחו שבענין הבתולים הוא משקר ודובר כזב מפאת החוש. האב והאם שניהם יפרשו השלמה ויוכיחו דם בתולים. ולפי שעם היות השמלה מגוללה בדמים, אפשר שיהיה מדם נידותה ולא מהבתולים, או באופן אחר מהתחבולות, אמרו שצריך עוד שיעשו הזמה לעדים שהעידו בזנותה, או הכחשה לפחות, כי השמלה לא תכחישם בעצם.

[עונשו של המעליל עלילות]

ולפי שהאיש הזה חשב לעשות קלון וחרפה רבה לאבי הנערה ואמה, באומרו שזנתה בביתם, וחשב לפטרה מבלי כתובה, ושישלחה מביתו בידיים ריקניות, וחשב כל זה כדי לגרשה ולהרחיקה ממנו לשנאתו אותה, לכן גזרה התורה עליו שלושה מיני עונשים, וכולם מידה כנגד מידה:

[א] כי אם חשב לעשות קלון וחרפה לקרובי אשתו, יהיה עונשו ויסרו אותו, רוצה לומר בבית דין יענישוהו במלקות ברצועה, כדי שיפחתו מעלתו וחרפתו לא תמחה.

[ב] וכנגד המוהר שחשב להפסידה ולגוזלו ממנה, שהוא חמישים כסף, יהיה עונשו מאה כסף, שהוא כפל המוהר, ויתנו אותם לאבי הנערה. לא לנערה עצמה, לפי שהיא ברשותו. ותקחם אחרי כן.

[ג] וכנגד מה שחשב לפטרה ולהסירה מעליו, אמר ולו תהיה לאשה, לא יוכל לשלחה כל ימיו. כי עם היות לו רשות לגרש את אשתו כשירצה, עתה לא יגרשה כל ימי חייו. וכבר העיר הרב **המורה** בפרק מ"ט ח"ג על יושר הדין הזה מהצדדים האלה.

והנה המצווה הזאת באה בפרשת משפטים, באומרו

על כל דבר פשע על שור על חמור על שה על שלמה על כל אבדה אשר יאמר כי הוא זה עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיעון אלהים ישלם שנים לרעהו.
וביאר כאן הפשע הזה בפרט, ושיהיה עונשו שירשיעוהו בית דין לשלם שנים.

[ואם אמת היה הדבר]

אמנם, אם הדבר הזה היה אמת, רוצה לומר שלא נמצאו בתולים לנערה, כי זהו מה שראוי לחוש עליו, לא על עלילות דברים ולא על הוצאת שם רע, אבל לענין הבתולים. ועם זה יביאו עדים, כפי קבלתם זיכרונם לברכה בספרי, שיעידו שבהיותה נערה מאורשה זנתה בית אביה, הנה אז תסקל, לפי שעשתה נבלה בישראל. והנבלה שעשתה היא הזנות בהיותה מאורשה לאיש, ועם היותה מזרע ישראל עם קדוש לה', השחיתה עלילה כזאת. ולפי שהיא עשתה בזה קלון לאביה בפרט, ואל כולם בכלל, רוצה לומר אל כל אנשי עירה, לכן ציוה שתסקל אל פתח בית אביה, ושיסקלוה אנשי עירה, ויבערו מקרבם האשה אשר לא חששה אל כבוד אביה ובעלה, ולא לכבוד עמה וזרעה.

והדין הזה כבר בא בפרשת קדושים: **ואיש כי ינאף את אשת איש אשר ינאף את אשת רעהו מות יומת הנואף והנואפת**, ופירשו כאן שהמאורשה דינה כאשת איש לכל הדברים והעונשים, ולכן כאשר זנתה בית אביה בהיותה מאורשה, תמות כמו האשה בעולת בעל. וזהו שסמך **כי ימצא איש שוכב עם אשה בעלת בעל ומתו גם שניהם**, כאלו ביאר שהמצווה היא בבעולה ובמאורשה.

ואולי שלזה נאמר שם ואיש אשר ינאף את אשת רעהו, שפרט שניהם: אחד לארוסה ואחד לבעולה. והוא הביאור שעשו בזה, ואמר **ומתו גם שניהם**.

דברים כב, כג-כו

[אנוסה]

מבואר הוא שבאה הפרשה הזאת להבדיל בין החפצים בעברות, ובין האנוסים בהם. שהשוכב עם נערה מאורשה ברצונה, יומתו שניהם, כמו שנאמר **ואיש כי ינאף את אשת איש אשר ינאף וגו' יומת הנואף והנואפת**, וביאר כאן, שהדין ההוא ינהג באשה כשתהיה רצונית. אבל בהיותה אנוסה, לא תמות, אבל ימות הנואף ותהיה היא פטורה. לפי שלא חייבה התורה

בעונש לאיש או לאשה כי אם בעשותו הרע בכוונה ורצון, אבל בהיות המעשה בשוגג או באונס, הנה עם היות שיש שם מעשה, הנה אין שם עושה, ולכן אינו בר עונשין. והנה במה שעשה הדין הזה כשימצא האיש את הנערה בעיר וישכב עמה, לאו דווקא, בעיר כי גם בשדה אם ישכב עמה ברצונה תמות.

אבל לפי שהיה עתיד לומר **על דבר אשר לא צעקה**, לכן אמר שכאשר יקרה זה בעיר, מיד יוצאו שניהם אל שער העיר וסקלום באבנים ומתו, **את האיש על דבר אשר ענה את אשת רעהו, ואת האשה על דבר אשר לא צעקה**, כי היותה בלתי צועקת, מורה על רצונה בפועל ההוא. כי אם הייתה צועקת, היו יוצאים אנשים רבים להושיעה. ואם כן, אין אמרו **על דבר אשר לא צעקה** סיבה עצמית במיתה, אבל היא סיבה למה שסיקלו אותם מיד, ולא ישמעו עוד אל טענותיהם אם היה באונס. לזה אמר שהיא ראויה למות ואין לה כבר טענת אונס, על דבר אשר לא צעקה בעיר, שמורה היות הדבר ברצונה.

והנה חייבה התורה את הנערה המאורשה להיות עונשה כמו בעולות בעל, לפי שהזימה בנערה הבתולה מורה על הפלגת רוע תכונתה, שתכף שגדלה נטתה אל הזנות והניאוף, עם היותה בלתי יודעת משכב זכר, ולא חששה אל הבושת ואל הצער שיקרה לה בהשחתת בתוליה, ולא נתנה אל לבה אהבת הארוס, גם לא פחדה ממנו. אשר זה כלו ממה שיורה, על שאחרי שתגדל ויושלם בה המותר הזרעיי, והייתה לאיש ותטעם טעם המשגל, תמלא הארץ חמס ממנה, כי תהיה בטוחה מהצער ונקייה מבושת מציאת בעלה העדר הבתולים, ותוסיף לחטוא.

[הגדרת אונס]

ואמנם אמרו **ואם בשדה ימצא האיש את הנערה המאורשה וגו'**, כבר זכרתי מה שבו מן הספק, שאין העניין תלוי בעיר או בשדה, כי אם בהיות הנערה צועקת או לא. ובין שיהיה העניין בעיר בין שיהיה בשדה, אם צעקה אין לה משפט מות, ואם לא צעקה תסקל.

ולפי זה היה ראוי שיאמר הכתוב כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש, ומצאה איש בעיר ושכב עמה, אם לא צעקה הנערה, והוצאתם את שניהם אל שער העיר וסקלתם; ואם צעקה - לנערה לא תעשה דבר, כיון שהדבר לא היה נדון רק בעדים, ולמה גם כן תלתה התורה המצווה הזאת בנערה המאורסה, והוא הדין בבעולת בעל.

אבל התר זה הוא כפי מה שאומר, כי הנה משה רבנו ע"ה רוצה לבאר הדינים בעניין הניאוף באשה בעולת בעל, ובנערה המאורשה, ובפנויה. ולכן אחרי שבפרשה הקודמת נתן הדין בשוכב עם אשה בעולת בעל, בא עתה לבאר הדין בנערה בתולה המאורשה, ועליה אמר

והוצאתם את שניהם אל שער העיר ההיא וסקלתם. ולא אמר זה על הבעולה, לפי שכבר אמר בעניינה ומתו גם שניהם. הנה, אם כן, כדי לברוח מן הכפילות, תלה הדין הזה בנערה המאורשה. ואחרי זה יביא דיני הפנויה. ואמנם הוצרך לומר בעיר ובשדה, לפי שהראות הוא עניין יותר גדול מהשמיעה, וכבר יתכן שהאנס שם ידו לפיה כדי שלא תצעק, ואפשר לעדים שיראו הפועל המגונה מרחוק בכללותו, ולא ישמעו אם צעקה אם לא, עם היות שהתרו בו בקול גדול שישמעוהו.

ולזה גמר אומר אדון הנביאים ע"ה, שבהיות העניין בעיר, יסקלו אותם, כיון שלא צעקה הנערה המאורשה, בהיות המקום כמוכן להושיע, והעדים סמוכים ורואים העניין, כפי מה שהוא בהיותו בעיר בקרב הישוב. ולכן איכות המקום יענישה, כי הוא המורה כי לא חדלה מלצעק, כי אם להיותה חפצה בזנויה.

אבל בהיותם בשדה, אף על פי שהעדים לא ישמעו צעקתה יפטרו אותה מעונש כשיראו שהחזיק בה איש ושכב עמה, לפי שאם הייתה חפצה בדבר מתמול שלשום, היו מזנים בעיר לא בשדה, שהוא בדרך מקרה ובהזדמן רב. וגם היה בלתי אפשרי שהאיש והנערה שנזדמנו בשדה מבלי פיתוי אחר, יחזיקנה האיש וישכב עמה ברצונה, כי בטבע האשה תמאן זה, לשכב עם איש שיבא עליה בפתע פתאום, וכל שכן בהיותה נערה ומאורשה, שאין ספק שיקשה זה עליה מאוד.

ולכן עניין ההזדמן בהימצאם בשדה, שמבלי פיתוי יחזיק בה האיש, מורה שהיה באונס, כי הנערה לא תתרצה בפתע פתאום. ולכן אף על פי שהעדים לא ישמעו צעקתה, ראוי שנפטור אותה כאנוסה, ולומר שהאנס סגר את פיה שלא תצעק, או נאמר - והוא היותר נכון - שאף שנודה שלא צעקה הנערה, לא היה להתרצותה. כי לפי שראתה שאין מושיע לה, וחשבה שהצעקה היא דבר בטל, כי העדים היו כולם רחוקים, ועם היותם מתרים, לא היו יכולים להגיע שמה כדי להושיעה. ולכן נאמר שחדלה מלצעק: לא להיותה היא חפצה בדבר, כי היות הדבר בשדה מבלי פיתוי, כי אם במקרה פתאום ימאנהו, אבל לא צעקה לפי שראתה שאין מושיע לה, ונתייאשה בזה. וזה ממה שיורה היותה אנוסה.

הספק ה'

מה ראתה תורה לתלות עונש נערה בתולה מאורשה בעיר, ודין פטורה בשדה, כי אין העניין תלוי לא בעיר ולא בשדה, כי אם בהיות הנערה צועקת או לא, ובין שתהיה בעיר בין שתהיה בשדה, אם צעקה אין לה משפט מות, ואם לא צעקה מות יומת הנואף והנואפת. ואין לאומר שיאמר שהיות העניין בשדה מורה על צד האומר שצעקה ואין מושיע לה, והיות העניין בעיר מורה שלא צעקה, כי אם צעקה היה נשמע קולה. כי הנה הנואף והנואפת לא

יומתו כי אם בעדים והתראה, ואם כן הנה העדים יעידו אם צעקה או לא צעקה, ומה צורך בהיותם בעיר או בשדה.

תשובת הספק הו'

זוהו אמרו ולנערה לא תעשה דבר, כי כאשר יקום איש אל רעהו ורצחו נפש כן הדבר הזה, כי בשדה מצאה צעקה הנערה המאורשה ואין מושיע לה. רוצה לומר, כיון שבשדה מצאה בקרי והזדמן, והחזיק בה האיש, מן הראוי שנדון שצעקה הנערה המאורשה ואין מושיע לה, כי אף כי לא שמעו העדים צעקתה כשראו הפועל, או שלא צעקה כלל, כיון שהייתה בשדה והייתה נערה המאורשה, נאמין ששלוש הסיבות ההם מונעים גדולים להיות הדבר ברצונה, ונדין אותה כאנוסה. ולכן תלה המצווה הזאת בנערה בתולה מאורשה, ולא באשה בעולת בעל, לפי שהנערה לשמור בתוליה, והמאורשה מפחד הארוס ובושתה, יקשה בעיניה להתרצות לפעל המגונה ההוא, יותר מהאשה הבעולה.

ויהיה לפי זה פירוש צעקה הנערה המאורשה: באמת הייתה צועקת מפאת היותה נערה ומאורשה, כי לא תתרצה באדם שיפגענה בשדה ויחזיקנה. אבל לא היה מושיע לה, ולכן חדלה מלצעוק. ומפני זה העדים לא שמעו צעקתה כי איננה.

ובזה הותר הספק הו'.

דברים כב, כח - כג, א

[דין מפותה]

בפרשת משפטים נאמרה מצוות שוכב עם פנויה, שנאמר וכי יפתה איש בתולה אשר לא אורשה ושכב עמה מהר ימהרנה לו לאשה, אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמוהר הבתולות. וכאן פירש, שכאשר לא יהיה בדרך פיתוי כי אם באונס, ויעידו העדים שאנוסה, הנה יהיה עונשו שיתן לאבי הנערה חמשים כסף, ולו תהיה לאשה תחת אשר עינה, לא יוכל לשלחה כל ימיו.

הספק הז'

למה היה עונש נערה בתולה פנויה יותר מהמפתה אותה, כי הנה המפתה, כמו שבא בפרשת משפטים, עונשו שיישאנה, ואם מאן ימאן אביה לתתה לו, כסף ישקול כמוהר הבתולות. והנה האונס, היה די כשיקחנה לאשה ולא יוכל לשלחה כל ימיו, ולמה נתווסף עונשו לתת עוד לאבי הנערה חמישים כסף.

פתרון הספק הז'

והטעם בעונשים האלה הוא, לפי שהאיש המפתה אשה, יהיה פיתויו אם בנדר ושבועה שיעשה לה, לקחתה לו לאשה ויאבה, ובזה תתראה אליו. ואם יתן לה מוהר ומתן באופן

שהיא לאהבת הממון תתרצה בזה. אבל האנס לגובה לבבו ורשעו לא נדר אליה שום דבר, לא לישאנה לאשה גם לא ליתן לה מתנות, כי לא פיתה אותה באחד מדברים האלה, אבל בחזקה החזיק בה.

ולכן הענישתו התורה כנגד שניהם: אם כנגד המתנות, אמרה תורה שיתן לאבי הנערה חמישים כסף. ואם לא נדר אליה שישאנה, עונשו שיקחנה לאשה, ולפי שלא יגרשנה ציוה מפני זה אחר כך שלא יוכל לשלחה כל ימיו.

והותר בזה הספק הז'.

[איסור אשת אב]

והנה סמך לזה לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, להודיע שלא יקח איש אשת אביו, שהיא אסורה לו, כמו שהתבאר בפרשת העריות. אבל אנוסת אביו יוכל לקחתה לו לאשה, והיה זה כאשר היא לא רצתה בו מפני היותו זקן, ותתרצה לבנו. כי אז ראוי לאב להשתדל בזה שתינשא לבנו, כי בזה יפייסה ותשקוט תלונתה.

ולכן אמר לא יקח איש את אשת אביו - בלשון לקיחה וקידושין, וזה על דרך מה שאמרו בספרי וכן במסכת כתובות נושא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו.

ואמנם כפי דעת רבי יהודה האוסר שישא אדם אנוסת אביו ומפותת אביו, יתכן לפרש הכתוב שאמר לא יקח איש את אשת אביו, שכמו שלא יקח איש את אשת אביו שהוא אשתו בקדושין, ככה לא יגלה כנף אביו, שהרמז בו אל האנוסה והמפותה, לבוא אליה. וידרוש החכם הנזכר ייתור הכתוב בזה הדרך.

הספק הח'

באומרו לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה כנף אביו, והנה העריות הן רבות, ובאו בפרשת אחרי מות ובמקומות אחרים, ולמה הביא מהם כאן ערות אשת האב, ולא ערוה אחרת. והיה ראוי שיזכור כולן, או לא יזכור אחת מהן.

היתר הספק הח'

גם דרשו רד"ל בפ"ד דיבמות שנזכרה המצווה הזאת לסומכה אל לא יבא ממזר בקהל ה', להגיד שאין ממזר אלא הבא מחייבי כריתות, כנושא אשת אביו. ומכאן יתבאר למה לא הזהיר משה רבנו ע"ה כאן על שאר העריות, כמו שהזהיר על אשת האב. שהיה זה ללמוד ממנה הלמודים האלה אשר זכרתי לפי דעתם ז"ל.

והותר בזה הספק הח'

אברבנאל דברים פרק כג

דברים כב, ב-ט

[פסולי חיתון]

ועתה יבאר הבלתי ראויים ליקח אשה מבנות ישראל כי קהל ה' יקראו האנשים נשואי אשה כמו שבא בקבלתם ז"ל בפרק ח' מיבמות.

זכר ראשונה: פגועים

מהבלתי ראויים לישא אשה החולים באברי ההולדה, באופן שלא יוכלו להוליד, והם פצוע דכה וכרות שפכה. כי אחרי שאינן ראויים להוליד, יהיו הנישואין בהם לבטלה. וגם יהיה זה ממה שיסבב שהאשה תזנה עם אדם אחר. והמצווה הזאת כבר באה בפרשת קדושים **אל תחלל את בתך להזנותה וגו'**.

והמין השני: ממזר

של זכרים הבלתי ראויים לישא אשה, הוא הממזר. ועליו אמר **לא יבוא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי וגו'**, רוצה לומר, שכמו שהאיש שאינו ראוי להוליד לא ייטב בעיני ה' לישא ישראלית, ככה האיש שאין תולדתו ישרה, והוא האיש הממזר הנולד מאשה בלא קדושין, אין ראוי שיבא בקהל ה' לישא אשה ישראלית מזרע קודש, לפי שהנולד מהם יתדמה לטבע הזר הנפסד, ויהיו בעם ה' אנשים רעים וחטאים. אבל ראוי שיבואו כולם מהשתלשלות ישרה מזרע אנשים מבני ישראל נולדים בכתובה וקדושין, ויהיה תועלת עוד בזה שיזהר האדם מלהוליד בן ממזר לדעתו שלא ישא מבנות ישראל.

והמין השלישי: עמוני ומואבי

מבלתי ראויים לבא בקהל ה' ולישא אשה ישראלית, הוא העמוני והמואבי גם אחרי שנתגיירו. ונתן הסיבה בזה, **על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו' ואשר שכר עליך את בלעם**.

וכבר חשב הרמב"ן, שאמרו **על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים** יחזור אל העמונים בלבד, כי הנה המואבים קדמו אותם בלחם ובמים. והנה הביאו לזה אמרו בסדר אלה הדברים, **אוכל בכסף תשבירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי, כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער עד אשר אעבור וגו'**,

ומאוד תמהתי על הרב, שהרי הכתוב אומר **לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה'**, על דבר אשר לא **קדמו אתכם** וגו' ואמר זה בלשון רבים, לכלול עמון ומואב, **ואשר שכר עליך** אמר בלשון יחיד, לפי שזה נתייחד למואב.

וכן אמר בספר נחמיה (סי' יג) **ביום ההוא נקרא בספר משה באזני העם ונמצא כתוב אשר לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' עד עולם, כי לא קדמו אתכם בלחם ובמים.** ואיך יאמר שמואב קדם אותם בלחם ובמים?

ועוד, שאם היה כדבריו שאדום ומואב קדמום בלחם ובמים, היה לו לומר **לא** תתעב אדומי, על דבר אשר קדמו אתכם בלחם ובמים, נוסף על האחוה. גם היה לו להקל על המואבים, כיון שכבר קדמו, ולהשוות דינם עם דין אדום, לא עם עמון שלא קדם.

[דיון במעשיהם של עמון ומואב]

ויש מי שפירש, שמה שמכרו להם בני עשו והמואבים לחם ומים, כאשר עברו בארצם, לא תקרא קדימה בשום פנים, כי כאשר בלחמו יקדם נודד בשעת דוחקו, כאשר עשה מלכי צדק מלך שלם לאברהם ולחיילותיו, שהוציא לחם ויין כאשר ידע כי עיפים הם, ההיא תקרא קדימה באמת. וכן היה ראוי להם שיעשו לישראל, ובלבד שיהיה מיד בדרך בצאתם ממצרים, כי אז היה להם עת הצורך, כי לא היו יודעים שהקב"ה ימטיר להם מן, ושיוציא להם מים מצור החלמיש. וזה ממה שדקדק מאוד באומרו **על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים בדרך בצאתכם ממצרים.**

ואמנם מה שהשבירום בני עשו והמואבים אחרי כן, זה אינו כלום, כי לבד ממכריו ההוא יקרא איחור לא קדימה, שהרי היה זה בשנת הארבעים, כשלא הוצרכו להם. הנה אם כן בהעדר הקדימה בלחם ובמים בזמן הראוי, שותפים עמון ומואב, והיה עניינם קרוב אל עניין עמלק, כי מניעת המזון לעת הצורך כאילו הוא ממית בידיים.

אבל הדעת הזו, עם כל שאר הדברים הנזכרים, בעיני מיוסדים הם על קו תהו ואבני בהו, באמרם שבני עשו והמואבים נתנו להם לחם ומים בכסף. כי הנה סותר לזה כתוב בפרשה זאת חקת.

אבל פירוש **אוכל בכסף תשבירני** וגו' באמת הוא כאשר פירשתי בסדר אלה הדברים, שאינו חוזר אל **כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער**, למה שאמר אוכל בכסף תשבירני, כי אם למה שאמר **רק אעברה ברגלי**. רוצה לומר, ואף על פי שלא תיתן לי אוכל ומים בכסף, אל תחשוב שאשוב בדרך אשר באתי, אינו כן. רק אעברה ברגלי על כל פנים, כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער, שלא נתנוני לעבור בגבולם, ועם כל זה עברתי ובאתי עד כה. והיא אמרו עד אשר אעבור את הירדן אל הארץ אשר ה' אלהינו נותן לנו, וכמו שפירשתי שם.

הנה אם כן העמונים והמואבים לא קדמו אותם בלחם ובמים, גם לא השבירום לעברם בארצם. ולפי שעמון ומואב היו בני לוט, שקבל חסד רב מאברהם אשר הצילו מהחרב ומהשבי, ובזכותו נמלט מהפיכת סדום ועמורה, היו הם חייבים לעשות עם ישראל. והם עשו

בהפך, ולכן היה ראוי שיהיה עונשם רב ועצום, מלבד שמואב הוסיף על חטאתו פשע, ששכר את בלעם לקלל את ישראל. ואם לא נעשתה עצתו, היה מפני שלא אבה ה' יתברך לשמוע אל בלעם, ויהפוך את קללתו לברכה מאהבתו את ישראל. ולכן היה מהראוי, כיון שלא תתגר במלחמה ולא תקח את ארצם להיותם מבני לוט, ושגם כן לא תדרוש שלומם וטובתם, כי כמו שהם לא קדמו אתכם בלחם ובמים, ככה לא תקדמו אותם לתת להם אשה מבנות ישראל. לפי שבעלי הטבע הנשחת והתכונה הנשחתת והנפסדת אשר כזה, אין ראוי שיהיו כלאים עם הזרע אשר ברך ה'.

ולזה אמר גם דור עשירי לא יבוא להם בקהל ה', רוצה לומר כי עד עולם יהיה זה, וזהו אמרו כל ימיך לעולם. וכבר דרשו רז"ל ביבמות פרק הערל [ע"ו], ובשלהי קדושין: עמוני - ולא עמונית, מואבי - ולא מואבית. והעד: רות המואבית.

והמין הרביעי: אדומי

מהבלתי ראויים לישא אשה מבנות ישראל, הוא האדומי.

והמין החמישי: מצרי

הוא המצרי, אבל אלו אין ראוי לתעבם לגמרי כמו עמון ומואב: אם האדומי, מפני קורבה, כי אחיך הוא, וראוי לאדם שיאהב את קרובו אף כי יחטא לו; ואם המצרי, לפי שגר היית בארצו, וירד יעקב מצרימה מפני זלעפות רעב ומצאתו בעת צרה. וכמו שאמרו חז"ל (ברש"י) דברים כ"ג ח') שהיו להם אכסניא בשעת הדחק. ולכן אף על פי שאחרי כן הרע לך, ראוי שלא תתעבם ולא תקפח את שכרם. וזהו בנין אשר יולדו להם דור שלישי ישאו נשים ויבאו בקהל ה'.

הספק הט'

באמרו לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ה' וגו'. על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו'. והנה נאמר בסדר אלה הדברים, ששלח משה לאמר לסיחון אוכל בכסף תשבירני ואכלתי, ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי. כאשר עשו לי בני עשו היושבים בשעיר והמואבים היושבים בער. מורה שהמואבים קידמו אותם בלחם ובמים, הפך מה שאמר כאן. והרמב"ן העיר על הספק הזה, והביא דעות בהתרתו והקשה כנגדם. ובפירוש הכתובים אני אזכור דעתו בפשט הכתובים, ואעיר גם כן כל הביטולים אשר יתחייבו לו.

הספק הי'

אם היה אדום ראשית אויבינו, ולא אבה נתון את ישראל עבור בגבולו, ולא קדמו בלחם ובמים, ציוה ה' יתברך לא לתעב אדומי. ואם בעבור הקירבה, כמו שאמר כי אחיך הוא, הנה גם כן עמון ומואב הם קרובים. כי לוט בן אחי אברהם הוא. ואם עליהם ציוה שלא יבאו בקהל

ה' גם דור עשירי, לפי שלא קדמו בלחם ובמים, גם כן היה ראוי מאותו צד שאדום גם הוא לא יבא בקהל ה' גם דור עשירי. כי לא קדם בלחם ובמים. ואם נתכפר לו הכל בעבור האחוה, למה לא נתכפר גם כן לעמון ומואב מפני הקרבה. כי הנה כולם היו קרובים ואיבים, וכולם לא קדמו בלחם ובמים. ולמה אם כן נענשו אלו בהפלגה רבה. ואדום ברחמים גדולים.

פתרון הספקות ט-י

ואמנם למה לא זכר ברית אחים לעמון ומואב כמו שזכרו לאדום, ולמה לא זכר לאדום דבר אשר לא קדמו בלחם ומים כמו שזכר לעמון ומואב? לפי שאדום, אלו היה עליו משטמה ולא נתן ישראל עבור בגבולו, ולא קדם בלחם ובמים, היה להם על זה טענה רבה, מפני שיעקב לקח הבכורה מעשו אחיו הגדול ממנו, ולקח ברכותיו במרמה. והיה די לאדום שלא יצא לקראת ישראל להלחם בו, כמו שעשה עמלק, ולכן אמר לא תתעב אדומי כי אחיך הוא. רוצה לומר, הקרבה היא חזקה ביניכם, והנה לא הרע לכם בהיות לו טענה רבה עליכם.

אמנם עמון ומואב לא היה להם טענה לשנוא את ישראל ולהרע להם, אבל להיטיב עמהם טובה כפולה ומכופלת, כפי הטובה אשר היטיב אברהם את אביהם, ולא קבל לוט וזרעו מאברהם וזרעו מהעלבונות מה שקבל עשו מיעקב.

ולכן היו עמון ומואב ראויים לעונש רב על אשר חדלו להיטיב לישראל, והיה אדום ראוי לשכר גדול על אשר לא הרע עמהם. גם כי קרבת אדום הייתה גדולה ועצמית, בהיות עשו ויעקב בני יצחק ורבקה, אמנם לוט, עם היות לו קרבה עם אברהם, כבר הייתה מרוחקת מאוד מצד שהיה בן אחיו. וגם בני לוט נתגלגלו בסדר בלתי ראוי משתי בנותיו, ומפני זה נקרא אדום בלשון אח בכתובים.

אמנם עמון ומואב לא נקראו אחים בשום מקום, ולכן התיר להם דור שלישי, ולא התירו בעמון ומואב.

הנה הותרו בזה הספקות ט' ו'.

ואמנם המצוות האלו אין ספק שבאו במה שקדם, כי הנה בסוף פרשת קדושים אמר **והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי**. וביאר כאן ההבדל הזה בהרחקת העמוני והמואבי עד עולם, ובאדומי ובמצרי עד דור השלישי.

דברים כג, י-טו

[טהרת המחנה]

התורה הזהירה פעמים רבות על הטהרה בכלל, והרחקת הטומאה מבין העם הנבחר, ובפרט

הזהיר על בעל קרי בפרשת מצורע, שנאמר ואיש כי תצא ממנו שכבת זרע ורחץ במים את כל בשרו וטמא עד הערב. ואמר בסוף הפרשה והזרתם את בני ישראל מטומאתם ולא ימותו בטומאתם בטמאם את משכני אשר בתוכם.

ולפי שלא תחשוב שהייתה המצווה הזאת נוהגת רק בזמן השלום ובמחנה גדול אשר שם המשכן וכליו המקודשים, אמנם בהיותם במלחמה לא יהיו מחויבים בקיום המצוות והטהרות ההם, בא לבאר פה שגם בהיותם במחנה למלחמה על האויבים ישמרו עצמם מכל דבר רע, שהוא כולל לגוף ולנפש ולכל מין ממיני העברות והטומאה.

ופירש בפרט העניין בבעל קרי. באומרו כי יהיה בך איש אשר לא יהיה טהור מקרה לילה ויצא אל מחוץ למחנה ולא יבא בתוכו. ובפנות ערב ירחץ במים ויבא אל המחנה. ומפי הקבלה למדו שהפרישות הזו יהיה לבעל קרי ממחנה לוויה. וזה יהיה לבד כשיהיה שם ארון האלהים, אך ממחנה ישראל לא יצאו כי אם המצורע.

ומלבד זה הזהיר עוד על הטהרה והשמירה גם בדברים ההכרחיים וציוה בהם שני דברים: **האחד**, שיעשה אותם במקום פנוי ידוע לא בכל מקום שיהיה, וזהו אמרו ויד תהיה לך מחוץ למחנה ויצאת שמה חוץ. כי יד פירושו מקום כמו (פרשת שלח) על יד הירדן. **עוד ציוה** שבאותו מקום הפנוי לא תהיה צואתו גלויה אבל יכסנה, באומרו ויתד תהיה לך על אזניך. רוצה לומר שיהיה לו יתד על כלי מלחמתו כדי לחפור עמו בעפר ולכסות את צואתו ובזה כבוד לשם ושמירה מהעיפוש וההפסד.

הלא תראה שסיפק הקדוש ברוך הוא מזונם כל ימי היות באהלים במדבר במזון הנבלע באברים, כדי שלא ישקצו את מחניהם בהוצאת המותרות, ולא יצטרכו ליד ויתד, לפי שאין הנשים יכולות לעמוד על העניין ההוא. מה שלא היה כן במחנה המלחמה, כי כולם אנשים. ונתן הטעם בכל השמירה והטהרה הזאת, באומרו **כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחנך**. רוצה לומר, היה מנהג עובדי ע"ז במלחמותם, הנה הוא לאכול כל תועבה ולהיותם שטופי זימה. חמס וגזל ירבו ולא יתבוששו. וגם יתלבשו באכזריות חמה ושטף אף, להיות גבורתם בכח וגבורה אנושית. אבל מחנה ישראל קדוש יאמר לו, להדבק ההשגחה האלהית בו, כי אין מלחמתם בכח וגבורה אנושית, כי אם בכח אלהי וברוחו להצילם מפגע רע ולתת אויביהם לפניהם. ולכן ראוי שיהיה מעשיהם קדוש וטהור, והעם היושב בה נשוא עוון.

וזהו **ולא יראה בך ערות דבר**. כי בזה ממה שישב ה' יתברך מהם ויסיר שכינתו מתוכם כמו שאמר ושב מאחריך.

ומכאן למדו **חז"ל** בפרק מי שמתו (דף כ"ו) למקום התפלה שנרחיק מן הצואה ד' אמות ולכל מראה העיניים.

[מטרת המצוות האלה]

והנה באה פה המצווה הזאת להגיד, שעם ה' יתברך ראוי שיהיה טהור מהתערב בו זרע שאינו מחלק השם יתברך, ממזר או עמוני ומואבי ואדומי, כי הוא גורם הרחקת השכינה. וגם כן יתקדשו ויהיו קדושים וטהורים, גם בכל שאר הדברים הבאים מפאת החומר. ולכן הזהירם מיד על טהרתם גם במחנה ובמלחמות.

דברים כב, טז-כו

[איסור הסגרת עבד בורח]

לפי שבצאתם למלחמה יתכן שיברחו אליהם עבדים מהאויבים מהעיר היא אשר הם צרים עליה, ציוה שלא יסגיר העבד ההוא כאשר ינצל אליו מעם אדוניו העובד ע"ז. כי אחרי שבא לחסות תחת כנפי השכינה, אין ראוי שנחזירוהו לעבוד ע"ז.

וכבר הזהיר הכתוב בפרשת משפטים **וגר לא תונה ולא תלחצנו כי גרים הייתם בארץ מצרים**. וכן במקומות אחרים הזהיר על הגר. ולכן פירש כאן שכאשר יברח עבד מעם אדוניו, ויבוא אל מחנה ישראל להתגייר, לא נסגירוהו אל אדוניו, אף על פי שנתן ממון רב בעדו.

גם כמו שכתב **הרמב"ן** שכבר ילכדו מדינות רבות בסיבת העבדים והשבויים הבורחים מהן. עוד ביאר, שאע"פ שהוא עבד, שלא ישתעבדו ישראל בו, אבל יהיה נקי וחופשי. שאם לא יהיה כן, מה הועיל בבריחתו כיון שלא נמלט מעבדות. ולכן אמר **עמך ישב בארץ במקום אשר יבחר באחד שעריך בטוב לו לא תוננו**. ואמר **ישב בקרבך** להודיע שאין ראוי שיהיה לעבדים עיר בעצמם, פן ירבו וימרדו שמה. אבל ישבו בקרב ישראל. ואמר **באחד שעריך**, למעט שלא יהיה במקום הבחירה.

והנה העבד הזה יהיה גר צדק, ויחויב לשמור המצוות. ולפי שהיה גם כן מנהג במלחמות שיהיו שמה נשים קדשות לזנות עם אנשי הצבא, וגם היה מנהג מגונה אצלם שהיו גם כן קדשים מזומנים למשכב זכור. לכן ציוה בסמיכות מצוות המלחמה: **לא תהיה קדשה מבנות ישראל ולא יהיה קדש מבני ישראל**. מזרע ישראל המקודש אין ראוי בפועל המגונה הזה. והמצוות האלה כבר נזכרו בתורה פעמים רבות.

ואמנם לדעת **אונקלוס** שתרגם לא תהא אתתא מבנות ישראל לגבר עבד, ולא יסב גבר מבני ישראל אתתא אמה, תהיה המצווה הזאת נכללת באל תחלל את בתך להזנותה. **והרלב"ג** כתב, שמצוות לא יהיה קדש, שלא יתפרץ האיש לבעול הפנויות, כי בהיותו בזה פרוץ ומתמיד, יקרא **קדש** רוצה לומר מזומן.

והעיקר כפי הפשט הוא כפי מה שכתבתי ראשונה.

[אתנן זונה ומחיר כלב]

ולהורות על מיאוס פועל הזנות ותיעובו. סמך לזה לא תביא אתנן זונה ומחיר כלב בית ה' אלהיך, לכל נדר, כי תועבת ה' אלהיך גם שניהם.

כי אתנן הזונה הוא שתידור לבית ה' בעד חשוקה. וכמו שאמר שלמה (משלי ז' ד') בתארי האשה הזונה: **זבחי שלמים עלי, היום שלמתי נדרי**. ומחיר כלב אחשוב אני שהוא תואר לקדש שזכר.

ו**כתב הרלב"ג** שאסר מחיר כלב, לבד להיותו שטוף בזמה במשכב זכור מאוד, ולכן חשבו כמו אתנן הזונה. ואסר אם כן הרובע והנרבע להקריבו על גבי המזבח.

ו**הרמב"ן** כתב שהוא כפשוטו, ושהיה מנהג אנשי הציד כשיאהבו כלביהם יעלו בעבורם עולות ויתפללו אל ה' שיחיים. ואסרה התורה, לפי שהוא תועבה. רוצה לומר לפי שמחיר הכלב להיותו על בעל חיים פחות, יהיה מתועב אצלו יתברך. ככה יהיה אצלו תועבה, רוצה לומר מתנתה או המתנה אשר יתנו אליה תחת זנותה, כדברי רבותינו ז"ל בפרק הפועלים ובפרק מרובה ובפ"ו דתמורה והביאו **רש"י**.

והמצווה הזאת כבר באה בפרשת אמור, באומרו **כל אשר בו מום לא תקריבו כי לא לרצון יהיה לכם**.

[איסור ריבית]

ולפי שדרך הולכי מלחמה להוציא מעות בריבית, כי צורך המלחמה וכליה יביא האנשים לצורך ממון וללוות מזולתם דגן ותירוש ויצהר, וכמו שמצינו בימי התרשאת בספר נחמיה שנאמר שם **ותהי צעקת העם ונשיהם גדולה אל אחיהם. ויש אשר אומרים... אנחנו עורבים ונקחה דגן ברעב. ויש אשר אומרים לוינו כסף למדת המלך שדוטינו וכרמינו. לכן סמך כאן לא תשיך לאחריך נשך כסף נשך אכל נשך כל דבר אשר ישך**.

והמצווה הזאת כבר באה בפרשת משפטים, **באם כסף תלוה את עמי ובפרשת בהר סיני, כי ימוך אחריך וגו' אל תקח מאתו נשך ותרבית את כספך לא תתן לו בנשך**.

אבל ביאר כאן בה שני דברים.

הביאור האחד, שעם היות בכל דיני ממונות, כמו שכתב **הרמב"ן**, שהרוצה להזיק בנכסיו רשאי. הנה בעניין הרבית, מפני רגילות החטא יזהיר בכאן ללווה שלא יקבל המעות מיד האח ולשלם לו הרבית. כי הנה במקומות הנזכרים הזהיר למלווה שלא ילווה בריבית לאח. וכאן הזהיר ללווה שלא ייקח אותו מידו ולא ישלם לו הרבית. וזהו אמרו **לא תשיך לאחריך**. כלומר,

אף על פי שמפאת ההכרח תבוא לקחת מעות או אוכל בריבית, לא תיקחהו מאחריך, כי תהיה סיבה שאחריך ייקח ממך נשך ויעבור את פי השם יתברך.

[לנכרי תשיך – מצוות עשה?]

כ לא-תשיך לאחריך נשך כסף נשך אכל נשך כל-דבר אשר נשך:
כא לנכרי תשיך ולאחריך לא תשיך למען יברכך ה' אלהיך
בכל משלח ידך על-הארץ אשר-אתה בא-שמה לרשתה:

והביאור הב' הוא אמרו לנכרי תשיך ולאחריך לא תשיך. וזה הדבר לא התבאר עדיין. כי אם על צד הדיוק מאמרו **אם כסף תלוה את עמי. וכי ימוך אחריך**, שמורה שהדין ינהג בעם הקדוש ובאח. ולא בנכרי. והוא אשר ביאר ופירש בכאן.
ובספרי דרשו, לנכרי תשיך - זו מצוות עשה. ונמשכו אחרי זה **הרמב"ם** בספר משפטים בפ"ה מהלכות מלוה ולוה, **והרלב"ג** בפירוש התורה שלו.

אבל בגמרא שלנו אינו סובר כן. שביארו בפרק איזהו נשך, שלנכרי תשיך - רשות ולא מצווה. וכן פסקו שאר הפוסקים כולם.

וכבר נסתייעו **הרמב"ם** ו**הרלב"ג** כשהוא מצווה, באמרם שאם היה לנכרי תשיך רשות, הנה המאמר מיותר, אחרי שכבר אמר לא תשיך לאחריך. שזה יורה שלגר תושב ולנכרי נוכל להשיך.

אבל אין הדיוק הכרחי. כי יאמר האומר שדיבר הכתוב בהווה: בפרשת כי תהיין לאיש שתי נשים, ולא תחסום שור בדישו, וזולתם הרבה, שדיבר הכתוב בהווה. וכן לא תשיך לאחריך, לפי שהמשא ומתן שהיה בארץ הנבחרת על הרוב היה עם האחים. ולכן הוצרך לומר לנכרי תשיך, שהיה רשות בידו לעשותו לנכרי.

[ויכוח עם הנוצרים לעניין ריבית]

והנה חכמי האומות אמרו שתורתנו בלתי שלמה, יען לא תצוה על טהרת הלב ושלמותו במצוות כראוי, כי אם כפי המועיל. ויזכירו זה מעניין ההלוואה בריבית לשבעה עממים. שאמר שהרבית מצד עצמו דבר יוצא מן ההיקש הטבעי, והוא עוון פלילי. ושהיה ראוי שתרחיקנו התורה ותאסור אותו בהחלט.

וכבר ירבו התלונות על העניין הזה, והוא **הספק הי"א** אשר העירותי. וכדי לשכך את האוזן, נתתי על זה ארבע תשובות, כולם נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת.

[ארבע התנצלויות להסבר הפסוק 'לנכרי תשיך']

התשובה האחת היא

כי אם לא יקשה עליהם מה שציוותה התורה בעממים לא תחיה כל נשמה, למה יקשה בעיניהם הנשך? אף על פי שיהיה בלתי ראוי מפאת עצמו. ואם ארצם וגופם הותר להם, ממונם לא כל שכן, כי הייתה הכוונה האלהית להרחיק האהבה מבין העם הנבחר ושבעת העממים, ולהטיל ביניהם איבה, כדי שלא ילמדו ממעשיהם. ולכם ציוותה על הריגתם, וכאשר לא יוכלו או לא ירצו להרגם, איננו מהזרות שיצווה שלא ילווה להם מעותיו בחינם ועל צד החסד, כי אם בנשך ותרבית כי אין ראוי לעשות חסד עם האויבים.

והתשובה השנית

שאפילו שנודה שהרבית מצד עצמו מגונה, הנה לא התירו השם יתברך כי אם בנכרי שהוא משבע האומות, ואין הנכרי נקרא כל איש אשר לא מזרע היהודים הוא. ואמנם לזרע אדום לא יאמר נכרי, כי הוא נקרא **אח**, שנאמר **לא תתעב אדומי כי אחיך הוא**, ונכלל בלא תשיך לאחריך, וכן ישמעאל ושאר האומות לא נקראו בשם נכרי, ולנכרי שהוא משבע האומות אינו מגונה לקחת ריבית ממנו, ולעשות לו שלא כהוגן, כיון שהוא עשה שלא כהוגן, ולא יבוא בצדקת השם יתברך, ולא יזכה בחסד התורה אחרי אשר כפר בו.

והתשובה השלישית היא

אף על פי שנודה שהריבית הוא דבר נמאס ומגונה מפאת עצמו, ונאמר שייאמר 'נכרי' לכל איש אשר לא מבני ישראל הוא, הנה לא תמצא שהתירה תורה הנשך לנכרי, רוצה לומר להלוותו בנשך. כי אם ההלוואה ממנו בריבית. כי הנה אמר הכתוב לנכרי תשיך, והוא כמו לא תשיך לאחריך, שהוא אזהרה ללווה שלא ייקח דבר מיד האח בריבית, לא למלווה שלא ילווה בריבית.

ובזה הדרך יהיה פירוש **לנכרי תשיך** - שאם ישראל יצטרך לקחת מעות בריבית, יקחם מיד הנכרי לא מיד הישראל, לפי שאם ייקחנו מיד הישראל, יהיה עוון פלילי לשניהם, יען אשר לא זכר עשות חסד ולא הלווה בחינם כמו שציוותה תורה, ויעברו שניהם בכל הלאוין שזכר בריבית. ואמנם כשייקחם מן הנכרי, לא יהיה זה עוון ולא יחשב אכזריות לנכרי, שאין חיוב החסד וההלוואה בחנם מוטל עליו.

והתשובה הד' היא

כי הנשך מצד עצמו איננו דבר בלתי ראוי, כי האנשים עם ממונם כספם וזהבם ותירושם ודגנם ראוי שירוויחו, ואם אדם אחד בקש מאדם אחר מעות לעסוק בסחורה, ויחשוב להרוויח באלף כפולות שילווה לו מאתים, מדוע לא ייתן לו מנה? וככה עובד אדמה שקבל בהלוואה מאה סאה חטים שנה אחת, לזרוע שדהו, וימצא בשנה ההיא מאה שערים כפי הנהוג, למה לא ייתן לו בעד הלוואת מאה סאה – עשרה? הנה הדבר ההוא בעצמו איננו נמאס גם לא

מגונה, והוא סחורה ומשא ומתן והגון מפאת עצמו. כי כמו שהאדם אינו מחויב לתת מעותיו לאחר כי אם דרך צדקה וחסד, ככה איננו מחויב להלוות מעותיו או תבואתו חינם כי אם בדרך צדקה וחסד במתנת חינם.

ולכן ייחס הקדוש ברוך הוא את העניין הזה במדרגת חסד שיעשה עם אחיו, כשילווחו כספו מבלי ריווח ותועלת כלל, והוא כעניין השמיטה, שהוא גם כן חסד באחים. וכן גם כן הרבית. לא כעניין הגזל והגנבה, שהוא מצד עצמו דבר נתעב ונמאס. ומפני זה אמר בשמיטה **לא יגוש את רעהו**, ואמר בנשך **לא תשיך לאחריך**, לפי ששניהם חסד שיעשה האדם עם האחים, ואיננו מחויב לעשותו עם הנכרי. וכמו שבשמיטה אמר **את הנכרי תגוש**, כך אמר בריבית לנכרי תשיך, לפי שהוא לפני משורת הדין שהוא ראוי לעשותו עם האחים בצדקה ואיננו מחויב לעשותו כן לנכרי.

ומה שאמר דוד **כספו לא נתן בנשך**, ו**חז"ל** פירשו במסכת מכות **אפילו לאומות**, הנה הוא לתאר החסיד המופלג שיעלה בהר ה' ובמקום קדשו, שיעשה חסד וצדקה אפילו עם הנכרים, לא שיהיה הריבית דבר בלתי ראוי והגון בפני עצמו. כי עניין החסידות בלתי עניין היושר והמשפט, ודוד דבר שמה ממידת החסידות, לעשות דבר לפני ולא דבר מהמשפט הישר ומהצדק הגמור.

אמנם בגנבה וגזלה ורציחה הזהיר בכלל לאחים ולנכרים, באומרו לא תרצח ולא תגנוב, לפי שהם דברים בלתי ראויים מפאת עצמם, ולכן ישתתפו בהם האחים והנכרים ולהיות זה ממידת החסד והבחינה.

כמו שאמרתי, נתנה התורה שכר עליו, למען יברכך ה' אלהיך. וגם כן כמו שנאמר בשמיטה, כי השכר הוא על החסד והרחמים שעושה אדם לפני מן השורה. ואינו נזכר בהרחקת העבירות, כי לא ניתן **בלא תרצח ולא תנאף ולא תגנוב** שכר, כמו שזכרו בנשך.

הנה התבאר מארבעה תשובות אלה, שמשה רבנו ע"ה הזהיר כראוי, ובצדק כל אמרי פיו, אין בהם נפתל ועיקש. ואמנם האמת שנאמין בזה הוא כפי קבלת רבותינו ז"ל בספרי.

הערת עורך: הפירוש שהפסוק **לנכרי תשיך** מתייחס לשבע האומות, והפסוק **לא תשיך לאחריך** מתייחס לאדום, הקרוי "אחריך" – הוא פירוש מפליג ומוזר. אדום הוא הנצרות, בלשונם של חכמי ימי הביניים. מכאן שאברבנאל הופך את הפסוק: מותר לשלם ריבית לנוצרי, אבל אסור לגבות ממנו ריבית. וזאת לזכור: הנוצרים, שראו בריבית דבר שלילי, כפי ששאל הנוצרי את אברבנאל, הטילו את העיסוק בהלוואות על היהודים, דבר שהשניא את היהודים וגרם לפרעות ולהחרמת רכושם. אברבנאל מנסה לרכך את הדברים, אבל בסוף דבריו הוא כותב את דעתו האמיתית: **ואמנם האמת שנאמין בזה הוא כפי קבלת רבותינו ז"ל בספרי**. והנה בספרי הדברים ברורים: **לנכרי תשיך, זו מצוות עשה**.

אברבנאל דברים פרק כד

דברים כד, א-ד

א כי-יקח איש אשה ובעלה והיה אם-לא תמצא-חן בעיניו כי-מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר פרישת ונתן בידה ושלחה מביתו:
 ב ויצאה מביתו והלכה והיתה לאיש-אחר:
 ג וישנאה האיש האחרון וכתב לה ספר פרישת ונתן בידה ושלחה מביתו
 או כי ימות האיש האחרון אשר-לקחה לו לאשה:
 ד לא-יוכל בעלה הראשון אשר-שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הטמאה
 כ-יתועבה הוא לפני ה' ולא תחטיא את-הארץ אשר ה' אלהיך נתן לך נחלה:

לפי שהיה המנהג בהולכים למלחמה לכתוב גט לנשותיהם, כמו שאמרו **רד"ל** בשבת פרק במה בהמה בעניין בת שבע ואוריה, לכן נסמכה המצווה הזאת לענייני המלחמות. להודיע שכאשר יניח האדם גט לאשתו כאשר יקרה להולכים למלחמה, והלכה והייתה לאיש אחר, שכאשר ישלחנה הבעל השני, לא יוכל הבעל הראשון לקחתה, כי אולי אחרי שובו מן המלחמה יוכל להיות בחיים ושירצה ללקחה.

[דיני גירושין]

אמנם סיבת הגירושין היא כפי מה שאומר: אין ספק שפעולות האדם בעולם הזה מורות אל אחד מחמש תכליות:

אם לתועלת הממון, ואם לאהבת הכבוד, ואם להנאת הגוף, ואם לשלמות הנפש, ואם לטובת בנים.

[חמש סיבות להיות האדם עם אשתו]

והנה בחברת האדם עם אשתו יושגו חמש התכליות האלה:
 כי יהיה להם שכר טוב בממונם ויריחו בחברתה, לפי שאין האדם כשאר בעלי החיים המשיגים כל מלבושיהם בטבע גם מזונותם, ואמנם האדם יקנה אותם במלאכה ויצטרך אל הכנות רבות להגיע אליו, אשר האשה תעזור מאוד בקניין הממונות והדברים ההם.
 ואם תועלת הכבוד מבואר בחברת האדם עם אשתו, לפי שהאדם בלא אשה גלה ממנו הכבוד ותפארת אדם לשבת בית, גם כי היא תמנעהו להפחית עצמו בהפרדו עם הזונות למלא נפשו כי ירעב.

גם ימשך מחברתה תועלת לגוף, במה שתעזור האשה לאיש בכל עמלו ויגיע כפיו, ובמה שתכין צרכו והנאת גופו.

ואם תועלת הנפש גם כן מבואר, כי חברת האדם עם אשתו תמנעהו מחטוא וללכת אחרי תאוותיו, גם כי יקיים עמה מצוות פריה ורביה, מלבד שאר המצוות הנלוות לאיש בהיותו בעל

אשה.

ואמנם שתועיל האשה בבנים גם כן היא מבואר, כי האשה סיבת מציאותם, והיא תגדלם ותחנכם, וכמו שאמרו רז"ל בפרק 'הבא על יבמתו' - די לנו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא.

ולכן צייתה התורה האלהית על חברת האדם ואשתו. וראה יתברך שלא טוב היות האדם לבדו, והזהיר האשה שלא תהיה מזנה תחת בעלה, ולאדם אמר שארה כסותה ועונתה לא יגרע,

אמנם כל התועלות האלה לא ימצאו ולא ימשכו בחברת האדם עם אשתו, כי אם בהיותם מסכימים בטבע ובמזג כפי מה שאפשר, אשר זה יביא ביניהם האהבה וההסכמה. וכמו שאמר אעשה לו עזר כנגדו, רוצה לומר: עזר דומה לעצמו ומסכים עמו מכל צד. עד שמפני זה בבריאת אדם הביא השם יתברך לפניו כל חית השדה ואת כל עוף השמים לראות מה יקרא לו, רוצה לומר אם ימצא להם מזג נאות ומסכים למזגו ולהתחלפות טבעיהם מטבעו. אמר, ולאדם לא מצא עזר כנגדו, כלומר עזר מצא, שהיה ביניהם כמה נקבות, אבל לא שיהא נאות מסכים לטבעו, וזהו כנגדו, בדומה לו ולמסכים לטבעו.

[כאשר הקשר המשפחתי מתערער]

הספק הי"ב

איך הסכימה התורה האלהית בגירושין, בהיותו דבר בלתי הגון, שהאיש והאשה שנתייחדו לפני האלהים, יתפרדו זה מזה, ותבעל האשה לאיש אחר, והאיש ישא אחרת. והיה ראוי להיות שבדברים הנעשים לשם מצווה, לא תיפול החרטה והחזרה. כל שכן שיגרשה גם מבלי סיבה, שאמר הכתוב והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה. ובפרט לדעת מי שאומר שערוות דבר שאמר הכתוב, רוצה לומר אפילו הקדיחה תבשילו. ואם בזיוג אדם אמר על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד, שהוא למוד כולל וטבע בבני אדם, איך יפרד הבשר מבשר ויתחלק הדבר מעצמו.

פתרון הספק הי"ב

ולכן כדי להמציא ההסכמה והאהבה ביניהם, לקח אחת מצלעותיו ויעש ממנה אשה ויביאה אל האדם כדי שתהיה ממזגו וטבעו. וכל זה להיות ההידמות והסכמת המזגים והמידות בין האדם ואשתו הכרחי ביצירתם. כי אם יהיו מתחלפים, הנה לא יסכימו בפעולה, ולא יסודר ענין ביתם, ולא ימשך ממנו שום אחת מהתועלות הנזכרות.

וטוב שיהיה האדם יחידי ולא בחברת הנחש הצפעוני האשה הרעה, וכמאמר שלמה ע"ה ומוצא אני מר ממות את האשה אשר היא מצודים וגו', ואמר טוב שבת על פנת גג מאשת

מדנים ובית חבר. וכמו שאמרו **חז"ל** בפרק 'הבא על יבמתו': זכה – עזר; לא זכה – כנגדו. אשר כווננו בזה לומר שאין אמצעי באשה עם האיש, רוצה לומר שתהיה לא לעזר ולא כנגדו. אבל בהכרח תהיה אם לעזר ואם כנגדו, לפי שהדבר תלוי בין הסכמת הטבעים והתחלפותם, ואיך יהיה מיצוע בין השווה והבלתי שווה.

ומפני זה ציוה ית', שכאשר האדם לא יסכים מזגו וטבעו לטבע אשתו, כי זה הוא **והיה אם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר**, שחילוף מזגיהם תסבב הסיבה שאז יגרשנה, שמוטב לגרשנה משתרבה השנאה והריב והקטטה ביניהם.

וכבר זכר הפילוסוף בהנהגת המדינה, שמפני זה הסכימו האנשים באירוסין קודם שתינשא אשה לאיש, כדי שבזמן האירוסין יבחנו שניהם, ואם ימצאו שניהם האהבה והשלום הנמשכים מהאותות המזגים והסכמתם, יבא לידי נישואין. ואם לא יהיה כן, לא ישאנה, כי מוטב לגרשה בהיותה בתולה מבהיותה בעולה ונשואה.

[סדרי גירושין לטובת המבנה המשפחתי]

והוא טעם נכבד מאוד בגירושין, מלבד הטעם האחר שזכר **הרב המורה**, בחלק ג' פ' מ"ט. אמנם, אם כבר באו להינשא ולא יבואו בהסכמה בשום צד, בחרה התורה שיגרשנה, כי בחירת הרע במיעוטו. ואולי ישא אחרת דומה לטבע ומזגו, והיא תינשא לאחר הדומה לה, ולא יחיו כל ימיהם חיי צער, ואולי יבאו לשפיכות דמים וגלוי עריות ולרעות אחרות.

ולזה אמרה תורה **כי יקח איש אשה ובעלה**, רוצה לומר, אעפ"י שתהיה בעולה לו, שיראה שהוא דבר בלתי ראוי לגרשה תחת אשה עינה, עם כל זה אם לא תמצא חן בעיניו, או ששנאה, כמו שאמרו באיש האחרון, שהוא אות אמיתי מורה על התחלפות המזגים. כמו שהאבה ומציאות חן מורה על האותות והידמותם, שאז יהיה ביד האדם לגרשה.

הספק הי"ג

למה הוצרכו הגירושין להיות בגט ובכל התנאים שבאו בקבלה, ולא נסתפק הדין האלהי שיהיה האדם מגרש את אשתו בדברים או בכסף או בביאה, כמו שנתקדשה, כי אם בלבד בשטר ובאותם התנאים. ובכלל זה למה הוצרכה גט האשה שנתקדשה ולא נבעלה, כיון שאין בינה ובין הבעל דבקות שיצטרך לגירוש הגט. והתורה אמרה **כי ייקח איש אשה ובעלה**.

פתרון הספק הי"ג

אמנם לא רצתה להתגרש בדברים, או בכסף, או ביציאה מביתו, כדי שלא יהיו הגירושין דבר נקל לעשותו, ותהיה האשה גרושה מאישה פעמים אין מספר, כל עוד שיעלה על רוחו. וגם

היא תצא ותאמר גרושה אני, או כבר גרשני בעלי, כדי לנאוף את איש אחר. הנה להסיר כל התואנות האלה, ציוה הוא ית' שלא יגרש האדם את אשתו כי אם בספר, ושיהיה בתנאים רבים ועדים מעידים עליו, אבל זה כולו ממה שלא יקל כל כך על הבעל לעשותו. ואם ירצה לגרש את אשתו באף ובחמה, יכבד בעיניו הפעול לזה, ויתיישב דעתו. ולא יהיה לה ג"כ מקום לומר מגורשת אני בשקר וכזב, וכמו שהעיר על זה הרב המורה.

והנה חייבה תורה לגרש את האשה אף על פי שלא נבעלה, לפי שהקידושין הם מייחדים האדם ואשתו ואוסרים אותה. ולכן יצטרך האדם להתיר הקשר ההוא, לפי שהיא מאחר שנתקדשה הרי היא באפשרות קרובה נבעלת לבעלה, והתורה לא חששה לנסתרות, כי מי יודע כיון שנתקדשה אליו, אם נבעלה אם לא. לכן הקידושין הוא המופת המוכיח היותה אשת איש, ושתצטרך לגט לא בלבד הבעילה העשויה במסתרים.

הנה התבאר מזה שנהירו וסכלתנו וחכמתא יתירא גלתה התורה לנו בזה בענין הגירושין.

והותרו בזה הספקות הי"ב והי"ג.

[מדוע צריך גט ממומר?]

ואמנם למה תצטרך האשה להיפרד מן המומר שהמיר את דתו בגט, הוא לפי שבחיבור האישה אל האדם יש שלושה עניינים:

האחד הוא להם כבעלי חיים הבלתי מדברים, והוא בענין המשגל להולדה, **והשני הוא** ענין המיוחד למין האדם בכלל, והוא ייחוד האשה הידועה והמיוחדת לאיש אחד לבד, ואיסורה על כל השאר, כדי שלא לערב את הזרע, כי בזה הענין מן הייחוד הושוו כל אומות העולם.

והענין השלישי הוא המיוחד מן המיוחד, שהוא הייחוד הנעשה בין האדם לאשתו באופן מיוחד כדת משה וישראל. כי תורת משה נתנה בזה אחד משלושה דרכים: כסף שטר וביאה, ודתי האומות שונות בכל אחת מהאומות כפי חוקה. והנה זה האיש אשר המיר הדת, לא הסיר בזה חוק הייחוד, אשר לאשה אצלו שהיא זקוקה לו מצד שהם אדם, לא מצד שהם יהודים. ולזה אף על פי שהומר, עדיין הוא באישיותו, ולזה חוייב לבקש ממנו פטור. אמנם יצטרך שיהיה בגט כשר כדת היהודים, לפי שהיא יהודית, ולא תתגרש כי אם בגט כשר כפי דינה.

[לא יוכל בעלה הראשון לשוב לקחתה]

הספק הט"ו

באומרו **לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה להיות לו לאשה אחרי אשר הוטמאה כי תועבה היא לפני ה' וגו'.** וזה כי אם היה דבר תועבה, שאשה אחת תבעל לשני אנשים זה אחר זה בקידושין אחרי גרושיה או אלמנותה, איך אם כן הותר לאדם לישא אלמנה או גרושה מאישה. והיה ראוי שינהג כל ישראל ככהן גדול **שאלמנה גרושה וחללה זונה את**

אלה לא יקח כי אם בתולה מעמיו. ואם אינו תועבה בעיני ה' יתברך, שאשה אחת תינשא ותבעל לשניים בבא זה אחר זה, הנה אם כן למה לא תשוב האישה אל בעלה הראשון, והרי היא כאשה אלמנה או גרושה אל איש אחר. וכל שכן בהיות גירושי הבעל הראשון מדעתו ורצונו ובעל כורחה, ואין עליה בזה אשם. וכל שכן במה שאמרו חז"ל בפ"ק דיבמות, שכל זמן שלא נתקדשה, אפילו נבעלה מותרת לבעל הראשון. ואם נתקדשה לשני, אפילו שלא נבעלה אסורה עליו. כי הנה הטומאה והתועבה הייתה הבעילה, ולא בקדושין שנתקדשה בלבד.

פתרון הספק הט"ו

הנה הסיבה בזה זכרה תורה במה שאמרה אחרי אשר הוטמאה, כי תועבה היא לפני ה', ולא תחטיא את הארץ. שהאשה כבר הוטמאה בערך הבעל הראשון כאשר שכב איש אותה, ואיך תשוב אליו, והיה הפועל הזה כמעשה ארץ מצרים, שהיו מחליפים נשותיהם זה לזה, ואחרי כן מחזירים אותם לביתם. וזה סיבה לניאוף וזנות רב. מה שאין כן באלמנה וגרושה, שלא התאלמנה ולא התגרשה לשם זנות, כי אם בגזרת עירין אם מת בעלה, ומרצון הבעל התגרשה, ולזה אין לירוא ממעשה הניאוף.

כמאמר הנביא ירמיה (סימן ג') הן ישלח את איש אשתו והלכה מאתו והייתה לאיש אחר, הישוב אליה עוד, הלא חנף תחנף הארץ.

וכבר ידעת שהיו בקדמונים עניינים חלוקים בענייני הנשים: כי מהם [אפלטון בספר המדינה] חשבו שהטוב והנאות הוא שתהיינה הנשים כולם משותפות לכל האנשים, ולא תהיה אשה מיעדת לאיש מיוחד. כי בזה יוסרו המריבות והקטטות מבין האנשים.

והתורה האלהית הרחיקה מאוד הדעת הנפסד והמגונה הזה, לפי שבו מעירוב הזרע והפסד היחס, ושיהיה הנולד נכרי לכל בני אדם, ולא קרוב לעצמו, ולא יכירו אביו. וגם הוא יאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא ידע. וכמו שזכר הרב המורה בפרק מ"ט חלק ג'. אבל ציוה בשמירת היחס בייחוד האשה לאיש, ולישא אותה בפרסום, ושלא יביאה לביתו ויקדשה בצנעה ויאמר שהיא אשתו. ושהיא בעודה עמו לא תבעל לאיש אחר.

ומפני זה גם כן הרחיקה התורה מאוד חזרת האשה לבעלה הראשון אחרי אשר הוטמאה אליו, אם בפועל כמו שנבעלה לשני. ואם בכח קרוב, להיותה מקודשת אליו, כי מי יודע אם נבעלה אם לא. והנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו, שנתקדשה אליו. ולכן הרי היא כאשתו לכל דבר.

והרלב"ג כתב בזה טעם אחר, והוא שלא יהיה זה סיבה לעושק וגזל. שזה יגרש את אשתו כדי שתינשא לאחר ותעשה לו פעולות רעות כדי שתהיה בעיניו רעה, ויבא לגרשה, ובזה תיקח כל אשר לו ותחזור לבעלה הראשון. וזה גזל וחמס, מלבד הדופי הגדול שיזכה האדם את אשתו לתכלית קניין הממון.

[ויכוח עם הקתולים האוסרים גירושין]

וראוי לדעת כי קצת מחכמי האומות קיימו וקבלו ביניהם שהתורה האלהית לא צוותה בגירושין, באומרם כי הוא דבר כנגד הטבע, להפריד הדבר מעצמותו ובשר מבשרו.

אמנם לא אסרה התורה אותו, לפי שהיו ישראל עם קשה עורף, וחששה תורה אולי כשלא תמצא האשה חן בעיני בעלה יהרגנה להפטר ממנה. ומפני זה בחרה תורה הרע במיעוטו, ולא אסרה התורה הגירושין, כדי למלט את האשה מיד אכזריות בעלה, אבל לא ציוה במ. ועל כיוצא בזה אמרו דברה תורה כנגד יצר הרע, והוכיחו זה מאשר לא נמצא באחד מהאבות הקדושים שיגרש את אשתו, להיותו דבר רע ונמאס בפני האלהים, ואם אברהם גרש את הגר, זה היה במצוות האלהית שבאתהו עליו.

[הגירושין אינם נגד הטבע]

ואני דברתי על זה עם חכמים מהם, והשיבותי על טענותיהם שהגירושין אינו כנגד הטבע, אבל הם מן הסדר והמנהג הטבעי. לפי שכבר התבאר בפילוסופיה הטבעית, שכל הווה נפסד, ושההפסד הוא מפועל הטבע כמו ההווה. כי כמו שחבור היסודות והרכבתם להיות המתהווה הוא מפועל הטבע, כן פירודם זה מזה בהיפסד הדברים הוא גם כן מהמנהג הטבעי.

והנה חיבור האדם ואשתו היא הווה מה, והגירושין הוא ההפסד והפירוד אשר יקרה במתרכבים ההם, וזה מפועל הטבע. וכבר ביארתי שהאדם בגירושין ובנישואין מתדרג כפי הטבע החכם. וכאשר תהיה האשה עצם מעצמי האדם ובשר מבשרו, רוצה לומר מסכמת מזגה למזגו וטבעה לטבעו, כמו שהיה בענין חוה ואדם הראשון, אין ספק שלא תקרה ההפרדה והגירושין. אבל בהיותה מתחלפת ממנו בטבעה ומזגה, הרי איננה עצם מעצמיו ובשר מבשרו, ואיך ידבק האדם אשר בזה עם אשתו והיו לבשר אחד, בהיותם מזגים וטבעים שונים מאוד.

[איסור גירושין יגרום לתוצאות גרועות]

הנה אם כן, כמו שהיו הנישואין מצווה, כן היו הגירושין מצווה, הכל כפי הכנת המקבלים והסכמתם בטבעם, או התחלפותם והפכיותם. ואם חששה התורה שמא יהרוג האדם את אשתו, לא מפני זה היה ראוי שתתן התורה מקום לאדם לעשות דבר שאינו כהוגן בגירושין.

שהוא כאלו יאמר אדם: מפני שיצר לב האדם רע מנעוריו לעשוק ולגזול, ובעבור הגוזל שופך דמים, ראוי שניתן מקום ורשות לגזל ולעשוק, רוצה לומר שיניח לגזול מי שירצה, כי מוטב

הוא שיגזול הממון משישפוך דם.

אין זה ראוי והגון כפי התורה האלהית.

ועוד, כי אם היו הגירושין דבר בלתי הגון לפניו יתברך, איך הנביאים לא היו מייסרים בני האדם מלעשותם לנשותיהם כמו שהיו מוכיחים אותם על בעילת בת אל נכר ושאר העבירות. והנה זה היה מוטל על הנביאים, רוצה לומר להוכיח את העם, שנאמר **והגד לעמי פשעם**.

ועוד, שאם היו הגירושין דבר רע בעיני ה', איך אמר מלאכי (סימן ב') בעניינם **כי שנה שלח אמר ה' צבאות**, שהוא מורה שהקב"ה הוא המצווה על הגירושין במקום שיש שנהא בין איש לאשתו.

ועוד כי אם היו הגירושין כדבריהם, דבר נמאס לפניו יתברך, שלא ציוה עליהם, אבל לא אסרם אלא מפני יצר לב האדם, והיו כעניין הרבית שנאמר לא תשיך לאחריך, ולשכך יצרו לא אסר נתינתו לנכרי, יקשה אם כן איך למד יתברך אופן הגירושין וכתב ונתן וגומר. והנה לא ציוה השם יתברך איך ייתן הרבית לנכרי, ולכמה בחודש ייתן הנשך, כמו שלמד בגירושין עניין הגט ונתינתו.

ועוד, שאם השם יתברך לא ציוה בגירושין, אם כן תישאר האשה תמיד מקודשת לבעלה ואשת איש היא, והגירושין אינם דבר, כי לא ציוה השם יתברך עליהם ואינם כדת משה וישראל. ויקשה אם כן, איך התירה התורה האשה המתגרשת לבעל השני, בהיותה נשואה תמיד לראשון, אחרי שהגט אינו על פי התורה.

ואם אמרו שהריבית הוא בלתי ראוי מפאת עצמו, מפני שמצאו בדברי דוד המלך ע"ה כספו לא נתן בנשך, ובא במאמרם ז"ל במסכת מכות (ד' כ"ד) אפילו לנכרי, האם ימצאו כן בגירושין שנביא מנביאי ה' או מהמדברים ברוח הקודש ישבח מי שלא יגרש את אשתו? זה לא ימצא. ואיך יאמרו אם כן שיהיה דבר נתעב ונאלח בעיני אלהים ואדם.

דברים כד, ה-ז י-כב

י-כי-תִּשָׂה בְּרַעַן מִשָּׂאת מְאוּמָה לֹא-תָבֵא אֶל-בֵּיתוֹ לְעֵבֶט עֵבֶטוֹ:

יב-בְּחֹץ תַּעֲמֹד וְהָאִישׁ אֲשֶׁר אֶתָּה נִשָּׂה בוֹ יוֹצֵיא אֶלֶיךָ אֶת-הָעֵבוֹט הַחוּצָה:

יג-וְאִם-אִישׁ עָנִי הוּא לֹא תִשָּׁכַב בְּעֵבֶטוֹ:

יד-יִגְהָשׁב תְּשִׁיב לוֹ אֶת-הָעֵבוֹט כְּבוֹא הַשֶּׁמֶשׁ וְשָׁכַב בְּשִׁלְמָתוֹ וּבְכַכְךָ וּלְךָ תִהְיֶה צְדָקָה לְפָנַי ה' אֱלֹהֶיךָ:

[מצוות הקשורות במשכון – עבות]

ואמר שגם אותו העבט אשר יוציא אותו החוצה. אם איש עני הוא ויצטרך אליו לשכב בו אין ראוי שילין בביתו.

זהו אמרו **לא תשכב בעבטו**, כי אין הכונה שלא ישכב וייהנה ממנו, כי בין שיהיה עני בין שיהיה עשיר מבואר הוא כי הדין שאין ראוי שישכב בעבטו עד שיגבה ממנו את חובו. אבל אמנם היה החיוב בהיותו עני, שאין לו כלים אחרים לשכב בהם, כמו שכתב **הרמב"ן**, שלא ישכב אדם בלילה ועבט העני בביתו, כי קודם הלילה ובבא השמש ישיבם לו כדי שישכב העני בשמלתו.

ודבר הכתוב בהווה, כי הממשכן את חברו על הרוב הוא ביום, ואז אין ספק שלא יתן לו כסות היום כי אם כסות הלילה, ואותו ציוה שישביהו כבא השמש. והוא הדין לכסות יום, שיחזירו ביום להשתמש בו. וממה שאמר הנה **כי תשה... לא תבא אל ביתו לעבט עבטו** למדנו הדין שינהג במשכון שלקח ממנו בשעת הלואה ונתנה לו ברצונו. כי איננו מחויב לעמוד בחוץ בעת קבלתו ולא להשיבו עד בא השמש.

ואמר ושכב בשמלתו וברכך ולך תהיה צדקה, להגיד כי זה דבר ראוי והגון לעשות שהאיש העני ישכב בשמלתו אחרי שהיא שלו. ועם היותו שוכב בשלו הנה יברכהו על אשר השיבו אליו. וקנה גם כן ברכה מבלי שיתן לו כלום.

ולפי שלא יאמר אדם שאין זה מחוק המשפט שישבי העבט מבלי פירעון, לכן אמר **ולך תהיה צדקה לפני ה' אלהיך**. רוצה לומר, שאין כן מחוק המשפט. אבל הוא צדקה, והוא דבר שיעשהו האדם בחסד וחנינה ולפנים משורת הדין.

וכמסכים לזה אמרו **חז"ל** בפסחים בפרק כל שעה: צדקה למה? אלא שהבעל חוב קונה את המשכון.

[לא תעשוק שכיר ולא תלין שכר שכיר]

יד לא-תעשוק שכיר עני וְאֶבְיוֹן מֵאֲחֵיךָ אוּ מִגֵּרְךָ אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ בְּשַׁעֲרֶיךָ:
 טו בְּיוֹמוֹ תִּתֶּן שְׂכָרוֹ וְלֹא-תָבוֹא עָלָיו הַשֶּׁמֶשׁ כִּי עֲנִי הוּא וְאֵלָיו הוּא נֹשֵׂא אֶת-נַפְשׁוֹ
 וְלֹא-יִקְרָא עָלֶיךָ אֶל-ה' וְהָיָה בֶן חֲטָא:

ואחרי זה זכר לא תעשוק שכר עני אביון. שהוא גם כן מרוע מזג ומהפלגת החמדה, אשר הוא צרעת ממארת, לומר שבעבור שהזהיר בעבט העני שלא ישכב אצלו בלילה, אף על פי שלא יפרע את חובו, לא יאמר העשיר כמו שהעני אינו פורע מה שחייב לי, כך אני לא אפרע שכר העני שעבד אצלי.

לכן נסמכה הפרשה הזאת, לומר שלא יעשה כן. אבל כשהעני יהיה חייב אל העשיר, לא יהיה לו כנושה. וכשיהיה העשיר חייב לתת אל העני שכר עבודתו - שביומו יתן שכרו.

והמצווה הזאת כבר באה בפרשת קדושים, שנאמר **לא תעשוק את רעך ולא תגזול ולא תלין פעולת שכיר אתך עד בוקר**. אבל לפי שלא יחשוב אדם ממה שאמר עד בוקר, שחייב אדם

לתת שכרו עד שיעלה עמוד השחר מהיום הבא אחריו, לכן ביאר משה רבנו ע"ה הנה, **ביומו תיתן שכרו ולא תבוא עליו השמש**. ונתן הסיבה בזה, כי עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו. רוצה לומר כי מן השכר ההוא יקנה מה שיאכל עם אשתו ובניו בלילה, ואם לא ייתן שכרו, לא יאכלו ולא יתפרנסו.

ורבותינו ז"ל דרשו בפרק החובל (ד' קי"ג) ובספרי פרשת קדושים, שניהם בשכיר יום ובשכיר לילה ודבריהם דברי אלהים חיים.

והנה באומרו **לא תעשוק שכיר עני ואביון** חשבו המפרשים שלא יגזלוהו, אבל משלם לו שכרו. ואינו נכון. כי בזה ישתתפו העני והעשיר. כי בשניהם יהיה אסור הגזל עם העושק. אבל הכוונה בו שלא יאחר לפרוע שכרו. וקרא האיחור הזה **עושק וגזל**, כי עושק הוא כפי הזמן המאוחר.

והנה כשיאחר האדם לפרוע לאדם העשיר יום או יומיים, ובפרט אם הוא יושב בעירו או במקומו שכל עת שירצה יתנהו לו, הנה בזה לא ימצאו בו עוון אשר חטא. אבל עני ואביון, והוא שאליו הוא נושא את נפשו, אין ראוי לאחר שכירותו אפילו שעה אחת. ואם אחרו הרי הוא עושק גמור.

והנה הוצרך לומר **אשר בארצך בשעריך**. לומר, אף על פי שיהיה בעריך בשעריך, אל תאמר בכל עת אתנהו אליו כי קרוב אלי הוא. לא תעשה כן, אבל על כל פנים ביומו תיתן שכרו, כדי שלא יקרא השכיר עליך אל ה' ותענש על חטאו.

וכוון בזה עוד שבעל הבית לא יחכה שהעני והגר ישאלו אליו השכר. אבל ביומו הוא בעצמו ייתן שכרו, כי אולי העני והגר יבושו מפניו, ולכן לא ישאלוהו ממנו, ויקראו עליו אל ה' והיה בו חטא. רוצה לומר שיקרא אל ה' שציוה בהשבת העבט אל העני, והוא גוזל אותו שכרו, **והיה בך חטא, הפך ולך תהיה צדקה**.

[לא יומתו אבות על בנים]

טז לא-יומתו אבות על-בנים ובנים לא-יומתו על-אבות איש בְּחֻטְאוֹ יוֹמְתוֹ:

ולפי שהמאחר שכר שכיר בהיותו עני ואביון וגר בארץ נכריה. הוא ממית אבות על בנים, לפי שאליו הוא נושא את נפשו. לכן סמך לזה **לא יומתו אבות על בנים ובנים לא יומתו על אבות**. והמצווה הזאת בארו **חז"ל** בספרי ובפרק זה בורר, שלא יומתו האבות בעדות הקרובים. כאלו יאמר אבות בעדות הבנים והבנים בעדות האבות.

ושאמרו **איש בחטאו יומת** היא מצווה אחרת, שכל אחד יומת על חטאו ולא על קרובו. ולפי זה כבר נזכרו המצוות האלה במה שקדם:

אם הראשונה בעדות הקרובים, כבר ביארה התורה בעניין גואל הדם שיחם לבבו על קרובו וירצה להמית הרוצח, אף על פי שכפי האמת אין לו משפט מות. ואם מפני הקירבה יחם לבבו להרוג מי שאין לו חטא מות, כל שכן שיפונה להעיד עדות שאינו אמת. ולפי שהגואל לא יעבור שני בשני, כמו שאמר **או דודו או בן דודו יגאלנו**, כי בן דודו הוא השני. ככה בעדות לא ייפסל בקרובים כי אם שני בשני. כמו שבאר בזה **הרלב"ג**.

ויותר נכון אצלי שיאמרו שהמצווה הזאת נכללת באומרו שם **בצדק תשפוט עמיתך**. כי הצדק האמיתי איש בחטאו יומת ובנים לא יומתו על אבות ואבות לא יומתו על בנים. וגם בעניין העדות אין ראוי שיומתו אבות על בנים בעדותם שיעידו כנגדם. ובנים לא יומתו על אבות בעדות האבות שיעידו עליהם. לפי שזהו כנגד הצדק הטבעי, אשר הוא שהבנים יליצו וישתדלו על שמירת אבותם ועל הצלתם וכבודם. כמו שאמר **ואם אב אני איה כבודי**. ואיך יעידו לחייבם מיתה. גם האבות שיכמרו רחמיהם על הבנים כאב את בן ירצה איך יחייבו בעדותו מיתה אינו כפי הצדק הטבעי.

וגם עדות האבות לפטור הבנים ועדות הבנים לפטור את האבות אין ראוי לקבלו. כי יחם לבבם ויעידו כנגד האמת. ומפני זה האמת והמשפט והיושר היה מחייב שלא יקבלו עדות האבות על הבנים ולא הבנים על האבות לא לזכות ולא לחובה.

והוצרך לבאר פה לא יומתו אבות על בנים איש בחטאו יומתו. כדי שלא יחשוב השופט שאחרי שהשם יתברך הוא פוקד עוון אבות על בנים, ובעיר הנידחת יומתו בנים על חטא אבותם, יעשה כן גם הוא. לכן הזהירו שלא יעשו כן, אבל בצדק ישפוט את עמיתו.

[לא תחבול בגד אלמנה]

יִזְלֹא תִטָּה מִשְׁפַּט גֵר יִתּוֹם וְלֹא תִחְבֹּל בְּגַד אֶלְמָנָה:

ואף על פי שהיה הדין בגר או יתום, לא יחשוב השופט מפני יראה או מפני נשיאות פנים להדר פני עשיר, ולא ישית לבו ליתום שאין לו גואל ולגר שהוא נכרי שאין לו קרובים ידברו עליו. לכן סמך לזה **לא תטה משפט גר יתום**. ובפרשת משפטים נאמר **וגר לא תונה ולא תלחצנו**. ואמר בכלל: **לא תעשו עול במשפט** וביארו כאן מפני הסמיכות.

ואמנם מצווה לא תחבול בגד אלמנה באה שמה, שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון. וביאר כאן, בין שהאלמנה תהיה עשירה ובין שתהיה עניה, ואפילו ברצונה ואפילו בשעת הלואה לא יחבול בגדה. והוא הדין לשאר הדברים.

והנה חמלה התורה עליה כל כך לשפלותה ולדאבונה, וגם מפני שלפעמים יביא זה לידי זימה כי במה שיבא האדם להשיב את משכונה דבר יום ביומו ולילה ללילה, ירבה שיחה עם האשה ויבא לידי ניאוף. ולכן פירש העיניו שנזכר שם, באומרו **ולא תחבול בגד אלמנה**.

יח וזכרת כי עבד היית במצרים ויפדך ה' אלהיך משם על-כן אנכי מצונו לעשות את-הדבר הזה:

וכנגד הגר היתום והאלמנה אמר **זכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויפדך ה' אלהיך**. וגם כי היו ישראל במצרים גרים, והיו יתומים מאין אב - יעקב אביהם ושבטים אשר הולידום שמה. והיו גם כן כאשה אלמנה מבלי הבעל - הקדוש ברוך הוא. וכמו שהוא ית' חמל עליהם, ככה ראוי שיחמלו על הגר היתום והאלמנה.

[מתנות עניינים]

יט כי תקצר קצירך בשדך ושכחת עמר בשדה לא תשוב לקחתו לגר ליתום ולא למנה יהיה למען יברכך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך: כ כי תחבט זיתך לא תפאר אחריו לגר ליתום ולא למנה יהיה: כא כי תבצר כרמך לא תעולל אחריו לגר ליתום ולא למנה יהיה: כב וזכרת כי-עבד היית בארץ מצרים על-כן אנכי מצונו לעשות את-הדבר הזה:

ולפי שמשפט גר יתום ואלמנה מאת העם הם לקט שכחה ופאה, כמו שאמר **לגר ליתום ולא למנה יהיה**, לכן סמך **כי תקצר קצירך בשדך וגו'**. כי תחבט את זיתך וגו' כי תבצר כרמך וגו', לפי שאלה הדברים כולם הם בכלל לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה. והמונע מהם כאלו גוזל משפטם.

והמצוות האלה כבר באו בפרשת קדושים, שנאמר **ובקצרכם את קציר ארצכם וגו'**, וכרמך לא תעולל לעני ולגר תעזוב אותם.

וביאר משה רבנו ע"ה כאן דברים:

הביאור האחד

כי שם ציוה על הפאה שהוא חלק השדה שלא יכלהו לקצור אבל יניח אותו כדי שיקצרו עניים. וציוה עוד על הלקט, באומרו ולקט קצירך לא תלקט. שהם השבלים הנופלים בשעת קציר שלא ילקטם עוד.

וכאן ביאר שאפילו שכח עומר בשדה, והוא כמות רב משיבולים שאמרו **חז"ל** בפרק קמא דפאה ובספרי, שיש בו סאתים, שהוא יותר על הפיאה והלקט, הנה לא ישוב לקחתו כיון שגם המה יהיו לגר ליתום ולא למנה.

ולא זכר העניים לפי שאלה גם כן, רוצה לומר גם יתום ואלמנה על הרוב הם עניים, ודיבר הכתוב בהווה, והדין שווה בכולם.

ולפי שלא ירע עינו בפאה והלקט והעומר אשר יעזוב בשדהו, מלבד התרומה והמעשרות אשר ייתן מתבואותיו, לכך הוצרך לומר **למען יברכך ה' אלהיך**: רוצה לומר, שהקדוש ברוך

הוא מכין מזון לכל בריותיו. וכמו שהאיש ההוא מכין מזון לעניים בדבר ה' יתברך, והוא כלי מאתו יתברך בהזנתם. ככה יברכהו ה' יתברך ברכות טוב להזנתו ולהזנת העניים הנהנים ממנו.

והביאור השני

הוא אמרו **כי תחבוט זיתך**. לפי ששם זכר בלבד השדה והכרם, וכאן זכר שהוא הדין בזית ובשאר אילנות.

כב וזכרת פי-עבד היית בארץ מצרים על-פני אנכי מצונן לעשות את-הדבר הזה:

והנה אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים, לומר שלא יקשה בעיניהם למה נתחדשו המצוות האלה בבואם אל ארץ כנען ולא היו להם במצרים, כי היה זה לפי שבהיותם במצרים עבדים לא נצטוו בתורה ובמצוות, וקבלו התורה עליהם אחרי היותם פטורין ובני חורין. ולכן בבואם אל ארץ נושבת, ראוי שישמרו המצוות האלה, להעיר שכבר הם בני חורין ואדוני הארץ, לעשות צדקה וחסד לעניים.

והמצוות האלה כולם עניינם אחד: לרחם על העניים בכל האופנים והדרכים שזכר.

אברבנאל דברים פרק כה

דברים כה, א-ד

**א פי-יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל-המשפט ושפטום והצדיקו את-הצדיק והרשיעו את-הרשע:
ב והיה אם-בן הפות הרשע והפילו השפט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר:
ג ארבעים יפנו לא יסיף פן-ליסיף להכתו על-אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך:**

אחרי שהזהיר בחמלה על העניים הזהיר גם כן בחמלה באדם הנלקה שלא ילקה יותר מדאי. כדי לרחם עליו.

[עונש מלקות]

ועל דרך הפשט היה המלקות על המריבות: אם לתובע כשיתבע מה שאינו ראוי ואינו אמיתי, ואם לנתבע המכחש לאמת, או שנשבע.

כמו שהיום הוא מנהג פשוט בכל ארצות ישמעאל והתוגר, שאשר ירשיעון אלהים, רוצה לומר השופטים, גם בדיני ממונות ילקה כפי דעת השופט כעניין רשעתו, וילקה בפני השופט לא במקום אחר.

ולכן אמר כאן **כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט**. רוצה לומר, שלא יעשו הכרח המריבות בחרב ובחנית. כי אם על פי המשפט. והשופטים יצדיקו מי שיהיה בעיניהם צדיק.

וירשיעו את הרשע בדינו לפי דעתם.

ומלבד זה ילקה פי דוברי שקר. והוא אמרו עוד והיה אם בן הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו כדי רשעתו במספר. רוצה לומר כפי השקר והכזב אשר אמר לפניו. ולא יהיה המלקות דבר בלתי קצוב, כי אם כדי רשעתו במספר ידוע ומוגבל, שיצווה השופט כמה מכות יתנו לו, אם עשרה או עשרים או שלושים או מספר אחר, ובלבד שלא יעבור מספר הארבעים. והוא אמרו ארבעים יכנו לא יוסיף, כי הוא גבול התוספת.

וממה שאמר **הפילו השופט**, למדנו שלא ילקה יושב ולא מושכב ולא עומד וניצב הקומה, כי אם מוטה, כדי שילקה על גבו. וממה שאמר **במספר** למדנו, שימנו ההכאות באופן שלא יעבור מניינם מהמספר שגזרה החכמה האלהית.

ואמנם **חז"ל** בספרי אמרו:

אם בן הכות הרשע. פעמים שלוקה ופעמים שאינו לוקה. ומי הוא הלוקה - למוד מן העניין: לא תחסום שור בדישו, לאו שלא נתן לעשה.

והוכיח בגמרא בפרק ד' מיתות, שכל לאו שאין בו מעשה אין לוקין עליו, כמו לא תלך רכיל. לא תשא שמע שוא, חוץ מנשבע וממר ומקלל את אביו בשם. וכן אין לוקין על לאו שנתן לאזהרת מיתת בית דין, כמו לא תנאף, לא תעשה מלאכה בשבת. וכן אין לוקין על לאו שנתן לתשלומין, כמו לא תגזול לא תגנוב, לפי שענשן בממון. וכן אין לוקין על לאו שבכללות, כמו לא תאכלו על הדם, שכולל עניינים הרבה. ושאר לאוין שבתורה לוקין עליהם. והמלקות הזו הוא עונש גופני. ודנים אותו שלשה מומחים, ובעדים והתראה וחקירה רבה, כמו שהוא בדיני נפשות.

ואמיתת העניין הזה יתבאר לך אחרי שתדע שיש עברות באה אזהרתם בתורתנו הקדושה, שכחם גדול מאוד להזיק לנפש ולגוף, ולהזיק שאר בני אדם בלימוד אותם עבירות ודיבוקם, ועל אלה חייבה תורתנו הקדושה מיתות בית דין. ויש עברות אחרות שיהיו לנפש החוטאת בלבד מזיקות, ולא יגיע ההיזק לשאר אנשים, ואלה עונשם בכרת ומיתה בידי שמים. ויש עברות אחרות, שהיזקם בגוף האדם בלבד, לא בנפשו ואמונתו. ועונשם של אלה במלקות, ואינם במיתה כי אם בצער וקלון על אשר לא השתדל בעבודת קונו כראוי.

[מלקות באים על דברים שבין אדם לחבירו]

הנה התבאר כפי שרשי הקבלה האמיתית שהמלקות באים על דברים שבין אדם למקום. ולכן ראוי שנאמר כאן בפירוש הכתובים האלה. שמשם רבנו ע"ה רצה לסדר עניני השופטים ומעשיהם. ואמר שהמה ישפטו בין האנשים אשר להם הריב בין דין לדין. ואמר עוד שמלאכתם גם כן יהיה להלקות הראוי אליו, על הלאוין אשר יתחייבו עליהן מלקות. והוא אמרו **והיה אם בן הכות הרשע** שאינו חוזר למעלה, כי אם להגיד ולבאר אומנות השופטים ויכולתם

במה יהיה. ואמנם **אמרו ארבעים יכנו לא יוסיף**, אינו לחייב שיהיה מספר הארבעים מלקות תמיד. כי פעמים יהיה מעט כדי רשעתו. אבל הכוונה היא להזהיר שלא יוסיף במספר הארבעים, כמנהג הסכלות להלקות בני אדם באכזריות נמרץ, כאשר יישר בעיני השופט לעשות, עד שהרבה פעמים ימותו אנשים מהמלקות.

ולכן גזרה החכמה האלהית השיעור הראוי שבו תיגמר המצווה, ולא יסתכנו בו בני האדם. עד שאמרו **רז"ל** בפרק אלו הן הלוקין, שאם יראה השופט שהלוקה חלוש, ולא יוכל לסבול כי אם עשרים מכות או פחות מזה, דרך משל, שלא ילקהו יותר. ועוד אמר שאם נתקלקל הלוקה בצואה או במי רגלים, ייפטר. שהתורה אמרה **ונקלה אחיך לעיניך** - משנקלה פטור, אף על פי שאז התחילו להלקותו.

וה**רמב"ן** ז"ל כתב שיהיה מספר הארבעים כפי **המדרש**, לפי שעבר על התורה שנתנה בארבעים יום, וגרם מיתה לעצמו שנוצר לארבעים יום ילקה מ' מכות וינצל מהענש.

ולפי שהכוונה האלהית דקדקה בלתי הוסיף על הארבעים, ונותן רשות לשופט לפחות מהם מה שירצה לא להוסיף בהם. לכן בא בקבלתם ז"ל שהמלקות יהיה ל"ט מכות, ושעכ"פ יחסר מארבעים. והטעם בזה הוא, כדי שלא יפגע ולא יעבור ממספר הארבעים.

הספק הי"ח

באמרו **ארבעים יכנו לא יוסיף פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך**. כי אם היה שכבר לקה ארבעים, מכות איך יחשב מכה רבה אם יוסיפו עליהם מכה אחת או שתיים. כי הנה הרוב, והוא מספר הארבעים, הוא המכה רבה. והמיעוט, שהוא התוספת עליהם, אינה רבה בערך הארבעים. גם אמרו **ונקלה אחיך לעיניך**, איך יהיה קלוננו עם מה שיוסיפו להכותו על מספר הארבעים, ולא עם הארבעים עצמם, כי הקלון והחרפה הוא במכות הראשונות, לא באחרונות.

פתרון הספק הי"ח

והנה אמר בסוף הדברים **פן יוסיף להכותו על אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך**. וכבר נפל על זה ספק, שאם כבר קבל ארבעים מכות, למה תהיה מכה רבה אם יוסיפו אחת או שתיים, ואיך יהיה הקלון דבק עם התוספת ולא עם הארבעים.

אבל הסיבה בזה כולו הוא, שהאיש הנכבד בלי עוון ובלי פשע, כשיתנו לו אפילו מכה אחת בלבד בבית דין תהיה לו מכה רבה וחרפה עצומה. וכן האיש הנקלה, אחרי שקבל עליו את הדין בארבעים מכות, נשאר נקי מכל עוון ואשמה וזך בלי פשע, לפי שכבר יצאו ממנו עוונותיו

עם הענש שקבל באותם הארבעים מכות. ולכן אחרי היותו נקי בהם, אם יוסיף להכותו, יהיה לו מכה רבה וקלון גדול, כאלו נלקה אדם זך ובר מבלי פשע. ולזה כוונו **רז"ל** באומרם כיון שנקלה - הרי הוא כאחיק, לפי שבמלקות הארבעים קבל עונשו ונשאר נקי כאלו לא חטא והרי הוא אח. **והותר בזה הספק הי"ח.**

דברים כה, ה-י מצוות חליצה ויבום

[הקדמה]

[776] לפי שזכר מצוות החמלה וענייניה, זכר אחריהם מצוות הייבום. שגם היא חמלה על המת ועל אשתו כמו שיתבאר.

והנה ראיתי להרחיב המאמר במצווה הזאת.

ראשונה לדעת אם היא מחודשת או מזכרה כבר בקוצר או בביאור.

ושנית בביאור המצווה ושורשיה כפי הדין.

ושלישית בדרושים הנופלים בה.

ואומר שהנה המצווה הזאת כבר באה בסיפור יהודה ותמר בפרשת וישב יעקב. ומשם נלמד עניין היבום. **ובבראשית רבה** **ארז"ל** שיהודה התחיל במצוות היבום. וגם נרמזה המצווה הזאת בפרשת קדושים, שאמר שם **ואיש אשר יקח את אשת אחיו נדה היא ערות אחיו גילה** וגו'. וכתב **הראב"ע** ז"ל:

הנה לא אמר בכל העריות זכר נדה כי אם באשת אח, לרמז בו כמו שהאשה הנדה אסורה בנדתה והנה תובא בזמן אחרי טוהרתה שתהיה מותרת. ככה אשת האח תיאסר בהיותה עמו בחייו. והנה יבוא עת שתהיה מותרת אל היבם, והוא אחרי מות בעלה ובן אין לו.

הנה אם כן מצוות הייבום מזכרה במה שעבר.

[מי מיבם?]

וביאר משה רבנו ע"ה כאן בה דברים:

האחד, שלא תנהג כי אם באחים, לא באב ולא בבן ולא בקרוב אחר בחיוב. שנאמר **כי ישבו אחים יחדו**. ולזה אמר **יחדו** שהיו בני איש אחד, ויושבים מיוחדים בנחלה, שהם אחים מן האב לא מן האם בלבד. יען כי שם אחים וגדרם לא יאמר בעצם כי אם על האחים אשר מפאת האב.

וביאר עוד, שצריך שיהיו שניהם בחיים, שנאמר **אחים יחדו**. אבל האח הנולד אחרי מות אחיו לא ינהג בו זה הדין, כי זה בלתי ראוי שהיבמה תקווה אל הנער היולד. וכמאמר נעמי אל שתי

כלותיה הלהן תשברנה עד אשר יגדלו.

וביאר עוד, שאם היה למת בן או בת מאשה אחרת, לא ינהג זה הדין שם, שנאמר **ובן אין לו** כי כבר לא ימחה שמו מישראל.

וביאר עוד שהדין הזה ינהג בארוסה כמו באשה בעולת בעל, שנאמר **לא תהיה אשת המת**. והנערה המאורסה תקרא אשה, שנאמר על דבר אשר ענה את אשת רעהו.

וביאר עוד, שאם היה היבם סריס ובלתי ראוי להוליד, לא ינהג בו זה הדין, שנאמר **יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה**. למדנו שמי שהוא ראוי לבוא עליה ולהוליד, הוא חייב ליבם.

וביאר עוד שאם הייתה האשה עקרה או אילונית או בלתי ראויה להוליד באיזה צד מן הצדדים, לא יתחייב ביבום. כי תכלית העניין הזה הוא להוליד. שנאמר **והיה הבכור אשר תלד**.

וביאר עוד שהרשות והבחירה תהיה לייבם או לחלוץ. ותהיה ביבם לא ביבמה, שנאמר והיה **אם לא יחפוץ האישי**.

וביאר עוד שהיבמה תלך אצל היבם ולא היבם אצלה, שנאמר ועלתה יבמתו. וביאר גם כן עניין החליצה ואופנה, וגלה גם כן שלא תהיה משלכת דם בפיה כי אם רוק ברור, שנאמר **וירקה בפניו**.

וביאר עוד שאם היה היבם סומא או אם אין לו רגל, לא ינהג בו זה הדין. שנאמר **וחלצה נעלו מעל רגלו**.

ורביי הדינים במצווה הזאת במסכת יבמות, והביאים **הרמב"ם** בספר נשים בהלכות יבום.

[יבום יהודה ותמר]

הספק הי"ט במצוות הייבום.

כי אם היה כמו שאמרו **רז"ל בב"ר**, שיהודה התחיל במצוות הייבום. למה לא צייתה התורה במצווה ההיא באותו אופן שעשאה יהודה. כי הנה יהודה ייבם כלתו, ומורה שגם בשאר הקרובים ומכללם האב הייתה מצוות הייבום, לא באחים בלבד הייתה המצווה. ואנחנו קבלנו בפ"ק דיבמות, שהיבום באח חובה ומצווה רבה, ובאב הוא עבירה גדולה. והוא קושי גדול, שכמו שמצוות הברית מילה קבלנו מאברהם וקיימו וקבלו היהודים אותה מצווה עליהם באותו אופן שעשאה אברהם, כך היה ראוי שמצוות הייבום שקבלו מיהודה שהתחיל בה נעשה ונשמע כמו שעשאו יהודה, לא פחות ולא יותר.

פתרון הספק הי"ט

אמנם למה בא היבום באח בלבד ולא באב כמו ביהודה ותמר. הנה אם היה היבום ביהודה, כמו הברית מילה באברהם, שעשה אותה מצווה כאשר ציוה אותו אלהים. היה בלי ספק ראוי ומחויב שנלך בדרכיו. אבל יהודה עשה וסדר עניין היבום מעצמו, לדעתו סודו ועניינו וכמו

שיבוא אחרי זה. ואף שהוא סדר שהקרוב קרוב מהקרובים יהיה מייבם, לא בעבור זה נתחייב [אנו] לעשות כן, כי אם כפי מה שגזרה המצווה האלהית, בלבד באחים, כל שכן שיהודה גם כן לא ציוה ביבום כי אם לאח. שנאמר בא אל אשת אחיך ויבם אותם והקם זרע לאחריך. ואם הוא שכב עם כלתו, ידוע שלא היה ברצונו ולא בכוננת יבום, כי אם קדשה חשב שהייתה. והיא עשתה מה שעשתה בכוננה רצויה, אבל העשייה לא היו רצויים, כמו שכתב הרמב"ן. הנה אם כן אין לנו לקחת ראייה ביבום מיהודה עם כלתו. כיון שמה שנעשה היה כשגגה היוצאת מלפני השליט. והוא גם הוא באחים בלבד ציוה היבום, לא זולת זה. וזהו אמרו ולא יסף עוד לדעתה.

[יהודה לא ייבם את תמר]

ואם היה עניינו עמה עניין יבום שלם, כפי מנהגו ודעתו, למה נפרד ממנה. אלא שראה שהיה מעשה טעות, כי היבום לאחים בלבד היה לא זולת זה. וראוי שיהיה כן לפי שיותר נמצא הוא שבאחים יהיו שווים בענייניהם באופן שכאשר ימות אחד מהם יוכל השני לישא את אשתו, והיא תחפוץ בו להיותו הגון כל כך כמו המת, משיהיה זה נמצא באב כי הוא במות בנו על הרוב יהיה זקן מלא ימים ושבע רוגז, ונפשו מרה לו על בנו, ואיך יוכל לישא את אשתו ולהוליד ממנה. גם כי האחים יותר דומים זה לזה משידמה אחד מהם לאביו, מפני היות חמרם מפאת האם אחד. ולכן אמרו הראשונים יותר דומים המים הנמשכים מזה לזה, ממה שהם דומים למעין שנמשכו ממנו.

והנה האב גמר להוציא ענפיו וגמר פריו בבנים אשר הוליד. ולא היה לו להוציא ענף אחד שתי פעמים. וכמו שיתבאר זה בטעם היבום ועניינו. הנה התבאר שאין לנו ספק ממעשה יהודה.

והותר הספק התשעה עשר.

[יבום בועז ורות]

הספק הכל' בעניין בועז ורות המואביה

שמצינו בהם מצוות הייבום ומצוות החליצה בגואל הקרוב, ולא נעשה במצוות התורה. אם לפי שבעז לא היה אח למחלון, כי אם קרובו, וגם כי יש גואל קרוב ממנו. ועם היות שאמר חלקת השדה אשר לאחינו לאליםלך מכרה נעמי וגו' ולא קראו אח בדקדוק, כי אם לפי שהיה קרובו. וכמו שאמר הכתוב ולנעמי מודע לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז. והיא גם היא אמרה קרוב לנו האיש מגואלינו הוא. לא שיהיה אח. וגם שנודה שהיה אח לאליםלך, איך היה מיבם אשת מחלון בן אחיו.

גם בעניין החליצה לא באה רות השערה לאמר לא אבה יבמי ולחלוץ נעלו ולרוק בפניו. הנה אם כן לא היה הייבום ולא החליצה כדין התורה ומצוותיה, לא ביהודה שהיה קודם התורה ומצוותיה, ולא בבעז שהיה אחרי נתינת התורה.

פתרון הספק הכ'

ואמנם עניין בועז ורות המואביה כבר חשבו אנשים שהיה יבום ושליפת הנעל אשר הייתה שמה החליצה שצותה התורה עליה. עד שמזה למדו שהבן הבכור אשר תלד היבמה לא יקרא בשם המת, כמו שהבן אשר ילדה רות המואביה לבעז לא נקרא מחלון כי אם עובד.

אבל זה באמת דעת נפסדת ומוטעית היא. כי מחלון, כמו שזכרתי בספקות, לא היה אחיו של בעז שיתחייב ליבם את אשתו. ועם היות שאמר בעז לזקנים אשר בשער **חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדי מואב**. לא קראו זה כי אם להיותו ממשפחתו, לא שהיה אחיו ממש. והכתוב אמר בפירוש **ולנעמי מודע לאישה איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז**. והיא גם היא אמרה **קרוב לנו האיש מגואלנו הוא**. לא שיהיה אח לאלימלך וכל שכן למחלון. וגם שיהיה של אלימלך, כמו שהיה אומר, לא היה לו ליבם את רות אשת מחלון בן אלימלך.

וגם **שליפת הנעל** אינה החליצה שזכרה תורה, כי הנה רות לא באה לפני הזקנים השערה לחלוץ הנעל מרגל הגואל או היבם, והחיוב היה מוטל עליה לאמר לא אבה יבמי, ולרוק לפניו ולומר ככה יעשה לאיש וגו'. והמעשים האלה לא נזכרו כלל בעניין בעז. גם היא כפי הקבלה האמיתית, בהיות שני אחים למת, אם הבכור מהם לא רצה ליבם [אלא לחלוץ] - הקטן לא יוכל ליבם. ולכן אם הגואל שזכר בעז היה גואל יותר קרוב כפי הדין, לא היה יכול בעז ליבם, שלא היה קרוב כל כך.

[בעז לא ייבם את רות]

וכל זה ממה שיורה שלא היה עניין בעז יבום בשום צד. אבל מפני שהתורה צוותה בנחלות שכאשר ימכור איש שדה אחוזתו ובא גואלו הקרוב אליו וגאל, לכן נמצא בחלקת השדה אשר לאלימלך גואלים: בועז והגואל הקרוב האחר. והיה עניינם לקנות הנחלה ההיא ולגאלה. וזה שאמר בעז לגואל הקרוב **חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי השבה משדה מואב. ואני אמרתי אגלה את אונך לאמר קנה וגו'**.

והסתכל כי להיות הגאולה והדברים כולם בעניין הנחלה, השיב הגואל מיד בראשונה אנכי אגאל, כי היה רוצה לגאול את השדה ולקנותו. וכאשר ראה בעז תשובתו, אמר אליו עוד: **ביום קנותך השדה מיד נעמי ומיד רות המואביה אשת המת קנית להקים שם המת על נחלתו**. רוצה לומר, כאשר תקנה השדה, ראוי גם שתקנה עמו אשת המת, לפי שהיא גם כן מוכרת הנחלה ויש לה גם כן חלק בה, ולא תמכור אותה כי אם אל מי שישאנה לאשה. כי שני הדברים יתחברו, האשה והשדה. ולכן בדיבור השני שזכר בעז, זכר רות המואביה במכירת השדה, מה שלא זכר בראשונה, כי לא אמר אלא מכרה נעמי בלבד.

ואז הגואל חזר לומר לא אוכל לגאול לי פן אשחית את נחלתי. רוצה לומר, כיון שהשדה לא יגאל כי אם בלקוחי האשה, אינני חפץ בשדה ההוא, פן אשחית את נחלתי שהיא הייתה אשתו הראשונה שהיה לו. או אמרו פן אשחית את נחלתי, כי לא יוכל לעבוד אותו שדה אם לא תשאר שממה נחלתו האחרת שהייתה לו. והיה העניין שלא ירצה לקחת את האשה, ותלה העניין בשדה.

ואז אמר בעז שהוא יגאל השדה ויקח את האשה. והוא אמר **להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת מעם אחיו ומשער מקומו עדים אתם היום**. אם כמו שפירש **רש"י** שם, שכאשר תבוא רות אל השדה יאמרו זו היא אשת מחלון. ואם לפי שתתקיים עם האשה והשדה שם המת. וכמו שיתבאר אחרי זה בעניין היבום.

[מהי הגאולה והתמורה?]

ואמנם אמרו **וזאת לפנים בישראל על הגאולה והתמורה שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה בישראל**. אינו עניין החליצה, אבל הוא הדין מימים קדמונים על דבר הקניין והחליפין, לקיים כל דבר בדרך שלא יוכל לשוב ממנו עוד, היה שולף הנעל ונותן אותו למקנה, וכאלו המקנה הוא יקנה הנעל ההוא, ובהקנתו יקנה הדבר ההוא מהקניין והחליפין, וכל זכות שהיה אל המקנה בו. וזה היה עדות על קיום הקניין והחליפין.

והנה אם כן פלוני אלמוני שלף את נעלו ונתנו לבעז בתנו אליו זכותו שהיה לו בגאולה הזאת. ובעז לקחו ובו קנה מה שקנה, ואז אמר לזקנים **עדים אתם היום כי קניתי וגו'** והזקנים וכל העם אשר בשער השיבו יתן ה' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיהן את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה רצה לומר לבעז, אל תחשוב שיש דופי ופריצות במה שעשתה האשה הזאת הבאה אל ביתך ושכבה מרגלותיך, ושבקשה ותבעה בפיה ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה, כי פריצות גדולות מאלה, אם ראוי שיקראו כן. עשו רחל ולאה ותמר. אם רחל באמרה ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי. ואם לאה שאמרה אלי תבוא כי שכר שכרתיך וגו'. כי הנה שתיהן בזה יצאו מדרכי הצניעות להקים זרע מהצדיק. וכל שכן תמר שילדה ליהודה חמיה כדרך אשה מנאפת, עד שחשבה לזונה. ועם כל זה להיות כוונתן רצויה, היה מעשיהן לשם שמים, צדקתן עומדת לעד, ובנו שתיהן את בית ישראל. וכן תהיה האשה הזאת, עם היותה מעצמה באה אל ביתך לשאול שתקחנה לאשה.

אבל יהי רצון מלפני השם יתברך שלא יקרה לך כאשר קרה ליעקב עם נשיו, שיצא מהארץ ההיא ללכת אל ארץ כנען. ואתה לא תעשה כן, אבל עשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם ולא תצא מכאן.

הנה התבאר עניין הגאולה שנאמרה בבעז, שאינה עניין יבום. וכן כתב שם **רש"י על הגאולה** זו היא מכירה. **תמורה** זו היא חליפין, **שלף איש נעלו** זהו קנין. כמו שקונים בסודר במקום נעל.

וה**ראב"ע** גם כן כתב בפירוש המגלה, **שבעז** שלף הנעל ונתנו לפלוני אלמוני, והטעם שנתן לו הנעל חליפין תחת זכותו שהיה לו לגואל. והוא קיבל הנעל ונתן לו זכותו בחליפין. ואשר כתבתי אני הוא היותר נכון. וכתב עוד שטעם הנעל בעבור שהוא נמצא תמיד, ולא יתכן להסיר המלבוש והחלוק והמכנסים שלא יישאר ערום. **והותר בזה הספק הכ'.**

[טעם היבום]

ואמנם טעם היבום וסודו כפי מה שמצאנו לראשונים קדמונינו המקובלים מפי משה רבנו עליו השלום, ועמהם הסכים **פיטאגורס**. הוא הדעת הקודם המקובל אצלם שנפשות בני ישראל יועתקו או תאצלנה מגוף אל גוף.

[רמב"ן: סוד מסודות התורה בתולדות האדם]

וכתב **הרמב"ן** בפירושו ל**יודע** און כי לא לו יהיה הזרע.

העניין הוא סוד מסודות התורה בתולדות האדם, ושהיו החכמים הראשונים קודם התורה יודעים שהיה תועלת גדולה בייבום האח, והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה. והתורה השאירה באח בלבד, בהיות הרגל הדבר ותועלתו בו, לא בשאר הקרובים וכו',

וכוננת הרב שהנפש המתגלגלת לא תחול באיזה חומר שיזדמן, ושרצה הקדוש ברוך הוא לזכות נפש מתי ישראל כשישוב אל הארץ כשהיה. ולהיות הגוף היותר דומה לגוף המת וחומריו הוא הנער היולד מאשתו, שהיא עצם מעצמיו ובשר מבשרו, מאחר שיצאו שניהם מאב אחד, ולכן ציוה השם יתעלה שלא תהיה אשת המת חוצה לאיש זר, אבל יבמה יבוא עליה, והוא אחי המת. ולא יהיה אז הילד היולד בלבד גוף האשה, כי אם גם כן בעלה ועצמו. והוא גם הוא יהיה בן אביו החי בגופו, ואחי אביו בנפשו.

[המצווה באחים בלבד]

ולהיות ההידמות הזו יותר בין האחים שווה מאשר תהיה בין האב והבן או שאר הקרובים, לזה באה המצווה באחים בלבד. ולכן היה היבום אסור באב, לפי שיתחייב שיהיה הבן הראשון המת, והכן אשר יוליד מהיבמה שניהם בנפש אחד, ואיך יולידם אב אחד, כי יהיה אם

כן מוליד בן אחד מעצמו שני פעמים והוא בטל, ולהיות זה טעם היבום וסודו באמת, אמרה תורה וידע און כי לא לו יהיה הזרע כי ידע בודאי עניין הגלגול, ושהבן הילוד אינו בזרעו, רוצה לומר בנו, כי אם אחיו, ושהגוף היוצא מחלציו לא יקנה נפש חדשה שתושלם בו, אבל הוא יהיה כלי להשלמת נפש אחיו. ולכן חרה אפו ושיחת ארצה. לא שיחשוב שבהשחתו ארצה יהיה לו הזרע ההוא, אבל אמר מוטב שלא אוליד, משאוליד להשלמת המת ולא להשלמת הנולד, למען לא יקנה נפש חדשה ורוח חדש בקרובו.

זה מה שאחשוב בכוננת הרב, וסודו מסכים אל דברו. ולהיות הדרוש הזה עמוק עמוק מי ימצאנו, אי אפשר מבלי שאעיר בו ראשי דברים להבנת עניין המצווה הזאת, והיה כפי מה שאבאר.

[טעם למצוות יבום בדרך הפשט]

ואפשר לומר עוד במצוות היבום טעם אחר יותר מתקרב לפשט המאמרים וגילויים, והוא שציוותה התורה בו לזכות המת ולפיוס דעתו ולזכות אשתו: אם לזכות המת, שכמו שזכר הפילוסוף שהנמצאים מהם נצחיים באיש, כגרמים השמימיים וכשכלים הנבדלים; ומהם נצחיים במין ובלתי נצחיים באישים, כמו כלל המורכבים השפלים החומריים. ולהיות הנצחיות דבר נאות לטבע ונכסף אצלו, התחכמה התורה האלהית לתת טבע בבעלי חיים, ובפרט במין האדם, שישתוקקו להוליד בדומה במין, כדי שהנצחיות אשר אין להם באיש יקנו אותו במין.

וזו היא הנחמה שתהיה יותר גדולה באדם בשעת מותו, בהשאירו אחריו בנים ממלאים מקומו יורשי נחלתו אשר עמלו להם תחת השמש, ולא תהיה לאיש זר. ולפי שהמחשבה הזאת נמצאת אצל בני האדם כולם, ציוה הוא ית' שהאיש שימות מבלי בנים, תינשא אשתו לאחיו, כי בזה יתפייס דעתו בחשבו שאיש אחר לא יקחנה, כי אם אחיו אשר הוא כמוהו בעצמו, ושהבן הנולד יקום על שמו ויירש נכסיו ויהיה כמו בנו. ובזה היה לו נחמה רבה בחשבו ודעתו שגואלו חי ואחרון על עפר יקום.

וכמה מבני אדם שאין להם בנים, ייקחו בני אחיהם ויהיה להם בנים. כמו שעשה אברהם ללוט בן אחיו. וכמה מבני אדם גם כן יתעצבו על נשותיהם בשעת מיתתן, פן איש אחר ייקחם. וכאשר תבוא האשה לידי האח, תסורנה העצבונות האלה כולם.

ואם מפאת האשה, היה גם כן תועלת גדול במצווה הזאת, לפי שהאשה בהיותה עם בעלה תשב בביתו ובנחלתו. וכאשר ימות הבעל תישאר האשה עניה סוערה, נפשה יבשה אין כל מבלי בעל שיגן בעדה ומבלי בניה כי אינם. ותצטרך מפני זה לצאת מביתה ומנחלתה, ולבקש מנוח אחר, ויבואו קרובי המת לירש את נחלתו ואת ביתו, והיא תצא החוצה.

הנה בעבור זה, לזכותה, צייתה התורה **יבמה יבא עליה** כדי שהיא תישאר עמו בבית כאשר הייתה עם בעלה הראשון.

[יבום תמר]

ובעבור זה צייה יהודה לאונן **בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך**, הנה רמז לו בזה שני התועלת שיש ביבום:

האחד מצד האשה וזכותה, והוא אמרו ויבם אותה שתשב האלמנה תחת כנפי היבם שלוחה ושקטה כאשר הייתה עם בעלה, והיבם לכבוד המת ואהבתו אותו יאהב את אשתו, ותמצא חן בעיניו, יען היותם עצם מעצמיו ובשר מבשרו.

והשני לתועלת המת ונצחיותו, והוא אמרו **והקם זרע לאחיך** שיהיה לו יורש נחלתו ונכסיו כמו בנו ממש, אילו היה יוצא מחלציו.

ואונן באמת היה שוטה רשע וגס רוח, ובדעתו שהבן יתייחס לאחיו ויירש נכסיו, חשבו כאלו לא יהיה זרעו ובנו, ושיעמול לריק גם ילד לבהלה, על כן שחת ארצה.

[יבום בעז]

אמנם בעז עם היות שעניינו לא היה יבום כי אם גאולה כמו שזכרתי, היה בעז קרוב למחלון, והיבום כבר ידעת שהוא חובה באח ומצווה בשאר הקרובים, רוצה לומר רשות, שאם יחפוץ הקרוב ותחפוץ האשה, יהיה יותר נאות שתינשא לו משתנשא לאיש זר. ולזה בלקחו את רות המואביה, אמר **להקים את שם המת על נחלתו ולא ייכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו**, לומר שהיה זה לבד לעניין ירושת הנחלה, שהבן הנולד יקרא על שם המת עצמו. עם היות שה**רמב"ן** ימנעהו, ומה שיסתייע ממה שלא נקרא בן רות מחלון כי אם עובד, כבר אמרתי שלא היה העניין ההוא ייבום, ואולי מחלון היה שמו בפי אביו ואמו, עם היות שהנשים השכנות קראו לו עובד. לפי שהיה עובד ומשרת לנעמי בזקנתה.

[פשוטי הפסוקים מחזקים טעם זה למצוות ייבום]

ולעניין הנחלה, אין ספק אצלי שהאדם ביום הנחילו את בניו היה מוריש את הבן הבכור כל נכסי המת כאלו היה בנו בעצם ושאר הבנים יורשים שאר הנכסים שקנה היבם.

הספק הכ"א בעניין הייבום עצמו וטעמו.

אם היה לתועלת המת, או לתועלת האשה, או לתועלת האח המייבם. ושקר שיהיה לתועלת המת, כי איך יהיה לתועלתו והוא עבר ובטל מן העולם. ומה לו שתינשא אשתו לאיש זר או לאחיו, העוד לו חלק ונחלה בה. ומה התועלת אליו שהילד היולד מבעל אשתו יקרא בשמו ויירש נחלתו, אחרי שאינו בנו ולא יצא מחלציו, ואין לו עמו כי אם שהוא בן אחיו, ואין הפרש שיהיה מאשתו או מאשה אחרת.

ואין בזה גם כן תועלת לאשה, כי מה לה גם כן אם יקרא בנה בשם המת או בשם אדם אחר. גם מה תועלת לה בהינשא לאחי המת משתנשא לאיש זר. גם ליבם לא מצאנו בזה תועלת, כי טוב היה לו שייקח אשה חדשה. והיה אונן נמנע מלהוליד בעבור הייבום, כמו שאמר **וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע**. מי ייתן ואדע אם כן הטעם והצורך בפועל הזר הזה.

הספק הכ"ב

אם היה עניין הייבום דבר ראוי ומועיל. אם למת ואם לאשתו. למה אם כן תלה הדבר ברצון היבם אם יחפוץ ליבם או לחלוץ. והיה ראוי, אם הוא מצווה, תהיה חובה עליו ליבם. ואיך תהיה המצווה ברצונו וחפצו אם ירצה לקיימה יקיים. ואם ירצה לעבור עליו יעבור. והנה המצווה חיובה מוטל על האדם. והעובר עליה חוטא לאלהים.

פתרון הספקות כא-כב

[היבום לתועלת האשה]

וכבר יורו הכתובים כפי פשוטיהם על הטעם השני הוא אשר זכרתי ביבום, באומרו כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם ובן אין לו, **לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר**, רוצה לומר אין ראוי שהאשה האלמנה תצא החוצה מביתו לאיש זר להינשא, כי הנחלה והארץ הייתה מיוחסת לאנשים לגלגלותם, והאשה בהיותה נשואה תשב בבית בעלה ובנחלתו. וכאשר תינשא לאיש זר, תצא מאותו הבית ונחלה שהייתה בו, ותלך לבקש איש אחר. ולזה אמר לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר - לזכותה, אבל יבמה יבא עליה, כלומר שהיבם יבוא אצלה והיא לא תצא מן הבית, ולא ישב היבם עמה מושב זנות, כי אם אשר יקחנה לו לאשה ויבמה, הנה בזה גילה תועלת האשה.

[הייבום לתועלת המת]

ואמנם תועלת המת בארו, באומרו והיה הבן אשר תלד יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל. רוצה לומר שהבן הבכור שתלד, יקרא בשם אחיו המת ויירש נכסיו ונחלתו. ולפי שהנישואין לא ייאותו כי אם בהיות האיש והאשה מתדמים ומסכימים בטבעיהם, עד שלהעדר זה צייתה תורה **וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה ושלחה מביתו** כמו שפרשתי. ולכן לא ציוה ליבם בחיוב שיישא עכ"פ אשת המת, כי אולי לא תמצא חן בעיניו, שהוא המופת שאין טבעה ומזגה נאותה לטבעו ומזגו. ואיך יתחברו המים והאש ההפכים יחד. ולכן אמר **והיה אם לא יחפוץ האיש לקחת את יבמתו ועלתה יבמתו השערה אל הזקנים** והוא מושב בית דין **ואמרה לא אבה יבמי**.

והעירה בזה ג"כ לשני תועלות היבום שזכרתי, כי באמרה לא אבה יבמי להקים לאחיו שם

בישראל, רמז אל התועלת האחת אשר מצד המת, וזכרתו ראשונה מפני צניעותה וכבוד המת. ובאמרה עוד לא אבה יבמי. רמזה אל התועלת אשר מצידה, שבבחינתה צייתה התורה על היבום.

וצייתה תורה שידברו לו הזקנים, רוצה לומר שיתנו לו עצה הגונה בדבר. אמנם אם הוא יאמר לא חפצתי לקחתה, אעפ"י שהוא לא ייתן טענה אחרת מרוע ענינה או משנאתו אותה שישתוק מזה כדי שלא להכלימה. אז תעשה לה חליצה. הנה התבארו טעמי המצווה הזאת על צד הנגלה לדעתו.

והותר בזה הספק הכ"א והכ"ב.

הספק הכ"ג

אם היה למת תועלת בייבום הזה, או לאשה או ליבם, מה לי בבן הבכור או בשאר הבנים. כי הנה כולם שווים בהיותם בני המת ובני אשתו. ולמה אם כן הבן הבכור יקרא על שם אחיו המת וירש נחלתו, לא שאר הבנים. והיה ראוי שיהיו כולם שווים בקריאת השם ובירושת הנחלה. או לפחות יהיו מחצה כמחצה. רוצה לומר חצי הבנים בשם המת, וחצים בשם היבם החי.

פתרון הספק הכ"ג

ואמנם חייבה התורה השם והנחלה בבן הבכור ולא בשאר הבנים, אם לדעת המקובלים לפי שבו מתגלגלת נפש המת הישראלי, ולא בשאר הבנים. ולדעתי בטעם הנגלה, לפי שהיה די בנצחיות האיש המת כשיהיה הבן הבכור על שמו. ושאר הבנים לא היה ראוי שיקראו על שם אביהם.

והותר בזה הספק השלשה ועשרים.

[חליצה]

אמנם באופן החליצה צוה התורה שתעשה האשה אותה בשער לפני הזקנים ושהיא תחלוץ הנעל אשר הכונה בחליצה כמו שפירשתי התר הקשרים והרצועות והפרדת הנעל מהרגל ושהיא תרוק בפניו ושתאמר בקול רם ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו. ובנין הבית הוא פרישת כנפיו על אשתו לכסות ולהגין עליה. וקריאת הבן הבכור על שמו להתמיד זכרונו, כי בזה לא יהיה ביתו פרוץ וחרב אבל ישאר במתכונתו ובבנינו כבראשונה.

ואמרו ונקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל. אפשר שיהיו גם כן מדברי האשה. שתאמר מכאן והלאה קראו לאיש הזה ערירי גבר לא יצלח בימיו, ויקרא ביתו בישראל בית חלוץ הנעל, שלא רצה לבנות בית אחיו, כאלו לא היה לו עמו אהבה ואחווה, שהוא אכזריות גדולה ושם רע בישראל.

או שתהיה מצווה שיקראוהו כן, על שם המעשה המגונה אשר עשה, והוא עניין הרוקקות בפניו.

וקושי דבריה מבואר מעניינם, שהוא כדי להכלימו על אשר לא בנה את בית אחיו. כדי שמפני אותה בושה ואותה כלימה שתכסה פניו יחדל מעשות זה, וייבם אותה.

אבל חליצת הנעל יראה שאין בו טעם, יען אינו קניין הדבר כשליפת הנעל הנאמר בבעז. והרמב"ן כתב בית חלוץ הנעל, כי עתה חלץ מהם.

וראוי שתעשה המצווה הזאת בחליצת הנעל. רוצה לומר, בזה ימנע גלגול נפש המת הישראלי, לא ישוב עוד לביתו ולא יכירנו עוד מקומו. והוא אמרו כי עתה חלץ מהם, רוצה לומר נפטר מעם קרוביו ולא יבוא עוד בתוכם. ולזה תרמוז עשיית המצווה בחליצת הנעל, לרמוז אל עניין ההליכה.

[ארבעה טעמים לחליצה]

ואני אחשוב בזה אחד מארבעה דברים.

הטעם האחד

הוא שהיבמה רצתה להכלים ולבייש לחרף ולגדף ליבם על אשר לא יבנה את בית אחיו. ולכן תחלוץ נעלו בידיה וירקה בפניו. רוצה לומר בפני הנעל, מהצד העליון, לא מהצד התחתון אשר בו הנוגע בארץ. ואחרי אשר ירקה בפני הנעל, תאמר **ככה יעשה לאיש**, רוצה לומר: הקלון והחרפה אשר אנכי עושה לבעל הזה, בתתי הרוק בפניו, היה ראוי שיעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו, שירוקו בפניו, כאשר עשיתי אני בפני הנעל הזה. כאלו תאמר שהחרפה אשר היא עושה לכלי ההוא מהיבם, הייתה ראוי להיעשות לו. ובזה אליו החרפה והקלון וכדי בזיון וקצף.

ולא תרחיק בהאמר **פנים** אל הנעל, בהיותו דבר שאין בו רוח חיים. כי פעמים רבות נמצא בלשון הקדש פנים ואחור גם בדברים שאינם בעלי חיים. אמר יחזקאל במגילה והיא כתובה פנים ואחור. על פני האדמה. ורבים ככה. כן פירשו **רבי אברהם**.

הפן השני

מהרמז וההערה הוא, שעניין דיבוק האדם לאשתו דומה אל דיבוק וקישור הנעל ברגל בקשריו ורצועותיו, אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת הרגל שמה ילך הנעל וימשך אחריו. וכן האשה תימשך אחרי האיש, ותלך אחריו לרצונו. וגם **חכמינו** זיכרונם לברכה אמרו בהשוכר את הפועלים, שעניין הבועל את האשה שהוא עד שיכניס כמכחול בשפופרת. ולפי שהיבם אמר לא חפצתי לקחתה, צייתה התורה שתעשה היבמה פועל יורה על פרידת היבם ממנה, ותסיר הקישורים והרצועות הרומזים אל הציוויים האלהיים שהיו עליו, ליבמה, וירקה בפניו רוצה לומר לפני היבם כאילו הוא דבר נמאס ומתועב, ותאמר לבני האדם אל תאשימוני על הפועל

הזה המורה פריצות ומיעוט הצניעות, כי הנה רוע תכונת האיש הזה חייבהו לזה. וזהו אמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אהיו.

הפן השלישי

הוא נמשך אל המקובלים בטעם היבום, והוא שחיבור הנפש בגוף הישראלי ובואה שמה בגלגול, דומה להכנסת הרגל בנעל, כי הרגל הוא החי הוא המתנועע וההולך כמו שהנשמה היא החיה, והיא בעלת הרצון והפעולות כולם. וכמו שהנעל הוא כלי לרגל להתנועע עמו ועליו, והוא נבדל ממנו בעצמו ונמצא עמו בהקשר, ככה הנשמה נמצאת עם הגוף, ונבדלת ממנו בטבעה, והוא כלי לפעולתם. וכמו שהרגל האחד יכנס בנעל אחד ויעזבהו ויכנס בנעל אחר אחריו, כך עניין הנפש עם גופות העברים בגלגולה. וכאלו תורה שנפש המת תבוא בגוף המתילד ותכנס שמה, כמו אותו הרגל הנכנס בנעל, ועתה בעוון היבום וסיבתו יתפרד הנעל ויותר הקשורים, כלומר שימנע הגלגול, ולא תבוא הנפש אל הגוף ההוא.

ובסיבת אותה הרעה אשר הוא עושה, ירקה בפניו ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אהיו.

ואם לזה עצמו כוון הרמב"ן בדברים שזכרתי בשמו, ואם לא בא בדבריו מבואר, הנה היטיב לראות ברמז העניין והמשלו.

[טעם רביעי]

וגם כפי שטחיות העניין נוכל לתת טעם וסיבה אחרת רביעית. והוא שלפי שהוא אמר לא חפצתי לקחתה, המורה שלא היה חפץ בה, ושבעבורה היה מונע עצמו מן היבום ובנין בית אהיו, לכן היא תורה במעשים, שהייתה אשה ראויה לעובדו, לא בגאווה וגאון ודרך רע כנשים ההוללות, אבל בהכנעה רבה כי הוא אדוניה ותשתחוו לו. ולכן תחלוץ נעלו כאלו היא אמה ושפחה, לפניו והוא כשר ומושל הארץ, והיא נכנעת ומשתעבדת אליו כאלו היא שפחה נחרפת לאיש.

אמנם כיון שביזה אותה, ואמר לא חפצתי לקחתה, היא גם כן תבזה אותו וירקה בפניו ותאמר שאינה חוששת לעצמה כי אולי תנשא לאדם טוב, אבל הייתה חוששת ודורשת זה בעבור כבוד אהיו המת. וזהו אמרה **ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אהיו**. רוצה לומר, כי על זה אחרד, לא עלי.

ולכן תבקש בתחינה שיקרא שמו בישראל בית חלוץ הנעל, לא בית מי שלא נשא האשה הפלונית, כי לא ייזכר ולא ייפקד כי אם עניין המת ותועלתו אשר נמנע בעבורו. והיה כל זה בשער נגד הזקנים כדי שיתבייש על זה ולא יבוא לחליצה.

הנה נתתי ארבעה טעמים בדבר הזה.

דברים כה, יא-יב

[כי ינצו אנשים]

יא כִּי-יִנְצוּ אַנְשִׁים יַחְדָּו אִישׁ וְאָחִיו וְקָרְבָּה אֶשֶׁת הָאָחֵד לְהִצִּיל אֶת-אִשְׁתּוֹ מִיַּד מְכָהוּ
וְשִׁלְחָה יָדָהּ וְהִחְזִיקָהּ בְּמַבְשׂוּי:
יב וְקִצְתָּהּ אֶת-כַּפֶּה לֹא תַחֹס עֵינֶיךָ:

לפי שהתורה חששה לקיום הזרע בייבום כמו שנזכר במצוותו, סמך אליה עניין המחזיק במבושים שהוא גם כן השחתת הזרע.

[ספרי: פרשה זו עניינה דין רודף]

וראוי שתדע שהמצווה הזאת הבינוה **בספרי** שהיא להציל הנרדף מיד רודפו, ובא בקבלתם: שהרודף אחר חברו להרגו, אף על פי שהנרדף היה קטן, מצווים כל ישראל להציל הנרדף מיד הרודף אותו. וצריך שיזהירוהו שלא ירדוף אחריו, ויתרו בו, ואם עכ"פ אחרי ההתראה ירדוף - מצווה להורגו כדי להציל הנרדף. אבל אם יכולים להצילו באבר אחד מאבריו של רודף, כגון שירוהו בחץ או באבן או בסייף, ויקטעו את ידו או ישברו רגלו או יסמאו את עיניו – מוטב. ואם לא יוכלו להצילו כי אם במיתת הרודף - יהרגוהו, אף על פי שעדיין לא הרג. שנאמר וקצותה את כפה לא תחוס עינך, אחד במבושיו ואחד בכל דבר שיש בו סכנת נפשות; אחד האיש ואחד האשה. והעניין הוא, שכל החושב להכות את חברו מכה הממיתה אותו, מצילים אותו באחד מאברי הרודף, או בהריגתו אם אי אפשר בלעדיו. זו היא קבלתם בשורשי המצווה הזאת. ולדבריהם לא יהיה וקצותה את כפה ממון, כדברי **רש"י**. והוא דעת רבי יהודה שחולק עליו ת"ק, והוא יחיד והלכה כמותו.

וממה שראוי שתדע בזה גם כן הוא, שהמצווה הזאת אינה מחודשת בכאן, שכבר באה ממה שעבר, שנאמר בפרשת קדושים **לא תעמוד על דם רעך**, ותניא בתורת כהנים, מנין שאם ראית חברך טובע בנהר או ליסטים או חיה רעה באים עליו, שאתה חייב להצילו, שנאמר ולא תעמוד על דם רעך. ולכן כתב **הרמב"ם** שיש שני לאוין על הדבר הזה, והם **לא תעמוד על דם רעך ולא תחוס עינך**. הנך הרואה שעניין לא תחוס עינך הנאמר כאן, הוא עצמו לא תעמוד על דם רעך הנאמר שם.

[שאלות על הדעה שפרשתנו עוסקת בדין רודף]

וראוי שנשאל לדעת **רבנו משה מקוצי** בעל ספר המצוות הגדול, האומר שעיקר המצווה הזאת כאן היא להציל הנרדף מיד הרודף אותו. ושלא תעמד על דם רעך אינו מדבר בעניין הזה, למה באה המצווה הזאת בעניין פרטי, כי ינצו אנשים יחדו איש ואחיו, ולא אמר כי ירדוף איש אחר רעהו להורגו?

ועוד, למה תאר הרודף באשה, באומרו וקרבה אשת האחד וגו', כיון שאחד האיש והאשה בדין הזה?

ולמה לא עשה הלימוד כולל ועשה אותו פרטי?

ועוד, אם ברודף הכתוב מדבר, ותארו בשם אשה, יקשה מאוד אמרו להציל את אישה, כי אם עשתה זה להציל אישה מיד מכהו שהיה נרדף, הנה עשתה כהוגן, ומדוע יצווה וקצותה את כפה?

ועוד, למה פרט והחזיקה במבושיו, שהוא הדין לשאר מיני הרדיפה.

ועוד, שכפי הדין אין החיוב אלא אם הרודף היה מכווין להרוג את הנרדף, לא אם היה מכוון לבד להכאיבו במה שאין בו סכנת נפשות.

אבל זה כולו מורה, שאין עיקר מצוות הצלת הנרדף מיד רודפו בזה המקום, ושעיקר המצווה היא **בלא תעמוד על דם רעך** כמו שדרשוהו בתורת כהנים. ורצה הכתוב שם לומר שלא יעמוד האדם שקט ושאנן בהיות דם רעהו קרוב להישפך, אבל יתנועע להצילו במהירות רבה והשתדלות גדולה.

וזוהו שאמר שם **לא תלך רכיל בעמך לא תעמוד על דם רעך**, להגיד שיקרא רוצח הרכיל המסבב את הרציחה והמות בין האחים, וגם כן יאמר רוצח למי שיש בידו למחות ואינו מוחה, ובידו להציל ולא יציל. כי אף על פי שהוא לא יעשה הרעה, אינו מפסיק אותה. ולכן צווה **לא תעמוד** - בעמידה והפסק, **על דם רעך**, כשירצה האדם לשפכו. אבל תתנועע להצילו. הנה אם כן חיוב הצלת הנרדף מיד הרודף בא **מלא תעמוד על דם רעך** ששם נאמר לשון דם.

[פירוש חדש לפרשת כי ינצו אנשים]

אמנם אמרו כאן **כי ינצו אנשים**, בא משה רבנו ע"ה לבאר על אותה מצווה שנזכרה שמה דברים. וזה שפעמים יקרה שינצו אנשים יחדיו, ולא יהיה שמה דין רודף ונרדף, כי הם שני אנשים עברים נצים, איש באחיו ידובקו, יתן למכהו לחי, וכל מאן דאליים גבר.

ולכן אמר **כי ינצו אנשים** ולא אמר כי ירדוף איש את רעהו, וגם לזה לא אמר על דם רעהו, כי לא הייתה הכוונה לשפוך דם כי אם בהצותם, לא בחרב ולא בחנית בידיהם.

ולהורות עוד על זה אמר **איש ואחיו**, וזה יראה שאין עניין לו, אם לא ללמד ששניהם שווים בריב, אין אחד מהם נרדף ולא רודף, כי אם נצים ונצבים כאחים זה עם זה.

וזכר שאם תקרב אשת אחד מהם להציל את אישה, הנה תעשה כראוי, ותאחז במשפט ידה להפריד האחד מהאחר, ולהסיר מביניהם הקטטה והמריבה. אבל אם האשת מדנים לא תחוש לבד להציל את בעלה, אבל עוד תשלח ידיה להזיק את האחר, והחזיקה במבושיו, והוא דבר יותר מזיק ויותר מסוכן מהקטטה עצמה אשר בין שני האנשים, וגם הוא דבר נתעב ונאלח, אשה צנועה מבנות ישראל שלא תסתפק בהחזיקה בשערות ראש האיש המריב עם בעלה, או בזרועו או ברגלו, אבל תחזיק במבושיו שהוא דבר בתכלית הגנות - הנה כשיקרה זה, אולי יחשוב חושב כי מאחר שכוונתה הייתה להציל את בעלה, שיהיה הרשות בידה לקטוע אחד מאבריו או להמיתו, כמו שבאה המצווה הזאת בלא תעמוד על דם רעך. הנה בעבור זה הוצרך משה אדוננו לפרש המצווה הזאת ולומר, **וקצותה את כפה לא תחוס עינך**, כלומר, אל תרחם עליה אף על פי שהיא אשה, ושעשתה זה להציל את אישה, אבל תכרות כפה ותענישה כראוי, כי נבלה עשתה בישראל וכן לא יעשה. כי לא הייתה סכנת נפשות בין האנשים המריבים האלה, שתצטרך ההצלה ההיא בקטיעת אבר. וגם להיותה אשת אחד מהם, לא הייתה מוטלת עליה ההצלה, וכל שכן להחזיק במבושיו שהוא דבר מגונה.

ומזה למדנו שאם היה **על דם רעהו**, היה ראוי לעשותו, כי כן הדין בעניין הרודף להרוג. אבל כשאינו מכווין להרוג, אין ראוי לקטוע אבריו ולא להמיתו.

ואולי **רש"י** זכרנו לברכה הבין הכתובים בדרך הזה שפירשתי אותם, ולא היה מעניין הצלת הנרדף, ולכן פירש וקצותה את כפה – ממון, שיענשוה בית דין כן.

ואפשר לומר עוד, שבאה המצווה הזאת כאן, לבאר שאם האשה הרעה, הזאת בתואנת ההצלה של בעלה מהכאת חברו, שלא היה סכנה כלל, תחזיק במכה במקום שהוא סכנה אליו, שגם זאת תחשב כרודף, ושיצילוה מידה אפילו אם יצטרכו על זה לקצות את כפה, ואפילו בנפשה, וזהו **לא תחוס עינך**.

דברים כה, יג-טז

[מאזני צדק]

יג לא-יהיה לך בכיסך אָבן וְאָבן גְּדוֹלָה וְקִטְנָה:
יד לא-יהיה לך בְּבֵיתְךָ אֵיפָה וְאֵיפָה גְּדוֹלָה וְקִטְנָה:

לפי שזכר עניין האשה המחזקת במבושי איש, שהוא תועבה, זכר אחריה עניין האבן והאיפה העוולנית, שזה גם הוא תועבה.

והמצווה הזאת באה בפרשת קדושים, שנאמר **לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה**. כי שם הזהיר שיהיה משאו ומתנו של אדם עם הבריות באמת ובצדקה. ולכן אמר שבמשאו ובמתנו יהיה משקלות ומידות ישרים ואמיתיים, עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע.

אמנם לפי שכבר יחשוב האדם שאזהרה היא שלא ישקול ולא ימדוד בהם בשקר ותרמית, אבל אם ירצה להיותם בביתו, כל זמן שלא ישקול או לא ימדוד בהם, לא יעבור עליהם בכל דבר פשע, כי היה מה שאמר **מאזני צדק והין צדק** וגו' לעניין הפועל והמעשה, לא באופן אחר; לכן באה המצווה הזאת כאן, לבאר שלא לבד יהיה אסור לאדם לעשות עוול במידה במשקל ובמשורה, כמו שזכר שם, אבל גם יהיה אסור לעשות מידה או משקל משוקרים. וגם יהיה אסור עליו להיותם בביתו, כדי שלא ישכן באהלו עוולה, גם כי לא ישקול ולא ימדוד בהם.

ואמרו **גדולה וקטנה** לפי שהסוחרים בעלי עוול יש עימהם מידה ומשקולת גדולה לקנות ולשקול ולמדוד הדברים לקבלם כשיקנו אותם, ומידה ומשקולת קטנה, למכור בהם ולתת באותם הקטנות לקונים מהם. ולזה אמר שלא יעשה, ולא יהיה בביתו, אבן ואבן איפה ואיפה גדולה וקטנה.

[לצדק את המשקולות]

ואמר במשקולות **כיס**, לפי שמדרכם להיות בו. אמנם המידה אינה בכיס, אבל היא בביתו. התבאר מזה שלא הזכיר כאן שלא יעשה עוול בזה, כי כבר באה האזהרה עליו שמה, אבל ציוה וביאר שלא יעשה אותם, ולא ישבו בביתו ובכיסו, פן יחטיאוהו בזמן מהזמנים, שיבוא לחטא בהם. ויהיה **לא יהיה לך בביתך ובכיסך** כמו **לא יהיה לך אלהים אחרים**.

משורה - הוא כמו מספר. והזהיר שלא יעשה עוול בדברים הנמכרים במידה, כמו החיטה והשעורה ודומיהם, ובמשקל, שהם הדברים שהם נקנים במשקל או ליטרא או אוקיא, ובמשורה, שהם דברים נקנים במספר למאות או לזוגים. ולהיות המשורה מספר ודבר אשר בנפש, לא אמר בו שלא יהיה בכיסו ולא בביתו, כמו שאמר במידה ובמשקל.

טו אבן שלמה וצדק יהיה-לך איפה שלמה וצדק יהיה-לך
למען יאריכו ימיך על האדמה אשר-ה' אלהיך נתן לך:

ואמר עוד **אבן שלמה וצדק יהיה לך**. וצדק הוא שם דבר [שם עצם], ואינו תאר לאבן ואיפה. להגיד שלא ירע בעיניו באזהרה הזאת, רוצה לומר שיתרחק ממנו כל דבר עולה ושקר, כי הנה יפסיד כלום, כי צדק יהיה לו ולא יקח מאשר לו דבר, ולא יתן משלו. אבל בתיתו הצדק לחברו. ובהיות לו הצדק והיושר. אין ראוי שיחר אפו.

ונתן בזה שתי סיבות.

הסיבה האחת, מפאת המצווה עצמה, והיא התיקון המדיני. כי האדם כשילך אל ארץ אחרת, עם היות שיעשה נבלה ועוון פלילי, ישים לדרך פעמיו, יברח ולא ילבשו כלימה פניו כשיתגלה בקהל הפשע אשר עשה. אבל האדם היושב בארצו ובתוך, עמו איך יעשה בסתר דבר, ולא תיגלה רעתו במהרה. ולכן ראוי שלא יפעל האדם דבר מגונה במקום היותו, כי יזיק לו מאוד, לפי שיתרחקו ממנו בני אדם מאוד וימאסו בחברתו.

וזוהו **שאמר למען יאריכון ימיך על האדמה**, רוצה לומר הנני מודיעך שיאריכו ימיך על האדמה, לכן לא תעשה דבר מגונה, כי יזיק לך ברוב הימים ולא יועיל.

טז כי תועבת ה' אלהיך כל-עשה אלה כל עשה עול:

הסיבה השניה, מפאת המצווה יתברך. והוא אמרו **כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול**. רוצה לומר, היות האדם עושה מידות ומשקלות שקריות, אף על פי שלא ימדוד ולא ישקול בהם, הוא תועבה, וגם בהיות העול ושמרו אותו, הנה הוא תועבת ה', וכל שכן עושה העול בעצמו במשאו ומתנו.

דברים כה, יז-יט

[מחיית עמלק]

יז זכור את אשר-עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים:
 יח אשר קרן בדרך ויזנב בן כל-הנחשלים אחריו ואתה עיף ונגע ולא ירא אלהים:
 יט והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל-איביך מסביב
 בארץ אשר ה'-אלהיך נתן לך נחלה לרשתה
 תמחה את-זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח:

לפי שאמר למעלה כי תועבת ה' אלהיך כל עושה אלה כל עושה עול, סמך כאן מצוות זיכרון מלחמת עמלק, שעשה עול גדול לישראל בצאתו להלחם בהם בדרך. והיה זה תועבה לפני ה' יתברך, ולזה יצווה למחות את שמו, ולזה ראוי לכל אדם שיתרחק מהעול כי ימחה מספר חיים ועם צדיקים אל יכתב,

והמצווה הזאת באה בפרשת בשלח, שנאמר שם **כתוב זאת זיכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק וגו'**,

וביאר בה משה אדונו כאן דברים.

הא' שלא יחשבו בעבור שנאמר שם **ושים באזני יהושע**, שמצוות מלחמת עמלק מוטלת עליו, והוא לכבודו בעבור ישראל עמו. כי הנה המצוות לכל ישראל היא בכל דור ודור שיזכרו זה, שינקמו נקמתו בבוא עתו.

והשנית שלא יחשבו שמעת היכנסם לארץ יחויבו במלחמת עמלק. כי לא יהיה החיוב כי אם אחר התחלק הארץ והתיישבם בה.
ובפירוש הפסוקים ראיתי למפרשים שני דרכים:

הדרך האחד לרש"י ז"ל, שפירש **אשר קרך בדרך** - מגזרת **קור**, שהפשירך מרתיחתך, שהיו האומות יראים להלחם בכם, כמו שאמר **שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבת פלשת**, ובא עמלק והראה לאומות מקום להלחם עמכם כמוהו. **ויזנב** - מגזרת זנב. שחתך וזרק כלפי מעלה הנחשלים חסרי כח מחמת חטאם, שהיה הענן פולטם. **ואתה עיף ויגע** - ברעב ובצמא. ופירוש **לא ירא אלהים** על עמלק, שלא ירא אלהים בהרעו לכם,

והדרך הב' הוא להרלב"ג, יאמר שעמלק לא בא לשלול שלל ולבוז בז, כי אם להשחית את ישראל בעצם, כי זאת הייתה כוונתו באמת. וזה שאמר: **זכור את אשר עשה לך עמלק**, רוצה לומר שמה שעשה, לא עשה לא מפני חמדה, ולא מפני כבוד ותפארת וניצחון, כי אם לך, כדי להשחיתך. **וקרך בדרך** בפתע פתאום קודם שתחלצו כלי מלחמה, בהיותך בלתי מוכן להימלט מידו. לא בגבורתך, כי היית בלתי מלומד מלחמה; וגם בסיבת הדרך, **עיף ויגע**. ולא בזכותך ותפילתך והשגחת ה' יתברך עליך, כי היית אז בלתי ירא אלהים, על ריב בני ישראל ועל נסותם את ה'. ויהיה **ולא ירא אלהים** נסמך ל**ואתה** שאמר למעלה.

ועם היות דבריהם מחוורים נראה לי בפירוש הפסוקים דרך אחר.

והוא שמשא אדוננו חשב, אולי ישראל יאמרו שמלחמת עמלק לא הייתה מוטלת עליהם, אם לפי שכוונתו הייתה לבטל היכולת האלהי, ואלהים הוא ירב לו. כל שכן כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק, רוצה לומר כיון ששלח ידו בכם לחרף ה' יתברך, יהיה לו מלחמה עמו עד דור דור, ואם לפי שהשם יתברך בעצמו אמר **כתוב זאת זיכרון בספר ושים באזני יהושע כי מחה אמחה את זכר עמלק**, שהוא המורה שיריב עמו, לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחו.

הנה להסיר מהם המחשבה הזאת, אמר כאן **זכור את אשר עשה לך עמלק**, רוצה לומר, אל תאמר בלבבך מלחמה לה', וישראל ישכון לבטח. אין לי בזה דבר, כי הנה עמלק לא הייתה כוונתו כי אם למחוק זרעכם ושמכם מן העולם, ועמכם נלחם לא עם האל, ולכן לכם תאוות הנקמה ממנו.

ואין חיוב הזכירה ליהושע כי אם במה שהוא שר צבא העם, וזה שאמר זכור את אשר עשה לך עמלק.

וכלל עוד במאמר הזה כונה שנית, והיא שהאדם שקבל חמס ועלבון מן אדם אחר, וירצה להתנקם ממנו, צריך שיזכור תמיד העלבון והחרפה ההיא שקבל ממנו, כי הזכירה ההיא

תעורר אותו אל הנקמה. אמנם כאשר ייתן אל לבו שגם כן עשה הוא עמו קלונות וחרפות, יתישב לבו ולא יתעורר להנקם עוד.

ולזה אמר אל תזכור דבר ממה שעשית אתה לעמלק, ולא ממה שהחלישו יהושע לפי חרב, ולא מהחרפה והקלון שקבל במלחמתו, אל תזכור דבר מזה, אבל זכור את אשר עשה לך עמלק, כי אז בזיכרון זה תחפוץ ותשתדל בנקימה,

והנה רשם במה שעשה עמלק ארבעה דברים מגונים.

הא' שנלחם עמם מבלי סיבה, כי הנה הלוחמים, מהם שיעשו מלחמותיהם כנגד האויבים הבאים עליהם לקחת את ארצם ולכבשם, ילחמו להנצל מהם; ומהם שילכו לכבוש ארצות גויים אשר לא להם ועל זה ילחמו. אבל עמלק, לא היה לו סיבה מזה במלחמתו, כי הנה ישראל לא היו עוברים בארצו ובאים להלחם בו שיצא להלחם במ, וגם לא היו להם ארצות שילך עמלק לכבשם ולחמדתו אותם ילחם במ, אבל הייתה לבד מלחמתו בדרך בצאתם ממצרים, רוצה לומר שהוא יצא לשטן להם בדרך, עובר ומתעבר על ריב לא לו.

והב' שעם היות ממנהג המלכים כפי המעלה, שקודם בואם להלחם בעם אחד יודיעו לאויביהם ביאתם ויאמרו להם הכינו כלי מלחמתכם, כי הנני בא להלחם אתכם. וכמו שאמר (ירמ' מ"ו) בפרעה **התיצב והכן לך**. והיה זה כדי שלא יבאו כגנבים שודדי לילה, הנה עמלק לא עשה כן, אבל בא וילחם בפתע פתאום. וזהו **אשר קרך בדרך**, רוצה לומר במקרה פתאום בלתי שיעיר בך דבר.

והג' שהיה מפחיתות עמלק ופחדו שלא יעצור כוח להלחם בישראל פנים בפנים, אבל נלחם עם החלשים, שהם הבאים באחרית המחנה, ויירא מגשת אל העם מלפניו. וזה עם היות ישראל עייף ויגע, וזהו **ויזנב בך כל הנחשלים אחרך**. כי נחשלים, הוא כמו נחלשים: **ככשב – כבש**.

וזכר עוד מפחיתותו באומר ואתה עיף ויגע:

הד' הוא אמרו **ולא ירא אלהים**, רוצה לומר האיש הבליעל הזה, פקד ויירא מאוד ויצר לו מן העם בהיותו עייף ויגע, ולא ירא אלהים שהוא גבוה מעל גבוה, מהעדא מלכין.

ובזה גילה משה רבנו ע"ה שעמלק חטא נגד השם יתברך ונגד ישראל, ושפני זה הייתה הנקמה ממנו מוטלת על השם יתברך, כמו שנזכר בפרשת בשלח, ועל ישראל, כמו שציוה כאן: **והיה בהניח ה' אלהיך לך מכל אויביך מסביב בארץ אשר ה' אלהיך נותן לך נחלה לרשתה תמחה את זכר עמלק**, רוצה לומר, אל תאמר בלבבך לא די לנו צער מלחמת שבעה

עממים שצריכין אנחנו להלחם בם לקחת את ארצם, ואתה בא להוסיף עליהם לצוותנו להלחם בעמלק, שלא נירש את ארצו. הנה בעבור זה אמר, **והיה בהניח ה' אלהיך**, אחרי מנוחת מלחמת העממים כולם וירושת הארץ, אז תתחייב למחות את זכר עמלק בהחרימך את כל אשר לו, מאיש ועד אשה מעולל ועד יונק משור עד שה, כמו שציוה שמואל אל שאול, כי בזה ימחה שמו מני ארץ.

[זכור – בארץ ישראל; לא תשכח – בגלות]

ואמנם אמרו עוד **לא תשכח**, פירש הרמב"ן מספרי: זכור בפה אל תשכח בלב שנתחייב לספר לבנים עניין עמלק.

ואני אחשוב, שרמז בזה משה רבנו ע"ה עניין עמלק לזמן הגלות, כי הנה בהיותנו בארץ, אמר **זכור את אשר עשה לך עמלק וגומר**, והיה בהניח ה' אלהיך וגו' **תמחה את זכר עמלק**. אמנם כאשר לא תהיה בארץ, כי אם תחת כל השמים, כלומר מפוזר ומפורד מקצה השמים עד קצה השמים בגלות, הנה אז לא תוכל לזכור עניין עמלק למחות את שמו, שהזיכרון ההוא הוא בפועל ומעשה. אבל **לא תשכח**. רוצה לומר, אף על פי שלא יהיה בך כח לקיים המצווה במעשה, לא תשכח מפיו עניינו של עמלק.

הנה התבאר שאמרו **זכור את אשר עשה לך עמלק**, שהוא בארץ לעניין המלחמה. ואמרו **מתחת כל השמים לא תשכח**, שהוא בהיותם חוצה לארץ לא ישכח מפיהם.

הספק הכ"ו במצוות עמלק.

והוא שהנה בפרשת בשלח נאמר ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידיים. ויורה, שעם כל העם נלחם. וכאן אמר ויזנב בך כל הנחשלים אחריו. שיורה על שלא נלחם כי אם בבאים באחרית המחנה.

עוד אמר שם משה ליהושע קום בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק מחר אנכי ניצב על ראש הגבעה וגו'. ויורה שלא הייתה המלחמה בפתע פתאום, כי הם הזמינו עצמם מיום ליום. וכאן אמר אשר קרך בדרך, שמורה היות מלחמתם במקרה ופתאום. גם ממה שנזכר שם מורה שיהושע יצא להלחם בעמלק, וכאן נאמר שעמלק נלחם בישראל. ואם נזכר דבר ממלחמת יהושע עמו ולא שהחלישו לפי חרב, ובכלל ימצאו הרבה חילופים למה שנזכר שמה ממלחמת עמלק ממה שנזכר בה כאן.

פתרון הספק הכ"ו

ואמנם איך היה עניין עמלק ואמיתת סיפורו, כפי מה שיורו עליו הפרשיות הוא, שעמלק בא וילחם בישראל בהיותם בדרך, כי בפתע בא עליהם וילחם בם, רוצה לומר שנפרד מהם כי

ירא מגשת עוד אל העם, אבל לא נלחם בפני המחנה כי אם באחריתו בנחלשים שבעם, כמו שזכר כאן, והלך לו. וזה ואמרו שם **ויבא עמלק וילחם עם ישראל**, כי בזה יסכימו שתי הפרשיות.

ומשה רבנו ע"ה, בראותו פחיתות לבבו גם בעניין המלחמה, אמר אל יהושע אינני רוצה שילחם ישראל כולו עם עמלק, ולא שאלך אני להלחם בו, כי יהיה זה אליו תפארת גדולה. אבל בחר לנו אנשים, ואתה עמהם צאו הלחם בעמלק מחר. ובזה יכירו וידעו כל יושבי תבל שמשרתי ונערי עם אנשים מעטים נלחמו בו והחלישוהו, הנה אם כן מלחמת יהושע הייתה מלחמה שנית, אחרי מלחמת עמלק הראשונה. ולפי שכבר היה עמלק נפרד ממחנה ישראל, לכן אמר משה **מחר אנכי ניצב על ראש הגבעה** וגומר.

הנה גם כן היה כבוד ישראל גדול ליהושע, שהוא ילך לבקש את עמלק להלחם עמו במעמדו, כמו שכתוב **וצא הלחם בעמלק**. כי מדרך הנלחמים, שמי שילך על האחד לבקשו, יתכבד עליו מאוד.

ונכון בהיות ישראל כבר נרדף מעמלק, ציוה משה שילך יהושע להדפו ולהלחם בו, ובפעם הזאת מן המלחמה השנית הייתה תפילת משה על ראש הגבעה ומטה האלהים בידו. ואין ספק שנתעצם עמלק להלחם עם יהושע, ולסוף החלישו יהושע לפי חרב. הנה התבאר שכאן נזכרה לבד המלחמה הראשונה שעשה עמלק בישראל. וששמה בפרשה, נזכרו שתיהן. ולא נזכרה כאן המלחמה השנית, לפי שלא בא כי אם לעוררם לנקמה. ולזה היה צריך שיזכירו מה שעשה להם עמלק, לא מה שעשו הם כנגדו.

והותר בזה הספק הכ"ו:

נשלם סדר כי תצא.